ISSN 1300-4158

AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • YIL: 10 • MAYIS'2000 • 1.000.000 TL. (KDV DAHİL)

insancıl

2000/05

NIETZSCHE KONUSUNDA KENDİMLE KONUŞMA

•

FELSEFE AÇISINDAN "AVRUPA" VE "BİRLİK" KAVRAMLARI

•

BİLİM VE ETİK

•

AYDININ ATEŞTEN ÇEMBERİ

8 MART VE AYDINLANMA

•

YASAK ZİNCİRLERİ VE 27 MART

•

SANSÜR ÜZERİNE

•

DAVOS 2000 VE TÜRKİYE

İNSANCIL ATÖLYESİ FELSEFE GRUBU ÇALIŞMASI: DOSTLUK

İÇİNDEKİLER

Afşar TİMUÇİN	NIETZSCHE KONUSUNDA KENDİMLE KONUŞMA	1
Soner PARLA	MAYIS DÜŞÜ (ŞİİR)	4
Betül ÇOTUKSÖKEN	FELSEFE AÇISINDAN "AVRUPA" VE "BİRLİK" KAVRAMLARI	5
Hüseyin TOPÇUGİL	BALIKÇI (ŞİİR)	9
Ömer Naci SOYKAN	BİLİM VE ETİK	10
Yalçın KÜÇÜK	AYDININ ATEŞTEN ÇEMBERİ	13
Mustafa GÖKSOY	MERHABA (ŞİİR)	16
Berrin TAŞ	8 MART VE AYDINLANMA	17
Ava	AĞLAMA (ŞİİR)	23
Mehmet ESATOĞLU	YASAK ZİNCİRLERİ VE 27 MART	24
Leyla ERBİL	SANSÜR ÜZERİNE	27
Temel DEMİRER	DAVOS 2000 VE TÜRKİYE (II)	28
Hakan ŞENSOY	TINLAYAN ZAMAN (4)	37
Ömer SERDAR	BANA KALIRSA (ŞİİR)	38
Afşar TİMUÇİN	MURCIA İZLENİMLERİ	39
Anıl MERİÇELLİ	"İNSANCIL DERGİSİNİN TOPLU SORUŞTURMASI	41
Suna ARAS	GEL SENİ SEVİYORUZ (ŞİİR)	44
	BİR BAŞKA BİZ: "DOST"!	45
	AMATÖR TİYATROLAR ÇEVRESİ YÜKSEKÖĞRETİM	49
	KURUMLARINDA TİYATRO ÜZERİNE SÖYLEŞİLER	
	HAŞMET ZEYBEK'LE HALK TİYATROSU ÜZERİNE	53
Nisan	ANNE, YARIN GENE UZAK (ÖYKÜ)	58
M.Nejat GACAR	DİKENLİ TELDE KANAMAK (ŞİİR)	59
Cengiz GÜNDOĞDU	YILDIZ GÜNCESİ	60

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez

Sahibi
BERRİN TAŞ

Genel Yayın Yönetmeni
CENGİZ GÜNDOĞDU

Yazı İşleri Sorumlusu
YILMAZ ELMAS

Kurum Yazmanı
ŞADİYE GÜLE

Sanat Danışmanı
MEHMET ESATOĞLU

Ön Kapak Resmi
BARIŞ YÜCEL TURAN

Arka Kapak Resmi
HALE ÜSTÜN

Kapak Tasarımı
YUSUF ASLAN

Ofset Hazırlık
DENİZ SARAÇ

Baskı
ILICAK MATBAASI

Adres: Küçükparmakkapı, İpek Sok. Zafer Han No.10 Beyoğlu-İstanbul
Tel./Fax. (0212) 249 80 19 E-mail: insancil@insancil.com
Atölye Adres: İstiklal Cad. Mustafa Katip Çelebi Mah. Tel Sk. No.20/4 Beyoğlu - Istanbul

SAYI: 115 **ABONE KOŞULLARI** **ISSN 1300-4158**

Yurtiçi yıllık abone bedeli: 12.000.000 TL.
Yurtiçi ödemeler için
T.İş Bankası Cağaloğlu-İstanbul Hesap No. 1095 437905
Posta Çeki: 666043

Yurtdışı yıllık abone bedeli: 225 DM ya da 125 $
Yurtdışı ödemeler için
T.İş Bankası Ataköy-İstanbul 1137 30100317 9305 (Mark Hesabı)

Ödemeler Berrin TAŞ adına yapılacaktır.

NIETZSCHE KONUSUNDA KENDİMLE KONUŞMA

Afşar TİMUÇİN

- Bugün seninle Nietzsche'yi konuşalım istiyorum. Bu arada düşünce tarihine yanlış bilinçle yönelenleri konuşalım istiyorum. Biliyorsun, son zamanlarda geçmişin filozoflarıyla hesaplaşmak gibi gülünç ve ayıp bir yönelim başladı. Adamın biri alıyor kalemi eline, Sokrates'e giydirmeye başlıyor, Sokrates ne zamanın filozofu demeden. Bir başkası Aristoteles'e saldırıyor, köle düzeninden yana diye. Sanki o zaman başka bir şeyden yana olunabilirmiş gibi. Bir başkası *Descartes'in vakti geçti* diye aptallıklar ediyor. Bir de *Nietzsche düşmanlığı* var bu arada. Nietzsche faşizmin öncüsüymüş. Ne dersin?

- Nietzsche'den başlayalım istersen. Nazi'lik alman ruhunun bir ürünüdür. XVIII. yüzyıldan sonra duyguculuk çerçevesinde hızla gelişen alman ulusçuluğu ağır ağır aşırı sağ bir devinimi oluşturmaya başladı. Nietzsche her şeyden önce yahudi kültürüne yatkın bir aydın olmakla Almanların bu ulusçu duygusallığına karşıdır dersek yanlış bakışı kökünden kesmiş oluruz. Onun görüşleri tam tamına alman ruhuna karşı görüşlerdir. İnsanın Almanya'da hem pagan kültürüne bağlı olup hem de nazi görüşlerinin öncülüğünü yapmış olması mantık dışıdır. Onun görüşleri alttan alta atılımcı yahudi ruhunu yüceltmeye yöneliktir. Nietzsche ne söylemek ister? Ona göre yaşam yaşanılası bir değerler bütünüdür, yaşama sevinçle yönelmeyi bilmek gerekir. Bu yanıyla Nietzsche tam anlamında bir insancıdır. Onun görüşleri Schopenhauer'in aşırı kötümser felsefesine de tepkidir. Nietzsche için insan şimdide hem geçmişi hem geleceği yaşayabilen bir varlıktır. Bu zamanlarüstü varlık aynı zamanda kendini aşmak durumunda ya da hatta zorunda olan bir varlıktır. O, önünde sonunda gerçek yüce insanı, Üstinsan'ı oluşturacaktır. Bunun için onun kendini tarihten beri getirdiği bağlarından kurtarması gerekir. Bunu da istemle gerçekleştirecektir. Bu yolda en büyük engel hıristiyan dininin değerleridir. Hıristiyanlık ahlak adına boş değerler önermiştir, bunlar insanın üstünde düşsel bir Tanrı'nın egemenliğini geçerli kılmıştır. Nietzsche böylece yeni bir ahlak önerir, bu yeni ahlakın dayanağı da *güç istemi* olacaktır. Nasyonal sosyalistler bu görüşlerden kendilerine uygun sonuçlar çıkarmak istediler. Bu düpedüz bir zorlamaydı. Çünkü insanın kendini aşması onun dünyayı ezip geçmesi anlamına gelmiyordu.

- Nietzsche hıristiyan değerleriyle birlikte alman toplumunun nesine karşıydı?

- Alman toplumu bir asker toplumdur. Feodalliğin koşullarından çok geç sıyrılabilmiş, sanayi düzenine çok geç geçebilmiş, bu yüzden zamanında dünya pazarlarını elde etmekte çok geç kalmış bir toplumdur. XVII. yüzyıldaki, hatta XVIII. yüzyıldaki kültür geriliği de buradan gelir. Almanlar henüz bir İngiliz kültürüne, bir fransız kültürüne benzer bir kültür yaratamamışlardır. Bu yüzden XIX. yüzyılda Almanlar büyük bir atılım dönemi yaşarlar ve tarihten beri gelen açığı kapamaya çalışırlar. Ulusçu duyguculuk işte bu koşullarda oluşur. Lucien Goldmann bu durumu *Kant felsefesine giriş* adlı yapıtında pek güzel anlatır.

- Pekiyi, alman toplumunun nesi ters geliyor Nietzsche'ye?

- Deyim yerindeyse, alman toplumu bireyselleşmekten çok kitleselleşmeye yatkın bir toplumdur. Nasyonal sosyalizmin beslendiği asıl kaynak da burasıdır. Topluma adanmış birey fikri her zaman tehlikelidir. İnsanın toplumsal bir varlık olması başka şeydir, onun topluma adanmış olması başka şeydir. Nietzsche tehlikeyi pek güzel görüyordu. *"Bir alman mangası ateş ettiği zaman tek bir ses çıkar"* diye övünen bu asker toplum tarihten beri süregelen yazgıyı kırmak adına kötü şeyler yapabilirdi. Nietzsche'nin düşüncesi tam anlamında sürü bilincine karşıdır, belki de gelecekteki tehlikeyi sezmiş, alman toplumunu uyandırmak istemiştir. Daha XVII. yüzyılda Leibniz alman toplumunu şu sözlerle eleştiriyordu: *"Genellikle Almanya'da büyük bir yanlış yaşanıyor, bu yanlış soylu sınıfımızın, seçkin insanlarımızın, hatta akarcılarımızın İngilizlerde olduğu gibi bilime ya da Fransızlarda olduğu gibi manevi tartışmalara ya da düşünce yapıtlarına yönelmiyor oluşudur, yalnızca içkiye ve kumara yöneliyor oluşudur."* Leibniz'e göre Almanya'da insanlar kadına ve paraya tutkundurlar. Eğitim rezil koşullarda yapılmaktadır, gençler sefahata eğilimlidirler,

yurt sevgisi diye bir şey bilmezler. İlgisizlik veba gibi her yanı kasıp kavurmaktadır. Nietzsche de şöyle der: *"Ve bakın şu insanlara, gözleri yeterince anlatıyor yeryüzünde bir kadınla yatmaktan daha güzel bir şey bilmiyorlar."*

- Nietzsche'yi böylece Almanya çapında mı düşünmeliyiz?

- Her filozofça bakış evrensele yöneliktir. Ama Nietzsche bir filozoftan çok bir düşünürdü. Bir bilgi kuramcısı değildi. Yazdıkları belki bütün bir hıristiyanlık dünyasını hatta bütün bir dünyayı kapsayıcı özellikler gösterir, ama gene de onda kendini duyuran baskın alan Almanya'dır. Ancak, gene de insanı en genel çerçevede ele alır Nietzsche sonunda. Yeni bir dünya düşünür, yeni bir insan düşünür.

- Nasıl bir dünya olacak bu yeni dünya?

- Bu yeni dünyada her şeyden önce *insanın ortak bir amacı olacak. "İnsanlığın henüz bir amacı yok"* diye yakınır Nietzsche. Ortak bir amacı olan yepyeni bir dünyayı da ancak ve ancak yeni insan kuracaktır. Bu yeni insan üstün insandan giderek Üstinsan'ı yaratacaktır. Üstinsan her şeyden önce yaratıcılığıyla kendini gösterir. O özgür bir yaratıcı olacaktır, bu yüzden *"... yeni yaratılar için kendini özgür kılmak"*tan sözeder Nietzsche. *"Yeni değerler yaratma hakkını elde etmek - sabırlı ve saygılı bir ruh için en korkunç elde ediş."*

- Şimdiki insanlarda eksik olan ya da yetersiz olan ne?

- Onların *"bakışları ancak yaşamın bir yüzünü görebiliyor"*, onlar bu yüzden yetersizdirler. Yetersizdirler, çünkü eksikli durumdadırlar. Yaratıcı insan gören insandır. Oysa onlar göremiyorlar.

- Yaratma bir devrim anlamı mı taşıyor?

- Nietzsche'nin düşünce özellikleri çerçevesinde elbette bir devrim anlamı taşıyor. *"Değerlerin değişimi yaratıcıların değişimidir, yaratacak olan her zaman yıkar"* der Nietzsche. Bir ucundan bu devrimi başlatmak gerekecektir. *"Dünya dediğiniz şeyi yaratmaya başlamanız gerekir; usunuz, imgeleminiz, isteminiz, aşkınız bu dünya olmalı."*

- Bu biraz da bir üst dünya fikrinin eleştirisi değil mi?

- Elbette. Zaten birinci koşul Tanrı'nın ölümü ve hıristiyan değerlerinin giderilmesi değil midir? Ya yaratıcı insan ya da yaratmayı engelleyen hıristiyan ahlakı. Bunlardan birini seçmek gerekecek. Şöyle der Nietzsche: *"Bu istem beni Tanrı'dan ve tanrılardan uzağa sürükledi: tanrılar olsaydı yaratacak ne kalırdı? Ama benim ateşli yaratma istemim beni insanlara doğru itiyor; böylece çekiç mermere doğru itiliyor. Ne yazık, ey insanlar, benim için taşta bir yontu uyuyor! Ne yazık! O çok sert ve çok çirkin taşta neden uyusun? Şimdi çekicim bu hapishaneye doğru sertçe iniyor. Taş dağılarak uçuşuyor: ne önemi var benim için? Ben bu yontuyu elde etmek istiyorum: çünkü bir gölge geldi bana, en sessiz ve en hafif şey bana geldi. Üstinsan'ın güzelliği bir gölge gibi geldi bana. Yazık, kardeşler! Tanrılar şimdi umurumda mı benim?"*

- Demek ki hıristiyan ahlakı tümden yıkılmadan...

- Evet, öyle. Hıristiyan ahlakı insanı kökel günaha bağımlıyor. Onu doğuştan suça eğilimli ya da doğruca suçlu kılıyor. Bir insan: bir suçlu adayı. Oysa Nietzsche için en büyük günah insanın yaşamamışlığıdır: *"İnsanlar varolalı beri insan hiç sevinmedi. Yalnızca bu, kardeşlerim, bizim kökel günahımızdır."* Hıristiyan ahlakına karşı tam anlamında insancı bir bakış...

- Pekiyi nasıl bir insanı özlüyor o?

- Yaratmada kesin kararlı insanı. Böyle bir insan elbette sert hatta katı olacaktır. *"Bütün yaratıcılar katıdır."* Dünyaya yumuşak yönelmemek, dünyada gevşek olmamak, tam anlamında tutarlı, tam anlamında kararlı olmak, ne istediğini bilmek... *"Yaşam yükselmek ister, yükselerek kendini aşmak ister."* Öyleyse insanın bu yönde kendini yükümlemiş olması gerekir. İşte bu yükümlenme noktasında kesinlik başlar. Kesinlik ya da soğukluk. *"Siz bana ılık geliyorsunuz, ama her derin düşünce buzludur"* der Nietzsche. Yaşam böylece bir tür savaş alanı olur. Dostluğun anlamı bile karşıtlıklarda ya da hatta düşmanlıklarda belirginleşir: *"Biz de aynı kesinlikte ve aynı güzellikte düşman olalım, dostlarım. Birbirimizle tanrılar gibi dövüşelim.*

- Bu yanlarıyla Nietzsche nazi'liği falan düşündürmüyor...

- Her aşırı ulusçu düşünce devlete tapınma derecesinde bağımlılıkla belirgindir, oysa Nietzsche düşüncesinde bunun tam karşıtı bir tutumla karşılaşıyoruz. Şöyle diyor Nietzsche: *"Tüm soğuk ucubelerin en soğuğudur devlet. Soğuk soğuk yalan söyler. İşte ağızdan kaçan yalan: 'Ben, devlet, halkın kendisiyim.'"* Nietzsche her zaman özgür bireyden yana çıkacaktır: *"Yüzeysel olmayan insan ancak devletin bittiği yerde başlar: zorunluluğun şarkısı orada başlar, tek ve benzersiz ezgi orada başlar."*

- Öyleyse sürekli eleştiren birey, sürekli kendiyle ve başkalarıyla tartışan birey, etkin birey?

- Evet, çok haklısın. *"Dostun en iyi düşmanın olmalı"* sözünden birileri git dostunun gözünü oy, ocağını dağıt, dağıt ki bir daha kendini toplayamasın kerata ve anlasın senin gücünü... gibilerden sonuçlar çıkarabilirler. Oysa Nietzsche en sağlıklı dostluğun acımasız bir biçimde eleştirmeye yatkın olması gerektiğini duyuruyor bize. Böylece, dediğin

gibi, gerçek insan aralıksız bir etkinlik içinde sürekli bir değişimin etkeni olur. Durağanlık filozofa göre ölüm gibi bir şeydir: *"Artık istememek, artık yargılamamak, artık yaratmamak! ah, bu büyük yorgunluk benden uzak olsun."* Katılık bir yetkinlik koşuludur, sağlam bir geleceğe açılma gereğidir. Katılığı kabasabalıkla karıştırmamak gerekir. Katılık kesinliktir, tutarlılıktır: *"Gene de acı çeken bir dostun varsa onun acısı için sığınak ol, ama ne olursan ol, katı bir yatak ol, bir kamp yatağı ol: ancak ona böyle çok yararlı olursun. Bir dostun sana kötülük yaptıysa ona şöyle de: 'Bana yaptıkların için seni bağışlıyorum; ama bir de kendine yaptığın kötülük var, onun için seni nasıl bağışlayayım!' Her büyük aşk böyle konuşur: bağışlamayı ve acımayı aşar."*

İntikam, öç alma gibi bir şey değil bu.

Yok, olur mu! Tersine. Şöyle der Nietzsche: *"İnsan öç alma duygusundan kurtulmalı, bu benim için en büyük umutlara bağlanan köprüdür, uzun fırtınalardan sonra gökkuşağımdır benim."*

Demek ki Nietzsche'yi ya da başka birini yanlış anlamak onun söylemek istediklerini şöylesine öğrenip işi kısa yoldan bitirmekle oluyor, ne dersin?

Yerden göğe haklısın derim.

- Sözü dağıttık belki de. Belki de benim soruları karmakarışık sormam yüzünden. Sen Nietzsche düşüncesini bana bir özetlesene.

- Şunu bir daha söyleyeyim, Nietzsche pagan ve yahudi kültürüne yakın olmakla nasyonal sosyalizm denilen kaba toplumsallaşma biçiminin doğal olarak karşısındadır. Avrupa insanı en eski zamanlardan beri dinsel ve siyasal gereklerle kaba biçimde ya da biçimlerde toplumsallaşmıştı. Özellikle de Ortaçağ'da. Geçmiş bu açıdan pek iç açıcı değildir: *"Ey benim dostlarım, bilgiyi arayan hep şöyle diyor: utanç, utanç, utanç, insanın tarihi bu. Soylu insan bu yüzden başka insanları aşağılamamayı benimsiyor: acı çeken her şey karşısında utancı benimsiyor."* Evet, Nietzsche bir yahudi olmakla aşırı bireyci ve atılımcı bir kişidir, bu yanıyla birbiçim insan kavrayışına karşı durur, *insan toplumsal açıdan kalıplandıkça küçülür* diye düşünür. Sanırım birbiçim insanlardan kurulu toplum tablosu Almanya'da ve başka Avrupa ülkelerinde naziliğin yaşattığı trajediyi en genel düzeyde açıklıyor. Naziler dünyayı kana buladılarsa, bunun bir nedeni pazar elde etmek telaşıysa öbürü de *yüce alman ruhunu dünyada etkin kılmak* kaygısıdır. Ben ne nasyonal sosyalizme yumuşak bakan biriyim ne de yahudilikle uzak yakın bir ilişkim var. Ben yalnızca bir filozofu doğru anlamak gerekçesiyle Nietzsche'yi doğru tanıyalım istiyorum.

- Nietzsche düşüncesini özetlemez misin?

- Nietzsche'nin savaşımı dinsel ve siyasal bağımlılanmaya boyun eğmiş küçük insanlarladır. Küçük insan yani verilenle yetinen insan karşısında öfkelidir Nietzsche: *"Sende aydınlık, güçlü, iyi ne varsa onlar adına ey Zerdüşt bu bakkallar kentine tükür ve geriye dön!"* Küçüklüğün formülünü verir bize: *"Bayağılığın reçetesi. İstediğinizi yapın ama başınızı taşa çarpmayın."* Küçük insanı geleceğe kapalı ve geleceği kapatan bir varlık olarak görür: *"Bu küçük insanlar: Üstinsan için en büyük tehlike onlardır."* Bu küçük insanın karşısına Nietzsche bize yahudiliğin atılgan insanını düşündüren özgür insanı koyar, bu insan yahudi Bergson'un insanı gibi tam anlamında eylem insanıdır. *"Yalnız eylemde bulunan öğrenir."* Bu yüzden *" her üstün insan kendini serüvenci duyar."* Yaşam için kendini hiç çekinmeden ortaya koymuş bir insan örneği çizer bize Nietzsche. *"İnsan bütün sorunları bedeniyle ve ruhuyla yaşamak istemelidir."* O zaman insana geleceğin güzel dünyasını kurmak için kolları sıvamak kalır: *"Siz önünde diz çöktüğünüz bir dünya yaratmak istiyorsunuz: bu sizin son umudunuz ve yüce sarhoşluğunuzdur."* İşte bunun için güç istemine gereksinim vardır. Güç istemi ileriye açar insanı, çünkü *"İstem geriye dpğru etkin olmak istemez"*. Der ki Nietzsche: *"Nerede yaşamla karşılaştımsa orada güç istemi buldum, başeğenin isteminde bile efendi olma istemi buldum."* Bu bir tür yıkıcılık deneyini kendiliğinden getirecektir: *"Size ahlakın yıkıcıları diyecekler, ancak siz kendi kendinizin yaratıcılarısınız."* Bu bize hiçbir ahlak değerini körü körüne benimsememeyi öğretir: *"Tüm ahlak değerleri karşısında kuşkuculuk yeni bir değerler tablosunun doğuşunu belirler."* Bu bir ahlaksızlık değil ahlaksızcılık ya da özgür ahlak önerisidir, katı ahlak uygulamalarından uzak kalır, ahlaki edimleri bilinçli seçimlere indirger. *"İşte size verdiğim öğüt dostlarım, cezalandırma içgüdüsü güçlü olanlara güvenmeyin."*

- Aslında benim sorularım bu kadar. Ancak bununla uzaktan ilgili olduğunu sandığım bir şey daha var, kafama takılıyor. XIX. yüzyılın düşüncesinde ve sanatında şimdi'yle bir tersleşme ve mutlu bir toplum istemi kendini gösterir. Comte "olumlu insan"a ulaşmayı ister, Nietzsche bir başka insanın peşindedir, Marx eşsiz bir dünya taslağı çizer, John-Stuart Mill daha düzgün ve adaletli bir yaşam düzeni arzular, Baudelaire kendine "gerici" dedirtecek kadar zaman kaçkınıdır, Flaubert çok kötü bir zamanda yaşadığını söyler durur... Nedir bu?

Tehlike çanları daha o zaman çalmaya başlamıştır, sermayeci düzen sonuna gelmiş gibidir, kendi üzerine çökmek üzeredir. O sırada Marx bir devrim bildiricisi olma şansını kendinde görür. Ancak sermayeci düzen kendini John Stuart Mill'in

öngörüleri çerçevesinde onarmaya başlar. Devrim ileriye atılır böylece, sanki bilinmeyen bir tarihe ertelenir. Her yanı küçük insan doldurur. Nietzsche'nin küçük insanı. Sana Henri Denis'in *İktisadi düşüncenin tarihi* adlı kitabından birkaç satır okumak istiyorum: *"Bu devletin (sosyalist devletin) kurucusu olan Lenin, Karl Marx'ın öğretisine sıkı sıkıya bağlandı, ardılları da aynı şeyi yaptılar. Bununla birlikte 1917 devriminin ve S.S.C.B.'nde sosyalizmin kuruluşunun Marx'ın ortaya koyduğu öngörülere tıpatıp uygun bir biçimde gerçekleştiğini düşünmemek gerekir. Tersine, Marx'ın XIX. yüzyıl sonlarındaki sömürgeci yayılımla ilgili büyük atılımı öngörmemiş olduğunu belirtmek gerekir. Öte yandan Marx yaşamının sonlarında Rusya'daki bir devrimin proletarya devriminin bir belirtisi olabileceğini benimsemiş olsa da sosyalizmin önce ve yalnızca Rusya İmparatorluğu gibi geri bir ortamda kurulabileceğini düşünmemiştir. (...) Aynı zamanda Marx'ın büyük ölçüde önemsemediği toplumsal bir kavram toplumda artan bir yer edindi: sanayide ve ticarette memurlar ve teknisyenler kavramı. Bunlar ücretlilerdir. Ancak onların ortaya koyduğu çabalar fiziksel açıdan daha az sıkıcıdır ve onlara yaşam biçimlerinde burjuva yaşamının bazı yanlarını öykünme olanağı verir: bunlar 'beyaz yakalı çalışanlar'dır. Öte yandan XIX. yüzyılda sanayideki el işçilerinin yaşadıkları kötü koşullardan kurtulma ya da çocuklarını kurtarma konusunda hiçbir şansları olmazken bu durum teknisyenler ve memurlar için böyle değildir. Bürokrasinin içinde iş açısından tam anlamında bir sıra düzeni vardır ve 'iyi memur' sermayesi olmamakla birlikte yönetici sınıfın bir parçası olarak alınabilen o 'yönetici'lerden biri olabilir. Sonunda memurların yaşam koşulları onlara bazen çocuklarına iyi bir eğitim verme ve onları burjuva sınıfına sokma olanağı sağlamaktadır. Bütün bu nedenlerle bu toplumsal tabaka kendini gerçek anlamda el işçileriyle dayanışık duymaz ve burjuvazi karşısında devrimci bir tutum almaz."* Henri Denis bu arada bize bazı bilgiler verir. İngiltere'de haftalıkla çalışan el işçileri 1870'de nüfusun yüzde seksen dördünü oluştururken bu oran 1913'de yüzde yetmiş dörde düşmüştür, çünkü haftalıkla çalışan el işçilerinin bir bölümü aylıklı memur durumuna geçmiştir. Almanya'da ücretli el işçileri hiçbir zaman nüfusun yüzde ellisinden çok olmamıştır, bu oran 1895'den sonra daha da azalmıştır. Memurlar ve teknisyenler bir orta sınıf oluştururken yönetici sınıfla bütünleştiler. İtalya'da Mussolini'yi, Almanya'da Hitler'i destekleyen insanların büyük bir bölümü bu kesimdendi. Onları paralarıyla destekleyenler de sanayicilerdi. Bütün bunlar bize XIX. yüzyılın nelere bağımlı olduğunu, o dönemde aydının neyi öngördüğünü ve neyle tersleştiğini pek güzel anlatırken nasyonal sosyalizmin de nereden geldiğini pek güzel göstermektedir. Bütün bu bilgiler bize Nietzsche'nin Almanya'daki sağ toplumsal gelişimlerde herhangi bir katkısı olamayacağını gösterir. İnsanlar kalıp düşüncelerden vazgeçmedikçe bu gibi yanılgılara her zaman düşeceklerdir.

MAYIS DÜŞÜ

Uyandım baktım bir sabah
elim yüzüm aşım ekmeğim Mayıs

Kan ter içinde yaralı bir güvercin yüreğim
öpsem güneşli kanatlarından
ağıt ağıt destan destan türkülenir

bıraksam
kuytuda yabangülü gibi
öylece boynubükük ve sessiz

Ve döşüm söğüt yaprakları
Ve saçlarım hırçın rüzgarlar

Peki ama neden birdenbire bu sızı
damar damar çoğalır içimde
hangi beyaza dalsam, hangi sevdaya düşsem
durulmaz

ya neye yarar ağulu bir ırmak gibi akması
zamanın

Sen ey benim kurtuluşum
sımsıcak direncim benim ey

Soluksoluğasın çıplaksın yitirilmiş şarkılarda
seni ben masmavi güneşlerden
buğdaysarısı umutlardan seni ben
doğurgan çığlıklarla çekip koparmışım

Savurmuşum sonra
savurmuşum ışıklı tozlarını adasız denizlere

Mayıs kokuyor şimdi avuçlarım

Soner PARLA

FELSEFE AÇISINDAN "AVRUPA" VE "BİRLİK" KAVRAMLARI*

Betül ÇOTUKSÖKEN

Herhangi bir şey asıl varoluşuna, ancak bir özneyle karşılaşması sonucu ulaşır. Özneyle karşılaşamayan yapılar, belirsiz bir biçimde varlıklarını sürdürürler; onların gerçekten varoluşu özne bağlamına taşınmalarıyla, başka bir deyişle, özneye karşılık nesne olmalarıyla mümkündür. P. Valéry bir yazısında şöyle der: "İnsan düşünür, öyleyse varım der evren" (1). Böyle bir yaklaşımda düşünme-varlık ilişkisi, salt varolma düzleminde, hem düşünen (düşünen varlık, özne), hem de düşünülen (düşünülen varlık, nesne) hesaba katılarak kurulmaktadır. Bilme düzlemine geçildiğinde ise, bilen varlık olarak özne, düşünülen, bilinen varlık "açık" kılmaktadır; onu bir bakıma gerçekten varetmektedir. Öyleyse; özne, düşünme edimini gerçekleştirme süreci içinde varolmakta; herhangi bir varolanı nesne kılmaktadır.

P. Valéry'nin önermesinde yer alan "evren" sözcüğü yerine herhangi bir başka sözcüğü de koymak mümkündür. Örneğin, evren yerine "Avrupa" sözcüğünü koyabiliriz: "İnsan düşünür, öyleyse varım der Avrupa" İşte tam da bu noktada soru/sorun çerçeveleri ortaya çıkar. Avrupa vardır ama ne olarak vardır? Avrupa nedir? Bir varolan olarak Avrupa nedir? Yine P. Valéry'nin deyişiyle "Asya kıtasının küçük bir burnu" (2) olarak görülen Avrupa'yı sadece bu yönüyle, coğrafi konumuyla belirlemek yeterli olabilecek midir? Bu, kuşkusuz son derece sınırlı bir saptamadır. Avrupa'nın coğrafi konumu bakımından da çok daha iyi bir biçimde belirlenmeye gereksinimi vardır. Ancak bunun da büyük sorunlar içerdiği daha baştan kabul edilmelidir. Avrupa bağlamında en çok sorulan sorulardan biridir Avrupa'nın nerede başlayıp nerede sona erdiği sorusu başta coğrafya kitapları olmak üzere, bu konuda birçok da deneme vardır.

Çağımızın filozoflarından R. Brague, Avrupa'nın sınırlarının saptanmasının ne denli zor olduğunu açıkça görenlerden biridir: "(...) bu kavram (Avrupa kavramı B.Ç.) somut bir gerçekliğe işaret etse bile yine de açık seçik değildir. Çünkü belirlenmesinde pek de güçlük çekilmeyen bir mekanı gösterir; ama güçlük bu mekanın sınırlandırılmasına kalkışıldığı andan itibaren başlar. Amerika ya da Afrika'nın tersine, Avrupa mekanının doğal sınırları yoktur. Zaten Batıdaki sınırlara da her zaman sınır diye bakılmıyor." (3) Avrupa, coğrafi olarak bile sınırları kolaylıkla çizilemeyen bir alandır. "(...) Avrupa belirli bir mekan değildir, ancak kendi kendisini belirlemiş mekandır. O, bunu, kendisini dünyanın geri kalan kısmından -İslamlıktan, sonra da Ortodoks Hıristiyan dünyasından- ayırarak gerçekleştirmiştir. Bu, bu bölgenin Bizans'tan (Atina'nın üzerinde bulunduğu toprak) ve İslamlıktan (Kudüs'ün üzerinde bulunduğu toprak) koptuğu andır. Avrupa'yı belirleyen coğrafya, coğrafi değil, kültüreldir." (4) Coğrafi konum bir yana, bir insan dünyası olarak, yaşama alanı olarak Avrupa'nın sınırlarını çizmek çok daha güç görünüyor. İnsan istenciyle ve yaratmasıyla oluşan her türlü yapıya eğer kültür denirse ve kültür de eşzamanlı/artzamanlı açılardan ele alınırsa, Avrupa'yı belirlemenin, sınırlarını çizmenin ne denli zor olduğu iyice ortaya çıkar; ama sorunun zorluğu, bizim gücümüzü kesmez; sormayı, sorgulamayı sürdürürüz: Kültürel bir gerçeklik olarak Avrupa nedir? Birçok filozofun dediği gibi, tinsel Avrupa nedir?

Herhangi bir şeyin ya da gerçeklik alanının bir "sorun" olarak algılanması öznenin başarısı olduğuna göre Avrupa'yı bir sorun alanı, sorunlu bir alan olarak algılamak, görmek, düşünen varlıkların, öznelerin başarısıdır. Avrupa özellikle yüzyılımızda önemli bir "sorun" alanı olarak görülmektedir. İlkin her türlü başka yapıyı, kendisinden ayrı ve başka olanı sorunlaştıran kültür Avrupası, günümüzde özellikle artan bir hızla, kendisini de sorunlaştırmaktadır. Avrupa'nın günümüzde en büyük sorunu yeniden yapılanması bağlamında yine kendi önüne koyduğu sorunlardır. Bu sorunu kabaca "birlik" sorunu olarak belirlemek olanaklıdır. Avrupa, kendini özellikle günümüzde bir birlik olarak yeniden kurmak istiyor ama bunun ölçütlerinin ne olacağı konusunda belirgin saptamalar da yok. Avrupa "birlik" kavramını yeniden oluşturuyor değil elbette. Avrupa tarihi, baştan beri bölünmelerin, birleşmelerin tarihidir denebilir. Günümüzde yeniden birlik çağını yaşamaya yönelen Avrupa, tarihe ne kadar yüzünü çeviriyor, bu pek de anlaşılamıyor.

Öte yandan geçmişin kalıntıları, izleri hiçbir zaman göz ardı edilemeyeceğine göre, Avrupa'nın eşzamanlı ve artzamanlı bağlamları dikkate alarak kendini bir birlik olarak yeniden kurma -eğer bu birlik kurma isteği halis bir istekse- çabasını, bu çabanın kendini ve öndayanaklarını konu edinmesi gerekiyor. Böyle bir çabaya girişecek olanlar da bir yandan tarih bilgisiyle donatılmış ama öte yandan da felsefi bakış açısını konusuna yansıtan entellektüeller olmalıdır. Geçmişe, felsefi bakış açısıyla yönelen entellektüel biçimsel olarak neleri görür? Burada biçimsel olan ile ilk bakışta aykırı gibi görünüyorsa da temel olanla bir tutuluyor. Öyleyse bu doğrultuda ileri sürülecek olanlar, hiçbir toplumsal yapıyı hiç olmazsa başlangıçta somut olarak ele almayacaktır. Burada bakışlar, tümüyle, biçimsel olana, başka deyişle temel olana, asıl taşıyıcı olana çevrilmiştir.

Avrupa'yı kültürel bir gerçeklik alanı olarak vareden dinamizmin ögeleri nelerdir? İncelikli bir bakış "bölünme" ve "birlik" olduğunu farkeder; bu iki öge arasındaki gerilim, Avrupa'yı oluşturan, var kılan temeldir. Öte yandan böyle bir gerilim, sürekli olarak yaşanan gerilim, Avrupa'nın ne olursa olsun temelde parçalı bir yapısının olduğunu da göstermektedir. Birliğin gündemde olduğu, hayata geçirildiği dönemlerde bile Avrupa, tek parçalı bir yapı sunmamıştır. İşte bu noktada birliğin neye dayalı olarak kurulduğu sorusu akla gelmektedir. Çoğu zaman da bu ikili yapının dinamiğinin birliğin elinde olduğu söylenebilir. Avrupa sık sık bölünme, bölme eylemlerine sahne olmuştur ama yeni birlik(ler) oluşturmak üzere; yeni bir birlik olarak ortaya çıkmak üzere bölünmüştür Avrupa.

Avrupa şimdiye değin, birlik oluşturma güdüsüyle ne çeşitten bölünmeler yaşamıştır? "Kurucu bölünmeler" kavramıyla konuya yaklaşan R. Brague, hemen deyimden de anlaşıldığı gibi, bölünmelerin ana niteliğini sergilemektedir: bir şeyleri kurmak üzere bölünme ya da daha açık bir deyişle yeni bir birlik oluşturmak üzere bölünme. Bu bölünmelerin ananiteliği nedir? R. Brague'ın yorumuna göre bu bölünmelerin temel niteliği ikili oluşlarıdır; kısaca "ikili bölünmeler"dir; yaşamın tüm ilişkilerine yansıyan karşıt konumlardır bunlar. Birinci bölünme, "Akdeniz havzası/dünyanın geri kalan kısmı karşıtlığı" dolayımında somutlaşır. İkinci bölünme, "Müslüman Güneyle. Hıristiyan Kuzey karşıtlığı"nda kendini sunar. Üçüncü bölünme "Latin, Katolik Batı ile Yunan Ortodoks Doğu karşıtlığı"nda belirir. Dördüncü bölünme ise "Protestan Kuzey ile Katolik Güney" karşıtlığında yerini alır. (5) Bunlar aslında "kurucu bölünmeler" başka bir deyişle, yeni bir "birlik" oluşturmak üzere gerçekleştirilen bölünmelerdir.

Avrupa, Antikçağdan devraldığı temel yapılar ışığında, kendisini bütünlüklü bir kültür bölgesi olarak görmek ister. Herşeyden önce Avrupa, Akdenizin çevresinde oluşan bir kültür alanıdır ve taşıdığı özelliklerle dünyanın diğer bölgelerinden de farklıdır. Ancak daha sonra, Ortaçağın sonlarıyla birlikte, bir kültür ihracatçısı konumuna gelen Avrupa, dünyanın diğer bölgelerine de uzanır. Örneğin "Atlantik" kültürü böyle bir kültürdür. Burada Avrupa büyük ölçüde belirleyicidir ve genellikle, uzaktan bakıldığında Avrupa tek parçalı bir yapı gibi algılanır; ama işin aslı hiç de öyle değildir. Ancak Avrupa'yı kuran ögeler birbirinden öylesine farklıdır ki, ister istemez yeni birlikler kurmak üzere çözülmeler, bölünmeler yaşanacaktır.

Avrupa'yı belirleme çabasında etkin olan ikinci bölünme ise yaşamın, kültürün belli bir kesiti olarak dinle belirlenir: Hıristiyan Kuzey, Müslüman ve bir ölçüde Yahudi Güney. Ortaçağ sonlarına kadar bu ölçütler çerçevesindeki bakış açıları gerçekten de Avrupa'da çok etkili olmuştur. Ama böyle bir bölünme çabasında, din ölçütlü birliklerin oluşması belirleyicidir. Dünyanın dinlere göre bölünmesi demek, öte yandan da her bir dinin belli birlikler oluşturması demektir. Avrupa, Antikçağın sonlarından başlayarak ve Müslümanların da sahneye çıkmasıyla birlikte, üç kültür alanına ayrılır. Ancak bu kültür alanları arasındaki diyalog, entellektüel boyutta sanıldığından da çoktur. Latin "İbn Rüştçülüğü" deyimi bunun en somut göstergesidir. Günlük yaşamda belki birbirlerine pek de dokunmadan yaşayan insanlar, düşünsel çerçevede birbirilerinden etkilenmektedirler. Ama öte yandan günlük yaşamdaki dengeler savaşlardan dolayı sık sık bozulmaktadır. Sonuçta, Yahudiler özellikle Güneyde Avrupa'nın dışına sürülürler; Müslümanlar da daha küçük topluluklar halinde, bu coğrafyada yaşamaya devam ederler.

Avrupa Ortaçağda, Hıristiyan hatta Latin-Katolik-Hıristiyan Avrupa'dır; kurulan birliğin ana çizgileri böyle özetlenebilir. Bu görünüm Latince bağlamında bir dil birliği olarak; Hıristiyan-Katolik bağlamında da bir din birliği olarak özetlenebilir. Ama durum hiç de yalınkat değildir. Artzamanlı ya da dikey kültür ilişkileri çerçevesinde içten içe, oluşturulan birliği kemiren gelişmeler de eksik değildir. Avrupa yeni bir birlik oluşturmak üzere bölünmeye doğru evrilmektedir. Avrupa'nın kavramları sürekli olarak değişmekte; "kendini bil!" buyruğunu duyumsayan filozoflar, bir özne olarak ilkin kendilerini anlaşılması gereken bir varlık olarak öne çıkarmakta; ardından da gördükleri her şeyi nesneleştirmektedirler. Bu bağlamda örnek filozof Augustinus'tur. Latinlik, Romalılık kültürün taşıyıcısı olan dilde, Latincede

kendini topluma ulaştırmaktadır. Yunanca *Logos*'un yerini artık Latince *Verbum* alacaktır. Vaktiyle Roma İmparatorluğunun dili olan Latince, bundan böyle Hıristiyan kültürünün de dili haline gelecektir. "Aziz Augustinus, İbranice bilmez ve Yunanca bilgisi oldukça yetersizdir. Kutsal metinleri yorumlayan Augustinus'un sorunu, kutsal metnin gerçek anlamıyla ne söylediğini anlamaktır ve kutsal metnin yalnızca Latince çevirilerini bilmektedir." (6) *Confessiones*'in ilk sayfaları Augustinus'un anadili olan Latince ile bir yabancı dil olarak gördüğü Yunancaya ilişkin tavrını gözler önüne sermektedir. (7) Ama yavaş yavaş varlığını duyumsatan yerel diller, halk dilleri, çok sonraları Avrupa'nın yeniden oluşturacağı birliklerde ölçüt olarak alınacaklardır. İşte Umberto Eco'ya göre asıl anlamında Avrupa da farklılaşan bu yeni diller çerçevesinde oluşacaktır. Ona göre "Avrupa, kendi halk dillerinin doğuşuyla başlar ve bu dillerin ortaya çıkışına karşı çoğunlukla kaygı yüklü tepkiyle Avrupa'nın eleştirel kültürü başlar. Bundan rahatsızlık duyarak bir çare bulmaya çalışır: Kâh geriye doğru, Adem'in konuşmuş olduğu dili yeniden keşfetmeye çabalayarak, kâh ileriye doğru, Adem'in dilinin yitirilmiş kusursuzluğuna sahip olacak bir akıl dili kurmayı hedefleyerek." (8) Kusursuz, evrensel bir dil kurma istekleri yüzyıllar boyu Avrupa'da gündeme getirilecektir. Amaç, ortak anlam dünyası yaratabilmektir; dillerin yarattığı karmaşadan kurtulmak, dil bağlamında ortaklık, birlik oluşturmaktır; kuşkusuz böyle bir dil doğal bir dil değil, araçsal bir dil olacaktır.

Ortaçağda Kilise, Latince aracılığıyla aktarılan inanç birliğinden yola çıkarak birbirinden çok farklı grupları bir araya getirmeye çalışırken, dünyevi gücü elinde bulunduranlar da düşünsel alanda ortaklıklar, birlikler yaratma çabasına girmektedirler. Karolenj dönemi Renaissance'ı bunun en somut göstergesidir. İmparator Carolus Magnus, hükmettiği insanlara ortak düşünsel biçim verme amacını gütmekte; okullaşma etkinliğini öne çıkarmakta ve yerleştirmektedir. Böylece ilkin manastırlar, manastır okulları yaygın bir biçimde kurulur. Ardından da özellikle XIII. yüzyıldan başlayarak kurulan üniversiteler, yeni düşünsel birliklerin oluşmasında en önemli merkezler konumuna gelirler. Uzunca bir süre dil/din bağlamında birliğini koruyan Avrupa, en büyük bölünmeyi halk dillerinin öne çıkmasıyla, ayrıca da Katolik kilisesinin bölünmesiyle yaşayacaktır. Ama bütün bu bölünmeler yeni birlikler oluşturmak üzere gerçekleştirilen bölünmelerdir. Bundan böyle, Kuzey ağırlıklı olarak Protestan Güney de ağırlıklı olarak Katolik olacaktır. İşte yeni birlikler kurmak üzere oluşturulan bütün bu bölünmeler, Avrupa'nın yeni içeriğinin oluşmasında etkili olacaklardır.

Her bir bölünmenin getirdiği farklılaşma Avrupa'nın bunlardan hangisi olduğu sorununu da gündeme getirecek ve hep yeniden "Avrupa nedir?" sorusu sorulacaktır. Giderek özellikle siyasal oluşumlar bakımından karmaşıklaşan Avrupa, sadece bu yanıyla neredeyse ilgi odağı olmaya başlayacak, asıl düşünsel yanı ya görmezlikten gelinecek ya da bu yan, siyasal gelişmelerin ağırlığı altında artık *gerçekten* görülemez olacaktır. Öyleyse, tam da bu noktada, "olan Avrupa"yı, "olması istenen", "amaçlanan", "olması gereken Avrupa"dan ayırmak büyük önem taşıyacaktır. Daha açık bir deyişle, filozofların, düşünürlerin Avrupası'nı, politikacıların, savaşçıların, tacirlerin Avrupası'ndan; her şeye çeşitli ayırımcılıklar noktasından bakanların Avrupası'ndan ve salt bilimselci bakış açısıyla Avrupa'yı kurmaya kalkışanların Avrupa tasarımından ayırmak gerekmektedir.

Düşünürlerin, filozofların Avrupası kendini sürekli sorgulayan, eleştiren, "kendini bil" buyruğunu sürekli olarak yanıtlamaya çalışan Avrupa'dır. Başka deyişle, kültür Avrupası'dır ve bu Avrupa, hem kendini hem de varolan her şeyi sorunlaştıran Avrupa'dır; yeni bölünme/birlik geriliminde ortaya çıkan soruları/sorunları bilinç alanına taşıyan Avrupa'dır. Ancak bölünmeyi yaşarken, bölünmenin lehinde ve aleyhinde olanların farklı tutumlarından dolayı sancılı dönemlerden geçen Avrupa; birliğe doğru giderken de yine benzer oluşumların içinden geçmektedir. İster kavramlar bağlamında ister olup bitenler bağlamında olsun, bölünmenin lokomotifi durumunda olanlar, yerleşik değerlere, kavramlara karşı bir adcı olarak yaklaşmakta; birlikler oluşturmaya çalışanlar da radikal bir biçimde öne çıkardıkları kavrama ya da kavramlara dört elle sarılmaktadırlar birer kavram gerçekçisi olarak. Öyleyse, bölünmenin ve birlik oluşturmanın felsefi temelleri gerçekçi ya da adcı tutumlarda özetlenebilir.

Birlik oluşturma çabası içinde bölünme serüvenini yaşarken benimsenen kavramların gerçeklik tabanı, değişmezlik, katı bir özsel tutumla oluşturulduğu takdirde, Avrupa "kapalı bir birlik" haline gelecektir; kendini, kendisi olmayandan geçirimsiz bir sınırla ayıracaktır. Oysa birlik, dönüşebilmeli, evrilebilmeli, "ucu açık bir birlik" olmalıdır.

Yeni birliklerin oluşabilmesi için, kimi şeylerin bölünmesi ya da çözülmesi gerekmektedir; vaktiyle çözülen, yerleşik inançtır, cemaat ilişkileridir, teist bakış açısıdır, tek dildir, kapalı toplum yapısıdır kısacası, Ortaçağdır; kurulan, öne çıkarılan ise ulusallıktır, ulusal dillerdir, hümanist bakış açısıdır, modern hatta giderek soyutlaşan ilişkilerin egemen olduğu toplumsal bir yapıdır kısacası, XV. yüzyıl Renaissance'ından bu yana varolan toplumsal ya-

pıdır. Yeni birliklerin çok daha zor kurulduğu dönemler gündemdedir artık Renaissance'tan bu yana. Doğanın gizleri çözülmeye başlanmıştır; Avrupa akla ve bu dünyaya verdiği önemle, bireyi öne çıkarıcı tavrıyla (9) kendini Renaissance'tan beri daha da artan bir hızla hep yeniden kurmaktadır; yeni birlikler oluşturmak üzere kendini hep bölmektedir.

Bu devingen durumuyla Avrupa kendi dışında kalan bölgeler, toplumsal yapılar için de öne çıkardığı kimi kavramlar aracılığıyla örnek oluşturmaktadır; böylece dünyanın diğer yörelerinde benzer düşünüş biçimlerini benimseyen insanlarla bir tür akrabalık, düşünce akrabalığı meydana gelmektedir. Bu dünyanın öneminin ve bu dünyanın içindeki insanın öneminin giderek artmasıyla, yine özellikle bu dünyaya yönelik bilgi yükünün olağanüstü bir hızla çoğalmasıyla, kimi değerlerden arınmış tutumların yıkıcılığı kuşkusuz daha da önplana artmıştır. "Her şeye gücü yeten insan" tasarımı yıkıcılığı da içinde barındıran insanla özdeşleşmiş ve bütün yıkıcılıkların öznesi olarak bu kez yine Avrupalı insan görülmüştür. Bu hangi Avrupalıdır? Savaşan, sömüren, tutarsızlığı benimseyen, salt ekonomik çıkarını düşünen "Avrupalı"dır.

Günümüzde -bir bakıma haklı nedenlerle- "düşünen insanlar", Avrupalıların başlarına açtıkları sıkıntıların basıncını duyumsamakta fakat öte yandan da Avrupalılaşma istemlerini dile getirmektedirler: öyleyse burada, günlük politikanın Avrupası ile düşünsel Avrupa gerilimi doğmaktadır. Bu gerilim, hatta gerilimden de öte, hem kendine hem de ihraç ettiği politikalarla, araç gereçlerle insanların başına gerçekten büyük işler açan Avrupa, bu zorluklardan nasıl kurtulacaktır? Sınırlarını; günlük politikaların, radikal ideolojilerin belirlemesiyle çizdiği içine kapanma ile mi yoksa, düşünsel bağlamda ve hatta büyükçe bir ölçüde de yaşama dünyasına geçirdiği kavramlarıyla mı belirleyecektir? "Avrupa, insanlar arasındaki birliğin bir ideoloji etrafında olmayıp, kişiler ve somut gruplar arasında olduğu bir yer olarak kalmak ya da yeniden öyle olmak zorundadır." (10) Öyleyse, Avrupa resmi politikalar üreten kurumların dışında kendini, tümüyle insanı ve haklarını ölçü alan sivil örgütleriyle yeniden kurmalıdır. Amaçlanan "Avrupa Birliği", klasik anlamdaki politikacıların eline geçtiği sürece, böyle bir Birlik, üyelerinin sayısı ne denli artarsa artsın, kendi içine kapanacaktır; kendi içine kapanan tüm yapılar gibi günün birinde de ister istemez tükenecek; geleceği de olmayacaktır. R. Brague bu konuda şöyle demektedir: "Avrupa'nın bir geleceğinin olup olmadığını bilmiyorum. Buna karşılık, Avrupa'nın kendini bir geleceğe sahip olmaktan nasıl yoksun bırakabileceğini bildiğimi sanıyorum: taşıyıcısı olduğu şeyin sadece kendisi için bir değeri bulunduğuna inanmaya başlayacak bir Avrupa, kimliğin özel olarak sahip olduğu şeyin (örneğin Arîlik diye bir ıvır zıvır) üzerine kapanmakta arayacak bir Avrupa'nın artık bir geleceğe hakkı kalmaz." (11) Avrupa, oluşturduğu tüm kurumlar adına, kendini belli kavramların değişmezliği içinde sınırladığı ölçüde sonunu hazırlayacaktır. Kuşkusuz kendini yok etmenin birden fazla yolu vardır. Avrupa yine kendin kuran insani temeli her ne adına olursa olsun yok saymaya kalkışan düşünme biçimleri oluşturduğunda da yine sonunu hazırlamış olacaktır. Tam da bu noktada artık Avrupa'nın ne olduğu düzleminden, ona ilişkin doğal betimlemelerden, onun varlıkça, başlı başına bir sorun olarak, bunalımlar yumağı olarak varoluşuna da gelinmektedir: bunalımlı Avrupa, bunalımlar yaratan Avrupa. "Ancak Husserl'e göre 'Avrupa varoluşunun içinde bulunduğu kriz karanlık bir kader, önüne geçilmez bir uğursuzluk değildir, tersine felsefi olarak meydana çıkabilen **Avrupa tarihi teleolojisinin** onun arka planında yer almasıyla anlaşılır ve çözülür hale gelmektedir (...) Ama akılcı bir kültürün kendisinden beklenen yapmamasının nedeni -dediğim gibi- akılcılığın kendisinin yapısında değil. yalnızca onun yüzeyselleşmesinde, 'doğalcılık' ve 'nesnelcilik'e dolanmasında yatıyor" (12). Fakat konuya daha yakından bakıldığında, bilimin değil, bilimselci tutumun ve daha büyük oranda da bilimi çeşitli amaçlar için kullanan odakların sorunları neredeyse çözümsüz kıldıkları gözden kaçmamalıdır. İnsan da içinde olmak üzere her şeyi "şeyleştiren" tavır tümbunalımların da temeli olup çıkmaktadır.

Bir yandan kendi içine kapanan, öte yandan da kendisi de içinde olmak üzere tüm insan dünyasını "şey" düzeyine indirgeyen Avrupa yok olmaya mahkumdur. Günümüzde, "birlik" oluşturmayı salt askeri, ekonomik ya da siyasal boyutta gören ve giderek felsefi düşünüş biçiminden, onun uyarıcı işlevinden kendini soyutlayan, uzaklaştıran Avrupa, kendini tüketecektir. Aslında kimi politikacılar, Avrupa'nın salt ekonomik bir birlik oluşturabilmesinin mümkün olamayacağının ayırdına vardılar; kavramlarını genişlettiler; ama bu noktada büyük bir adım atıldığı sanılmamalıdır. Üstelik politikacıların ne ölçüde içten oldukları da kuşkuludur. Biraz önce de dile getirildiği gibi, "Politikacıların Avrupası" ile "filozofların Avrupası"nı birbirinden ayırt etmek gerekiyor. İkincisi birincinin -acımasız- yargıcı durumundadır; hatta yargıcı olmalıdır. Avrupa kavramı konusunda aydınlanmak için yine kim ne derse desin, bu coğrafyadaki kimi kişilerce temsil edilen görüşleri daha yakından tanımak gerekmektedir; çün-

kü bizim gizli hocalarımız da onlardan başkası değildir. "Avrupa'nın "değer sistemi"nde **Sokrates**'ten **Erasmus**'a, **Rousseau**'dan **Husserl**'e sayısız kilitodak yer alıyor terazinin bir kefesinde. Öbür kefede, buna karşılık, **Neron**'dan **engizisyon**'a, **Göring**'den **Drieu la Rochelle**'e sayısı yabana atılamayacak günümüze uzantılar vermiş karşı kilitodaklar yer alıyor." (13)

Sorunlarına, bunalımlarına yeni birlikler oluşturmak üzere çare aramaya çabalayan Avrupa'nın, bütün bu ve benzer çözümlemeleri yapabilen felsefeye her zamankinden daha çok ihtiyacı vardır. Oluşturulan birliklerin fikir temelinin ne olduğu, ama aslında ne olması gerektiğini çözümlemek son derece önemlidir. Söz, bu bağlamda da felsefenindir; Avrupa "felsefenin tininden yeniden doğmak" (14) zorundadır.

(*) Avrupa Öğrenci Forumu'nun (AEGEE) düzenlediği, *Avrupa ve Birlik Düşüncesi Sempozyumu*'na sunulan bildiri, İstanbul Teknik Üniversitesi, Makina Fakültesi, 10 Ocak 1998.

Notlar

1. P. Valéry, *Moralités*. Librairie Gallimard, Paris, 1932, p.18.
2. P. Valéry, *Morceaux choisis*. "Deux fragments de la crise de l'esprit" (1919). Librairie Gallimard, Paris 1930, p.114.
3. R. Brague, *Avrupa: Roma Yolu*, Çeviren: B. Çotuksöken, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1995, s.20.
4. R. Brague, "De l'histoire européenne comme autoeuropéanisation", *Fenomenolojik Sorun Olarak Avrupanın Dönüşümü Sempozyumu*'na sunulan bildiri. İstanbul, 30 Nisan 1994.
5. R. Brague, *Avrupa: Roma Yolu*, ss.26-28.
6. U.Eco, *Avrupa Kültüründe Kusursuz Dil Arayışı*, Çeviren. K. Atakay, Afa Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 27-28.
7 A. Augustinus, *İtiraflar (Confessiones)*, I:XIII, *Ortaçağda Felsefe* içinde. B. Çotuksöken, S.Babür, 2.baskı, Kabalcı yayınevi, İstanbul, 1993, ss.69-70.
8. U.Eco, a.g.y., s.31.
9. N. Uygur, *İçi Dışıyla Batının Kültür Dünyası. Bir Deneme, Bir Tutam Deyiş*, Ara yayıncılık, İstanbul 1992.
10. R. Brague, *Avrupa: Roma Yolu*, s.187.
11 R. Brague, *Avrupa: Roma Yolu*, s.187.
12. E. Husserl, *Avrupa İnsanlığının Krizi ve Felsefe*, Çevirenler. A. Sabuncuoğlu, Ö. Sözer, Afa Yayınları, İstanbul, 1994, Aktaran: B. Çotuksöken, "Felsefe ve Bunalımlı Avrupa İnsanlığı", *Cumhuriyet Kitap*, 18 Mayıs 1995, s.13.
13. E. Batur, *"Ciddi Bir Kavram: Avrupa" Cumhuriyet*, 28 Aralık 1997, s.12.
14. E. Husserl, a.g.y., s.94

BALIKÇI

Silkeledi güneş kanını
atlasına çizgenin
Serpmeye başlar buğdayını
birazdan ay iğdelere
Çekmiş kılıçlarını deniz
Tekneler tedirgin
yellerin sorgusunda
Yaktı içinde lambayı balıkçı
anılar dolanıyor ağlara
Hem uzak hem yakın
dalgaların ekmeği
Yoğurur hamurunu dünyanın
alışkın eller
Dönüp duruyor sandal
yazgının harmanında

Boyanınca sesleri martıların
şafağın çavlanıyla
ayaklar öper toprağı
Esenlik ceviz bahçesi bilge
Açılan pencere geleceğe
çocuklar evlerin
Yağmurlarına zakkum
şemsiyesinde sevecenliğin
Soyağacı gülen elma
köklerin düşü

Hüseyin TOPÇUGİL

BİLİM VE ETİK

Deprem Dolayısıyla Güncelleşen Bazı Düşünüş Biçimlerinin Bir Çözümleme Denemesi

Depremlerde ölenlerin anısına...

Ömer Naci SOYKAN

Deprem bir doğa olayıdır. Ama eğer siz, doğayı Tanrı'nın yarattığına, Tanrı'nın yarattığı her şey üstüne her an denetimi, gözetimi olduğuna, buna gücü yettiğine, doğada hiçbir şeyin Tanrı istenci dışında olamayacağına inanırsanız, dilediğiniz kadar depremin doğa olayı olduğunu söyleyin, depremde bir Tanrı niyeti olmadığı biçimindeki bir söze kimseyi inandıramazsınız. Çünkü bu sonuç, kabullerinizin mantıksal bir çıkarımıdır. Hatta Tanrı, depremden sorumluysa -çünkü o, isteseydi deprem olmazdı ya da olsaydı bile böyle bir sonucu engellerdi- Tanrı'nın "bebek katili" olduğunu bile söyleyebilirsiniz.

Dünyayı yaratan, gözeten ve yöneten böyle bir Tanrı inancına felsefede *theizm* (tanrıcılık) denir. Yunanca Tanrı anlamındaki *theos* sözcüğünden üretilen bu terimin yanında, bu kez Latince Tanrı demek olan *deus*'tan gelen bir de *deizm* bulunur. Sözcük karşılığı yine "tanrıcılık" olan, ama aralarındaki ayrılığı belirtmek için Türkçesine "yaradancılık" dediğimiz *deizm*'de ise, Tanrı'nın dünyayı yaratmış olması kabul edilmekle birlikte, onun dünyanın akışına, dünyadaki olup bitene karışmadığına inanılır, mucizeye ve vahye yer verilmez. Özellikle 18. yüzyıl Aydınlanma düşüncesinde egemen olan bu anlayış, "Her şeye gücü yeten (kadiri mutlak) bir Tanrı, neden dünyanın gidişine karışmasın, dünyayı yarattıktan sonra neden yan gelip yatmış olsun?" gibi sorulara hiçbir ussal yanıt veremez. Üstelik, yaratımdan sonra işi biten bu Tanrı inancı, bir Tanrı inancına gereksinim duyan ruhları doyurmaktan da uzaktır. Hem dışımızdaki dünyanın nesnelliğini, hem de belli bir Tanrı inancını sözümona güvenceye aldığını sanan bu görüş, hem söz konusu nesnelliğe hem de Tanrı inancına zarar vermekten kaçınamaz.

N. Hartmann, ahlakın olması için Tanrı'nın olmaması gerektiğini söyler. Çünkü aksi halde ne yapsanız, insana sorumluluk ve özgürlük tanıyamazsınız. Tanrı var oldukça ve boş durmadıkça sizin işinize karışacaktır. Karışmasa da sizden sorumludur. Çünkü o, siz kötüyü yapmadan önce, bunu biliyordu, buna engel olabilirken, engel olmadı. Böylece siz, kendinizden sorumlu ve özgür olamayacaksınız. Bu da ahlakın olanağını ortadan kaldırır. Üstelik sizin, amentüsü "iyilik ve kötülük Tanrı'dandır" diyen bir dininiz varsa, Tanrı'dan gelen karşısında kendi istenciniz iyice tehlikeye girer. Bu yüzden geçmişte İslam felsefesi, tümden istenç (irade-i külliye) -tikel istenç (irade-i cüziyye) tartışmasını hiçbir sonuca ulaştıramadan yüzyıllar boyu sürdürmek durumunda kalmıştı. Aynı çıkmaz Hıristiyan ortaçağı için de söz konusuydu. Yüzyılımızda Sartre, insanın özgürlüğe yazgılı olduğu düşüncesini, yine çağdaşı N. Hartmann gibi bir Tanrı kabulü olmamasına dayandırarak temellendirir.

Nasıl ki Tanrı'nın varlığı kabulü, insanın ahlaksal özerkliğine izin vermiyorsa, aynı kabül, dünyanın kendibaşınalığı (nesnelliği) düşüncesine de izin vermez. Başka bir deyişle, dış dünyaya kendi başına nesnellik tanıyacaksanız, onun üstünde bir Tanrı'ya yer veremezsiniz. Aksi halde ne yapsanız, Tanrı'nın dünyaya karışmasını engelleyemezsiniz. Bilimin bir varlık koşulu olan, dünyanın nesnelliği inancı, ancak hiçbir Tanrı inancına yer verilmemekle güvence altına alınabilir. Sorunun başkaca hiçbir ussal çözümü yoktur. Tanrı'nın varlığı ile insanın ahlaksal sorumluluğu ve yine Tanrı'nın varlığı ile dünyanın nesnelliği arasında bulunan tüm ara çözüm önerileri, aralarında bulunduğu yanlardaki her bir düşünceyi veya inancı sakatlamaktan başka bir işe yaramaz.

Dünyadaki olayların bilime dayanan tasarımlarının bilimsel bir dünya görüşü vermesi, ona hiçbir Tanrı inancının girmemesini gerektirir. Ama bu, ne bu tasarımların ne de bu dünya görüşünün kesin doğru olduğu anlamına gelmez. Sahip olabileceğimiz en kesin bilgi, deney bilgisi olmasına karşın, o da yeni deneylerle daima değişebilir. Bilimde kesin doğrudan söz edilememesinin ilkesel nedeni, bizim *şeyin kendisini* değil, bilgi edimimizin her defasında bilgi araçlarımızla *şeyin kendisi*nden oluşturduğumuz objeyi bilmemiz, araçlarımız geliştikçe objemizin, dolayısıyla bilgimizin değişebileceği gerçeğidir. Ama bu durum, aynı zamanda bilimsel bilginin

ilerlemesini de gösterir. (1) Ayrıca, Heisenberg'in bulguladığı gibi deney araçları da deneyin kendisini az çok değiştirir. Yerbilim ve gökbilim gibi, doğadaki koşulların laboratuvara taşınamadığı, uzaktan gözlem ve ölçümle, istatistik verilerle yetinmek zorunda kalındığı fizik bilimlerinde ise, bilgimizin kesinliği ve güvenirliği çok daha zayıftır. Bilim ile bilimsel dünya görüşünü de birbirine karıştırmamalıdır. Kesinliği zaten tartışmalı olan bilimsel bilgi ile bunun üzerine kurulan, bu kurulmayla kesinlikten daha da uzaklaşan bilimsel dünya görüşü arasındaki ayrım gözardı edilmemelidir. Bu bağlamda, Max Planck'ın bir sözünü burada anmak isteriz: "Gerçek dış dünyanın bilgisi, fizikçi için ideal erektir, ama onun biricik araştırma araçları, ölçümleri, asla ona gerçek dünya üstüne bir şeyi söylemezler; fakat onlar onun için daima yalnızca daha çok veya daha az kesin olmayan belli bir mesajdır." (2) Fakat böylesi "mesaj"larla elde edilen bilimsel bir dünya görüşü kesin değildir diye, onun yerine, hiçbir deneysel-bilimsel verilere dayanmayan, dolayısıyla hiçbir güvenirliği olmayan, yalnızca inanca dayanan Tanrısal "mesaj"larla (vahiyle) oluşturulan dinsel dünya görüşlerini koymak ise akla ziyandır, yağmurdan kaçarken doluya tutulmaktır. Ne var ki, son günlerde bilimcilerin deprem konusunda kamu önünde yaptıkları tartışmalara bakarak bilimden umudu kesip soluğu dinde alanların sayısının arttığını söylemek, sanırım hiç de yanlış olmayacaktır. Bunu anlamak kolaydır. Çünkü Tanrı inancından kaynaklanan, bu inancın mantıksal bir sonucu olarak ortaya çıkan, depremde Tanrı niyeti olduğu inancı karşısında "yüzde 98'i Müslüman" olan bir ülkede bu tarz bir dine sığınma kaçınılmazdır. "Falanca gün deprem olacak" gibi dedikoduların sık sık çıkarılmasının da umarsız kalmış insanları, "fırsat bu fırsattır" diye dine çağıran bir takım dincilerin ekmeğine yağ sürdüğü bir gerçektir. Körfez depreminden sonra bazı kişilerin olayı dinsel açıdan yorumlayan bir takım kitapçıkları halka dağıttığını biliyoruz. Doğa olaylarının zararından kurtulmak için Tanrılara kurban kesen, yakaran ilkel kafanın yeni türevleri yanı başımızdadır.

O halde bilimin yerine dini koyan bu din tecimerlerinin karşısına nasıl çıkılacaktır? Yanıt, kestirmeden söylenirse şudur: Onların yaptığının tersini, bu kez dinin yerine bilimi koyarak yapmaktan uzak durmak ve bilimin, bilim kültürünün toplumda yaygınlaşmasını sağlamaya çalışmak! Fakat ne hazindir ki, en üstü bir bilim kurumumuz olan TÜBA'nın yayınladığı duyuruya baktığımızda bunun tersini görüyoruz. Duyuruda söz konusu tartışmaların kamu önünde yapılmasını eleştiren, özellikle şu sözler son derece düşündürücüdür: "Bilim insanlarının kendi aralarında yapacakları kuramsal çalışmaların ve tartışmaların çelişkiler taşıdığı durumlarda kamuoyunda, önünde yapılması sakıncalıdır. Bu gerçeklerin gözardı edilmesi kamuoyunda bilime ve bilim insanına yönelik tereddütlerin ve güvensizliğin ortaya çıkmasına neden olabilir." (3) Bu nasıl bir bilim anlayışıdır? Bilimde tereddüdün, şüphenin olması doğal, ama bu, bilim insanları arasında kalacak, topluma tereddütsüz (?) bilgiler verilecek ve o toplum, bilim toplumu olacak! Üstelik aynı bildiride toplumdan tereddütleri gizlemenin etik, açık etmenin etik dışı ya da sorumsuzluk olduğu söyleniyor. Anlaşılır gibi değil! TÜBA'cılar, bu duyuru ile "gerçeğin ardında" bilim insanları gibi değil, hükümet üyesi politikacılar gibi davranmışlardır. Bilim-iktidar işbirliğinin açık bir örneği! Aslında bu tutum, bize hiç yabancı değildir. Din bilginleri (havas) de öteden beri, kendi aralarında konuştukları tartışmalı konuları halktan (avam) gizlemeye özen gösterirler. Orada da bir avam-havas ayrımı vardır. Dinsel tartışmalar halk önünde yapılırsa, insanların zihinlerine kuşku girer, dine bağlılıkları zayıflar. TÜBA'cılar da aynı şeyi doğa bilimlerinde yapıyor: Biz bilimden kuşku duyalım, ama halk duymasın. Üstelik bu da etik adına söyleniyor!

Bilim kuramsal, ahlak kılgısal bir etkenliktir. Elbette bilimin hem temelinde hem de her ileri adımında ahlak, kendi yerini almalıdır. Ama bu yer, bilimsel bilgilerin yanlış zihinlerde ortaya çıkarması olası sakıncaları önlemek adına, bu bilgileri bu zihinlerden saklamak ya da farklı göstermekle açılmış olmaz. Fakat bunun için yanlış zihinleri doğrultma yoluna gidilmelidir. Bu amaçla da insanın tinsel varlığında temelini bulacak olan kuram-eylem birliği, bir üçüncüyü, yani estetik beğeniyi, sanatsal yaratma ve haz alma duygusunu gerektirir. İnsanın varlıksal bütünlüğü, bu üçlü birlikle sağlanır. (4)

Bilim dinin yerini alamaz. Çünkü, herşeyden önce, ikisinin insanda tuttuğu yer ayrıdır. Buna karşın, öyle bir rol değişikliği yapmaya çalışmak, bilime, bilimsel düşünceye zarar vermekten başka bir sonuç vermez. Bugün deprem karşısında önümüze çıkan görünüm de bunu kanıtlıyor. Ama belki gelecekte Schiller'in önerdiği gibi, dinin yerini sanat alabilir, ya da daha gerçekçi bakışla söylemek gerekirse, dinin güdücülüğü yerine sanatın yönlendiriciliği gelebilir. Bu da yine toplumda bilim kültürünün yaygınlaştırılmasıyla birlikte estetik beğeninin yükseltilmesini gerektirir. Sanat ile din, insanın benliğine seslenirken, yalnızca usa seslenen bilim ve felsefeden ayrılır. Benliğe seslenme, onu etkileme, yönlendirme, hatta gütme sonucunu doğurur. Sanat bunu insanlarda bıraktığı, doğrudan anlık etki ile yaparken, din inanç ile yapar. İnanç, hem bağlayı-

cı ve kalıcı, hem yaptırımcı olduğu için dinin güdücü gücü, sanatın yönlendirici gücünden daha büyüktür. Sanatsal etkiyi kalıcı kılmak için sanatın ruhlardaki icrasının sürekliliği gerekir. Us ise, eğer o, gerçekten her türlü etkilenmeden olabildiğince kendini uzak tutacak, özgürce yargıda bulunacaksa, önüne konana daima eleştirel olarak bakmak durumundadır. Usa ilişkin her şeyde şüphe ve eleştiri olması doğaldır.

Felsefe ve bilimin inanca ihtiyacı yoktur, olmamalıdır. Toplumun bilim kültürüne sahip olabilmesi için; birincisi, ona bilimi olduğu gibi tanıtmalı, ikincisi onun bilimden neyi bekleyebileceği, bilim insanlarını nasıl bir gözle göreceği ona doğru olarak verilmelidir. Bilimin bütün sorunlarımızı çözeceği, her derde deva olacağı anlayışı, bir bilim fetişizminden, bengisu (abıhayat) düşünden başka bir şey değildir. Astronominin astrolojiden, kimyanın simyadan ve büyücülükten doğduğunu biliyoruz. Ancak bugün varılan evrede bilime hâlâ bu tür bir gözle bakmakla, daha açık bir deyişle, bilimin astroloji ve büyücülüğün yapamadığını yapacağını sanmakla bu tür şeylere inanmak arasında çok fazla bir ayrım yoktur. Fakat gördük ki, toplumumuzun büyük bir bölümü -buna tv spikerleri ya da program yapımcıları, hatta kimi sözümona bilgili ve yetkili kişiler de dahil- bilimciyi falcı yerine koyuyor. Geleceğe ilişkin olasılıklı beklenti ile kehanet arasındaki ayrımı göremiyor. Gerçekte olasılık bir şeyin bilgisi değildir. Örneğin ben bugün "Yarın yağmur yağması yüzde altmış olasıdır" dediğimde, yarın yağmur yağsa da yağmasa da bu deyim yanlış olmaz. Birinci durumda yüzde altmış, ikinci durumda yüzde kırk olasılık gerçekleşmiş olur. Wittgenstein, haklı olarak, olasılığı kesinlikten yoksun olunduğunda kullandığımız bir genelleme, bir özet olarak görür. Ona göre olasılık cümlesi bir şeyi söylemez."Olasılık cümlesine özgü olacak hiçbir özel nesne yoktur. (...) Bir olay ortaya çıkar veya çıkmaz, ikisi arasında bir orta şey yoktur." (5) Geleceğe ilişkin beklentileri bugünden söylememiz, yalnızca alınabilecek önlemler için kendimizi hazırlamaya yarayabilir. Bunun da ne kadar yararlı olacağı, yine belli değildir.

"Aman bilime güven sarsılmasın" türünden endişelere asla kapılmamalıdır. Bilimsel bilginin yetmediği yerde, bunu örtmeye, gizlemeye kalkışmaksızın, "elimizden gelen budur, bununla yetinmesini öğrenmeliyiz" diyebilecek düzeye erişmeliyiz. Unutmayalım: Ayaklarımızın altındaki zemin daima çatlaktır. Bu "çatlak zemin", yalnızca yerkabuğu için değil, aynı zamanda tüm yaşam alanlarımız için geçerlidir. Bir bölüm cansız ve canlı olaylarında her zaman gözlenebilen görece düzenliliklerin bize esinlediği bir saf inanca dayanarak, ne yaşamımızın ne de dünya düzeninin, hep böyle süre gideceğini sanmayalım. Bilmek düzenlemektir. Bir bilimsel kuram daima düzenli olanı bilir, daha doğrusu, nesnesini düzenli kılarak bilir. Ama doğadaki olaylar yalnızca düzenli ya da düzene sokulacak biçimde değildir. Doğada düzenle düzensizlik birlikte bulunur. Bu gerçeğin keşfiyle 1970'lerin ortalarında öne sürülen "Kaos Kuramı" bilime yeni ufuklar açmıştır. (6)

Bugünlerde ülkemizde sık sık söylenen "depremle yaşamayı öğrenmek" yerine, daha genel bir deyimle, belirsizliklerle yaşamayı kabullenmek ve öğrenmek, temel ilkemiz olmalıdır. Başka bir deyişle, hiçbir Tanrısal kayra altında olmayan bir dünyada, düzen ile düzensizliğin kol kola yürüdüğü gerçeğini kabullenmek, dünyaya gelişi bir şans olarak görmek, onda kalınabildiği kadarıyla yetinmek, yaşam açgözü olmamak erdemini ve bilgeliğini gösterebilmek gerekir. Dolandırıcıların avları, ya umarsız ya da paragöz, hırslı insanlardır. Yaşam açgözü olan insanlar da aynı şekilde ölümden sonra yaşamı kendilerine vaad eden, karşılığında, sahip oldukları biricik gerçek yaşamı ele geçiren peygamberlere ve benzeri umut tecimerlerine pazar oluşturur. Yakın çevreme bakıyorum da olası İstanbul depreminden en çok korkanların, korkuları paranoya derecesine dek varanların, böylesi şu anki yaşamlarını kendilerine zehir edenlerin, en çok, hiçbir şeyle yetinmeyen, doyumsuz, açgözlü insanlar olduğunu gözlemliyorum. Umarsızlığın, çaresizliğin insanı abuk subuk şeylere yönelttiğini ve bu yönelimin de pek yadırganmaması gerektiğini bir ölçüde kabul ediyorum. Önlem almak, çareler aramak çabasından vazgeçmeyi de salık veriyor değilim. Kimseye "Ört ki ölem!" demeyi önerdiğim yok. Ama eğer umarsızlık, örneğin ölümde olduğu kadar kesin ise, onu bilgece kabul etmenin gerektiğini söylüyorum. Nasıl, iyi ki dünyaya gelmişiz, yaşıyoruz diyorsak, gidişimize de temenna çekmeyi bilelim. Öyle bir temanna için örneğin, Nazım'ın şu dizeleri bize yardım edebilir: "Elveda dünya/ Ve merhaba kainat." Unutmayalım: varlığın bedeli yokluk!

1. Bu konudaki daha ayrıntılı düşüncelerimiz için *"Nihai Gerçek Tartışması"* (Cumhuriyet Bilim Teknik, sayı.582) adlı yazımıza bakılabilir.
2. M. Planck: *Wege zur physikalischen Erkenntnis*, s.218, Hirzel, Leipzig 1933.
3. Cumhuriyet Bilim Teknik, sayı.663.
4. Bu konudaki daha ayrıntılı düşüncelerimiz için "Türkiye'den Felsefe Manzaraları 2" ve "Arayışlar" adlı kitaplarımızda (Küyerel Yayınları 1998) yer alan ilgili yazılara bakılabilir.
5. Bkz. "Felsefe ve Dil" (s.71) başlıklı kitabımız (Kabalcı Yayınevi, 1995.
6. Bu konuda başvurulabilecek Türkçe bir kaynak olarak James Gleick'in "Kaos" (TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 15) adlı kitabı önerilebilir.

AYDININ ATEŞTEN ÇEMBERİ

Gebze, 14 şubat, y.y

Yalçın KÜÇÜK

Picasso'nun sevdiği kadın başları, bana sevmenin, başlı başına bir sevinç olduğunu anlatıyor; müzede, sanki acımasız bir ışın hücumu karşısındaydım ve önlerinde fazla duramıyordum, tazelenme duşu bu olmalıdır. Çağdaşı Einstein'in, dilini çıkartmış şaşkın ve şaşırtan fotoğrafı da beni hep coşturuyor, şaşırmanın gerçeğe açılan bir kapı olduğunu, hiçbir zaman unutmamamızı söylüyor; bana göre şaşırma sanatından yoksun olanlar çoktan ölüdürler. Belki de bu nedenle konuşma ve yazılarım hep bir sürprizler duşu olarak gerçekleşiyordu; bıktırmış olmam mümkündür. Ayrıca belki de aydının en hain dostu olan alışkanlık, sürpriz etkisini de tüketmiştir, olabilir, yalnız ben yine de bildiğimi sürdürmek istiyorum.

Şaşırtıcı bulunacağını sanıyorum, kuşkusuz öyle istemiyorum, "Kürt Davası" üzerinde durmak istiyorum, büyük acılarla birlikte, bir önemli sonuca çok yaklaşmış durumdadır; acılar pahasına, aziz kürtlerimiz, var olduklarının, kendileri ve dışındakiler tarafından kabulüne doğra çok büyük mesafeler elde ettiler, bu son derece büyük ve değerli bir başarıdır. Atılması gereken hukuk ve siyaset adımlarını gözardı etmek söz konusu değil, fakat varılan noktadan dönüşüm artık ancak çok daha büyük acılarla olabileceğini görmek zorundayız. Diğer yandan burada kazanmanın tarafları sorununu başka bir zamana bırakıyorum, fakat, çatışma teorisi üzerinde Prusyalı General von Clausewitz'in bize öğrettiklerini hatırlayacak olursak, eğer hükümet ortağı bir eski başbakan, çağdaşlaşma anlamında, avrupa birliği'nin diyarbakır'dan geçtiğini söylüyor veya görevde bir dış işleri bakanı kürtçe televizyon programını dillendiriyorsa, bu şimdiye kadar reddettikleri ve kendilerinin olmayan bir dili kullanmaları demektir; Clausewitz'in kendi biçemiyle kuramlaştırdığı üzere, mücadele, karşı tarafa kendi dilini öğretme içindir, öğretmiş olduğumuz ortaya çıkıyor, saptamamız budur.

Yumuşak bir biçeme razı olarak, "biz" ya da dil öğretmeninin kim olduğunu sorabiliriz; herhalde beni izleyenler, yıllar yılı, Washington veya avrupa birliği'ni buraya sokmayan bir felsefenin sahibi olduğumu, son çözümlemede iç dinamiği yüksek tuttuğumu, biliyorlardır; "biz" saf olarak biziz. Aziz Kürt emekçi halkımız ile Türk aydınını ve aydının bir yüksek aşaması olarak tanımladığım solunu kastediyorum; bu anlamda, "biz" bunlardır. Çilekeş Kürt emekçilerimizin yüksek yerini de saptadıktan sonra, hem Kürt halkımızın kendisini bulmasında ve hem de bunun çok geniş bir kabul görmesinde, Türk aydınının pek özverili ve pek onurlu kanallar açtığını söyleyebiliyoruz; şaşırtıcı gelebilir, ancak, benim için sadece sevinçlidir. Türk aydınını bu pek özverili ve aynı zamanda kendisini arındıran uzun duruşu karşısında, Sartre veya diğer aydın efsanelerinin, Saint Bermain cafe'leri sohbeti değerinde kaldıklarını görebiliyoruz; bu incelemeyi, belki de bunu aktarabilmek için yazıyorum.

Altmışlı yılların ikinci yarısında, Türk burjuva siyasetinin parlak yıldızlarından, Hocamız ve Dostumuz, Turan Hoca'nın, profesör Turan Güneş, ne yazık çok erken göçtü, "TİP bu işe el atarsa öldürülür, atmazsa ölür" dediğini duyuyorduk ve özgürlüğün çok zaman zorunluluk olduğunu biliyorduk; Türkiye İşçi Partisi'nin buradaki yiğit aydın tutumu, şimdi, dünyanın her tarafındaki kürdoloji derslerinde tespit edilmektedir ve bizleri aydın ve sol yapan ateşten çemberlerden birisidir. Karşılığında Parti'yi, anayasa mahkemesi kanalıyla kapatmak bir yana, bu topraklardan yetişen Halide ve Sabiha örneğinde, müstesna bir kadınımız olan Behice Boran ve arkadaşlarını da on beşer yıl küreğe mahkum ettiler, şimdi katlandıkları acıların boşa gitmediğini görüyoruz.

Aydın, çok zaman da, bir biçim'dir, bazen bir rüzgar türü derinlikten yoksun, fakat yine de yüce olabiliyor, aydın bu haliyle bir rüzgar'dır; aydının bu yanını düşündükçe, çok zaman da, aklımın Doktor Beşikçi'nin hücumuna uğramasını engelleyemiyorum. Bu benim yıllardır bırakmadığım düşüncemdir; 1994 yılında Norveç Yazarlar Birliği'nin düzenlediği uluslararası düşünce özgürlüğü sempozyumunu hatırlıyorum, pek "ünlüler" çağrılıydı. Salman Rüşti bu toplantı için Bangladeş'ten kaçırılmış Teslime Nesrin ve ben de konuşmacılar arasındaydık; toplantı esas Rüşti ve Nesrin üzerine kurulmuştu. Teslime, bizim Anadolu'da pek çok örneğini bildiğimiz iyi niyetli, yazmaya meraklı ve mütevcazı bir hanım hanımcıktı, Rüşti gelmedi, fakat, benim eleştiri oklarımdan kurtulamadı, Norveç medyası, bu eleştirilerden önce şaşırdı ve sonra hoşnut oldu ve ben bundan yararlanarak, tüm batılı aydınlara Beşikçi'yi sundum, sonunda bu bir haftalık sem-

pozyumun Beşikçi Toplantısı olduğunu hatırlıyorum, heyetler kuruldu, ziyaretlerine geldiklerini ve İsmail'in her zaman yaptığı türden verilen ödülü reddettiğini hatırlıyorum. Doktor Beşikçi'yi unutmuyoruz. Fakülte'den benim iki yıl küçüğüm, o zamandan beri hayranlıkla birlikte sevdiğim, Beşikçi, zamanla izleyenlerini diğer tarafa fazla eğse de, bir rüzgar'dır.

Ne demek? Kamu, Değerli Yargıç Turgut Okyay'ı, İmralı Duruşmaları nedeniyle tanımaktadır; halbuki Değerli Yargıç'ımızın unutulmaması gereken başka nitelikleri de bulunmaktadır; başkanı olduğu DGM benim için açılmış her davayı da mahkumiyet kararına bağlamakla da tanınmıştır. Yalnız davaların çoğu, benim ülkeye dönmeyeceğim varsayımı ile olabilir, bir yıllık hapisliğe göre açılmıştı. Değerli Yargıcımız, daha sonra, benim her konuşmamın, dağdaki gerillaya su veya yatak ya da ekmek veya elbise olduğu kanısına vararak, her yazımda, bir yataklık olduğunu düşünerek, madde değişikliği ile her birini beş-altı yıla çıkarmayı uygun buluyordu, öyle de olmuştur. Olanların birisi beni çok güldürüyor; iddianame bir yıllık hapis istiyordu, istek beş-altı yıla çıkartıldı, yalnız iddianame, med televizyonunda benim "Türkiye Kürdistanı sömürge değildir" sözüme dayanıyordu, sanık kürsümden, Turgut Bey'e, "değerli Yargıç anladım, şimdi yine mahkum edeceksiniz, ancak Beşikçi Hocam, 'sömürgedir' diyor, mahkum ediyorsunuz, ben üstelik 'Türkiye Kürdistanı' demişim, 'sömürge değildir' diyorum, anladım, yine ceza vereceksiniz" diyorum, acı mı? Doğrusu, Değerli Yargıcımızın bir ayrım yaptığını Hocam'a bir yıl ve bana her birine beş yıl layık gördüğünü belirtmem hakkaniyet gereğidir.

Bu ayrıntıyı, benim Doktor Beşikçi ile ayrı düşünebildiğimi de gösterebilmek için vermiş durumdayım; ancak yaşayan en büyük aydınlarımızın en önünde yer alanlardandır. Görüşlerinin hiç birisine katılmasak bile, katıldığımız çoktur, benim gibi Türk olan Beşikçi'nin, hiçbir çıkar gözetmeden, sadece inandığı için, inançlarını böylesine büyük bir yiğitlikle, inatla ve ödünsüz olarak savunması, başka ülkelerin aydınlarına nasip olmayan bir zenginliğimizdir. "Beşikçi" adını unutabiliriz, geriye "biz" kalırız, ismi silersek, yukarıya çıkan Türk aydını'dır. Zenginliktir.

Bir an için "Yalçın Küçük" adını da silebiliriz ve benim için söylenenleri ise iki başlıkta özetleyebiliriz; (1) 1996 yılında, Washington'da yapılan ve "dünya gizli servisler enternasyonali" diyebileceğimiz kongrede, zamanın ABD Dışişleri Bakanı W. Christopher tarafından açılmıştı, MİT'in raporunu, kontr-gerilla dairesi başkanı Mehmet Eymür okuyordu ve Eymür, "Öcalan TKP üyesi, Paris'e yerleşmiş, Profesör Y.Küçük'ün sözünden çıkmaz" anlamına gelen bir sunuş yapıyordu, raporun ilgili bölümleri arşivimizdedir. Ben döndüğümde, MİT tarafından beslenen matbuatın, benden, "baş danışman" veya "akıl hocası" diye söz etmesi bu nedenledir, kuşku duymuyoruz. (2) Öte yandan, Paris'ten çıkarken, başta Parlamento Başkanı Yaşar Kaya'nın, televizyon ve gazetelerde, beni "Kürtler içinde kemalizmin ajanı" olarak niteleddiklerini okuyorduk, şimdi de, Mütareke'nin işbirlikçi yayını Serbesti adıyla çıkarılan dergide veya islamist yayınlarda, başlangıçta Öcalan'ın avukatı olan Ahmet Zeki Okçuoğlu ve diğerlerinin, "Apo'muz iyidir, İmralı'daki sözler Y. Küçük'ündür" yollu yayın yaptıklarını görüyoruz. Manzara, grotesque bir şaka havasındadır, ancak tümüyle öğretici olmadığını söylemek mümkün değildir, bunun için bu ikinci ayrıntıyı vermek gereğini duydum.

Suçlamaların kaba ve ahlak sınırlarını zorlayıcı olduğunu söyleyebiliyorum, ancak bu kadar değil; bütün kabalığı içinde bir gerçek payı var. Silah ve şiddet kullanımı ile gizli örgütlenmeler bizim dışımızdadır; bununla birlikte aziz Kürt halkımızın kimlik ve kişilik kazanması kadar, belli kazanımlar kamuya mal olunca, ülke gericiliğinin, ülkemizdeki bütün tanımları bozmak için kullanmaya başladığı şiddet kullanımını sona erdirmemeye çalışmak da bizim programımız oluyordu ve burada çok açığız. Bir rolümüz var, hoşnutuz ve sonuçta payımıza gelince, pay hesabının aydınları değil esnafları ilgilendirdiğini biliyoruz.

Bildiğimiz bir nokta da, iç konuşma ve notlarımızda yer alıyor, benim bütün bu aşamalarda, kendimi, Türk aydınının bir keşif gücü veya ileri kolu olarak görmemdir; burada da "nasıl" değil "neden" sorusu ilgi çekicidir. Türkiye İşçi Partisi'nin bir önemli gelenek başlatmasını düşünebiliriz; biraz daha geriye giderek, sosyalist düzenin kuruluş yıllarında, Türkiye aydını ve solunun aşırı fedakar ve hatta fedai kariyerini hatırlayabiliriz, hepsi açıklayıcıdır. Gerçi bu sonuncunun, yirmili ve otuzlu yılların efsanelerle de dolu çizgisinin, yakın zamanlardaki kadar geliştirici olduğunu söylemek zor görünüyor; fakat yine de kayda değer, kuşku bulunmuyor. Yalnız yine de ben, analizi, içgüdü planında tutmak istiyorum.

Atasözlerimiz, "sürüden ayrılanı kurt kapar" veya çok şaşırtıcı, birincisi en azından iki bin yıllık, adetlerimiz, kan akrabalığı ile yetinmeyerek çocukların birbirinin kanını akıtarak içip kan kardeş olmaları ve kirve kurumunun çok sağlam bir birliğe yol açması, biz Türkler'in birliğe çok düşkün olduğumuzun işaretleridirler; böyle değerlendirme müm-

kündür. Bu nedenle, Rusya kavminin özünü güvensizlikte görüyorsam, Lenin'de ve Lenin düşüncesinde de izlerini bulabiliyorum, Türklükte esansı, birlik yönelişine koyabiliyorum; bizde, sadece şimdi değil, yüzyıllardır en büyük suç'un, "bölücülük" olması da, bu ilk bakışta şaşırtıcı sayılabilecek, analiz ile tutarlı olmaktadır. Nedeni'ni araştırmak durumundayız.

Buranın sınırlarını aşıyor, üstelik kolay değil, ama yine de, Marx'ın "asya tipi üretim biçimi" çözümlemesini, çözümleme saymadan, bir işaret kabul ederek, Marx'ın viaduc'lere takılıp kalmasını da zamanındaki bilgi eksikliğine bağlayarak, geniş, dümdüz İç Asya bozkırında, her etnik kökenli kavmin, varlığını ancak birlik olarak sürdürebileceği olgusunu başlangıç noktası alabiliriz; buna karşılık, Erzurum-Van çevresi veya daha güneyi labirenti hatırlatan vadi, dağ, ırmaklarıyla, buradaki Ermeni veya Kürt aşiretler için birlik hiç bir zaman hayati bir zorunluluk olmuyordu. Demek, Ermeni ve Kürtler'deki bölünme eğilimini de, bu çerçevede anlayabiliyoruz; dilimizi ve eski tarihimizi Moğollar'dan ayırmakta zorlanmamız da böylece anlaşılabilir olmaktadır. Belki de bizler, Ermeniler'le mücadele ede ede ve Kürtler ile birlikte yaşayıp aynı yapılarda hareket ede ede bölünme alışkanlığını da kazanmış oluyoruz, mümkündür.

Böyle bir yanızım var, peki "olumlu"mu, ne yazık... ne kadar olumlu saysak da, bir kağıdın diğer yüzü örneği, bir büyük olumsuzluğu da beraberinde sürüklediğini görüyoruz; bölünmekten korktuğumuz için hiç "batını" olamıyoruz ve hep sathiyat ile yetiniyoruz. Bizde, "bölünmeme" içgüdüsü çok güçlü ve "red" refleksi ise olağanüstü zayıftır; red'den korkumuz, sadece yüzeye bakmakla kendisini belli etmekte veya aynı anlama gelmek üzere gizlemektedir. Bu, gerçek'ten korku anlamındadır ve olgular'a yiğitçe bakamadığımız için hep yüzeyde kalıyoruz, derin, bizim ürperti alanımız olmaktadır.

Hepimiz okuduk, ne kadar seviniyoruz, Nazım Hikmet, Piraye'ye içerden para gönderiyordu; okuduk, işte hepsi burada kalıyordu. Peki, bir mapusun içerden bir yakınına para göndermesi ne demek, düşünmeye hiç bir cesaretimiz olmamıştır, dışardan içeriye hiç para gelmiyordu, bunu görmek, ürpertimizdir. Peki, bu Cumhuriyet döneminin, bu en Büyük Çocuğumuz'un uzun hapislik yaşamının, bizden olan, üç kadın'dan başka tanığımız var mı; topraklarımızdan çıkmış bir güzel çılgın, Semiha Berksoy, Nazım'ın unutulmaz güzel gözlü kızkardeşinin, bana kullandığı sözcükle bir "zavallı" Piraye ve hırslı güzel, muhtemelen mutsuz evli dayı kızı Münevver, peki bunlardan başka? Uzun hapisliğinde Nazım'ı ziyaret ettiğini, yazıştığını söyleyebilen kaç aydınımız var? Nazım'ın yayınlanabilen mektuplarını, bir mapustan diğerine göndermesi, mapushaneden mapushaneye olanın dışında, Piraye hariç, yayınlanacak mektup bulamamamız sadece bulamamak mı demek oluyor, gerisi yok mu? Türk aydını, ziyaret ile para ile, mektup ile bu en Büyük Çocuğu'nu uzun yıllar yalnız bırakmıştır. Belki de utancımızı görmek gücümüzü yok ediyordu.

Hasan Cemal, son kitabında açıkladı, artık ben de söz edebilirim, Doğan Avcıoğlu'nun en büyük zevkinin Yalçın Küçük ile rakı içmek olduğunu yazıyordu; rakı bahanesidir, başbaşa uzun, teorik ve politik tartışmalarımız oluyordu, özlemimdir. Doğan, kendisini tanımış bütün has kadınların hemen fark ettikleri üzere, uzaktaki imajıyla hiç uyuşmayan hoş bir insandı; "Yalçın, bak arkadaş, Nazım ciddi adamdır, hapishanede ziyaretine gittim, benimle görüşmedi, ciddi adamdır" bunu sık sık tekrarlıyordu. Bursa'da lise öğrencisi Doğan, daha sonraki yılların Doğan Avcıoğlu'nu haber veren bir adamla, Bursa Cezaevi'nde Nazım'ı ziyarete gidiyor ve Nazım, görüşmek istemiyor, polis olduğunu düşündüğü kesindir, Doğan bu konuda kuşku bırakmıyordu. Peki bu ne demek? Büyük şairimiz, obsesyon içinde mi idi; şimdi buradayız.

Şuradayız, Doğan'ın bana anlattıkları, Nazım'ın uzun hapisliğiyle sonuçlanan telefon haberi ile bir tutarlılık içindedir; kendisine gelen, daha sonra Harp Okulu öğrencileri oldukları açığa çıkan gençleri de, polis sanarak polise söylüyordu, acıdır. Acı ise, artık Nazım'ın, kendisini arayabilenlerin, çok azdır, ancak polis olduklarına inanmasıdır; bundan, yakınları ve dostlarının hepsinin, kaçtıkları sonucunu çıkarıyoruz. Böyle bir sonuçtan hiç kuşku duyamayız, şimdiye kadar hiç bir anıda, zamanında yayınlanan hiçbir dergide bunu çürütecek en küçük bir iz bulamıyoruz; tahliyesine pek az kala bir "teşebbüs" aşamasında kalan Çiçek Palas toplantısı ise anlatılanların tam aksine korkunun komik düzeylere çıktığının habercisidir. Bu nedenle ben yıllardır, Nazım'ın ülkesinden değil, Türk aydınından kaçtığını ima ediyordum; şimdi, Sırlar'da çok açık olarak yazmış bulunuyorum.

/Ölüm bana kendisinden önce yalnızlığını yolladı/

Belki tam böyle değil, mapusta kaynaklarım sınırlıdır, ama buna çok yakındı ve Büyük Şairimiz'in en çok sevdiklerim arasında da, ancak bana en büyük hüzünler veren dizelerinden birisi de budur. Şair, ölüm yalnızlığından kaçmış ve "ikinci vatan" dediği yerde daha büyüğüne ve bir de daha derin bir iki yüzlülük çukuruna itilmiştir, artık bunlara mertçe bakma zamanının geldiğini düşünüyorum. Mertçe bakmak, kendimize bakmaktır.

MERHABA

Diclem bebeğim
Al beni
Al beni gülüşünde getir
Ayrılsın ayrılık bu özlemden
Gönlümü yüzünde götür
Al beni
Al beni Özgecan kızım
Aile kan bağını soyalım yaşamdan
Anla beni
Kıskanma
Zamanın kabuğunu kıralım
Alın beni
Alın beni benliğimiz bütünlensin
Diclem bebeğim
Merhaba

Mustafa GÖKSOY

Daha geriye gidebiliriz, fakat, son uzun hapisliğinin başlangıcını alırsak, altmışlı yılların başına kadar uzayan bir dönemde, Türk aydınının Nazım'ın üzerine mezar ördüğünü rahatlıkla söyleyebiliyoruz; rehabilitasyonunun, yaşama yeniden dönüşünün, Yön'de çıktığı zaman hepimizi ağlatan İlhami Soysal'ın, "Nazım'ın Mezar Başında" yazısıyla olduğunu hiç bir zaman unutamayız. Bunu, Avcıoğlu'nun, belki de sadece Nazım Hikmet yayınlamak için icat ettiği "Yön Yayınları" içinde, Nazım'ın ünlü epope'sinin yayını izliyordu ve bu tarihten itibaren Büyük Çocuğumuz'un yeniden doğuşuna tanıklık ediyoruz. En büyük acımasızlıkla zindana kapatanlar, iktidarda olan kemalistlerdi ve büyük bir yüreklilikle yeniden canlandıranlar ise yine, bu kez muhalefette, kemalistler oluyordu.

Kuşkusuz, şimdi aramızda olmayan bu iki güzel insanımıza, İlhami ve Doğan'a "kemalist" demek ne kadar uygundur, sorusu haklıdır ve ortadadır; her ikisi de hepimiz kadar sosyalist olduklarını düşünüyorlardı. Ancak o zamanın koşullarında kemalist ağırlıklı bir programla ortaya çıkmayı savunuyorlardı ve bu nedenle de kendi sosyalist kimliklerinden fedakarlık yapıyorlardı; yollarını böyle özetleyebiliyorum. Yine de yollarını bir sosyalist-kemalist birliği olarak gördüklerinin tanığıyım ve ben onlara, kimlik gizlemenin gereksizliğini anlatmaya çalışıyor ve anlatamıyordum. Belki çok küçükleriydim ve şimdi çok daha güçlü olarak, ancak daha büyük güçlüklere karşı, aynı ısrarı sürdürüyorum.

Kendimize, ışıklı bir sevgi ile bakacak kadar güçlendiğimizi düşünüyorum. Önümüz ise açılıyor ve biz dilimizi çıkarabiliriz.

8 MART VE AYDINLANMA*

Berrin TAŞ

Merhaba arkadaşlar...

Hepinizin 8 Mart'ını kutluyorum. Bugünkü kadının durumuna bakarak neyi kutlayacağız diyebilirsiniz. Kutlayacak neyimiz var.

Kutlayacak yeterince nedenlerimiz var. Tanzimat öncesindeki kentli kadının durumuna bakarsak bugün burada 8 Mart'ı kutlamak üzere biraraya gelebilmenin bile bir şans olduğu anlaşılır. Sözgelimi III. Osman kendi gezintisine ayırdığı haftanın üç gününde kadınların sokağa çıkmasını yasaklamıştı. Bu üç günün dışındaki günlerdeyse sokağa çıkan kadınların sade ve örtülü giyinmeleri zorunluydu. Yasağa aykırı olarak sokağa çıkan ince yaşmak tutunup sırmalı giysiler giyen kadınlar III. Osman'ın emriyle denize atılarak boğduruluyordu. Daha sonra V. Murat'ın tahta çıkmasıyla İstanbul'un ışıklandırılması, insanların sokaklara ve alışveriş merkezlerine üşüşmesi üzerine polis kadınların sokağa çıkmasını yasaklamış ve bu yasağa genellikle uyulmuştur. Kadının sokağa çıkabilmek için bile tabuları yıkması gerekmiştir.

Kaldı ki bugün Türkiye'nin kimi bölgelerinde 8 Mart kutlanamıyor. Şanlıurfa Valiliği Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonunun Şanlıurfa panelini terörle mücadele yasasına göre yasaklamış. Biliyorsunuz Şanlıurfa'da kızlar berdel geleneğine göre pazarlanabiliyor. Ya da başlık parasıyla satılabiliyor. Ya da ailenin istemediği birini severlerse meydanlarda elegüne... konu komşuya ibret olsun diye öldürülebiliyor. Bizler aynı coğrafyada yaşayan kadınlar olarak görece şanslıyız. Bugün Şanlıurfa'da 8 Mart kutlanamıyor. O halde bizlerin bu kutlamayı reddetmek gibi bir lüksümüz olamaz.

8 Mart 1857... Newyork. Sanayi devriminin ağır çalışma koşulları altında ezilen bin dokuma işçisi kadın çalışma sürelerinin kısaltılması ve ücretlerinin arttırılması amacıyla greve gittiler. Grev engellendi. Çıkan çatışmalarda 129 işçi yanarak öldü.

Clara Zetkin *II. Enternasyonal*'in 1910'da Kopenhag'daki toplantısında Newyork'ta katledilen kadınların anısına 8 Mart'ın *Emekçi Kadınlar Günü* olarak kutlanmasını önerdi. Dikkatinizi çekerim aradan tam 53 yıl geçtikten sonra.

Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesiyle çeşitli aşamalardan geçen bu öneri 1977'de *Birleşmiş Milletler Genel Kurulu*'nca kabul gördü. 8 Mart'ın "Kadın Hakları için Birleşmiş Milletler Günü" olarak kabul edilmesi kararlaştırıldı.

Bu uluslararası sözleşme geliştirilmeye başlandı. Sözleşme 1981'de yürürlüğe girdi. Türkiye bu sözleşmeyi1985'te imzaladı. Yani evrensel düzeyde kadınların haklarından sözetmek henüz çok yeni bir durum. Newyork'ta katledilen kadınların ardından tam 143 yıl geçmiş ve Şanlıurfa'da kadın haklarından sözetmek terörle mücadele yasasına aykırı düşmek anlamına gelebiliyor.

Her yıl 8 Mart toplantılarında kadınların yalnız yılda bir kez anımsanmasının yeterli olamayacağını, daha sık biraraya gelip insanlığın tarihi içindeki yerimizi araştırmak gerektiğini söylerim. Bu öneriye kadınlardan yanıt gelmez. Ama bu yıl daha değişik bir durum ortaya çıktı. *Atölye*'deki arkadaşlar ses verdiler. Bu yıl ki 8 Mart yalnızca bir başlangıç olması açısından benim için heyecan verici. Bundan sonrası için ortak çalışmalar yapacağımızı umuyorum.

Yılda bir kez birdenbire kadın konusu gündeme gelir. Görevini yerine getirmek isteyen insanların rahatlığıyla kimi kurumlar birdenbire kadın toplantıları düzenlerler. Kimi kadınlar da yılda bir kez değerinin yüceltildiğinin yanılsamasını yaşayarak sevinirler. Yılda bir kez sevinmekle yetinmek nasıl oluyorsa öyle...

Peki ne ister bu kadınlar Ne istiyoruz. Ben ne istiyorum. Neden yaşadığım dünya bana dar geliyor. Neden bu dünyanın benim için... hemcinslerim için güzel olmadığını düşünüyorum. Benim için güzel olamayan bu dünya erkekler için güzel olabilir mi. Birlikte yaşadığımıza göre... daha doğrusu birlikte yaşamaya çalıştığımıza göre birimizin kendini iyi duyumsayamadığı bir dünya öteki için iyi olabilirmi. Bu olanağı içinde taşıyabilir mi. Hayır. O halde bugün kadınların sorunlarından sözetmek kadın ve erkeğin birbirleriyle ilişkilerinden ve bu ilişkinin niteliğinden sözetmek anlamına geliyor. Bir kız evlat, bir anne, bir eş, bir arkadaş, bir sevgili, bir dost olarak erkeklerle ilişkilerimizin niteliği sorunlarımızın yuvalandığı kültürel sıkışmışlıklarımızı göstermesi açısından ilginç olacaktır.Acaba insanileşme süreçlerinin başlangıcında doğayla mücadele etmek zorundayken biz insanlar arasında herhangi bir ayrımdan sözedebilir miydi.

Elbette hayır. İlk ekonomik farklılaşmaya yol açan geçim düzenindeki değişikliklere dek biz kadınlarla siz erkekler arasında bir statü farkı yok. Ne zamanki geçim düzeni toplayıcılıktan avcılığa geçi-

yor ve kadın toplayıcı olarak kalıyor işte o zaman-kadını bugünlere getiren süreç başlamış oluyor.

Başlangıçta bir statü farkı yok elbette. Toplayıcılıkta uzmanlaşan kadınlar yabanıl tahıl devşiriciliğinden bitki üreticiliğine geçerken insanlığı da asalak ekonomiden üreticiliğe geçiriyorlar. Erkekler de avcılıkta uzmanlaşarak hayvanları evcilleştiriyorlar ve çiftçiliğin gelişimine zemin hazırlıyorlar.

Kadınların bitki erkeklerin hayvan üretimini benimseyip geliştirmeleri iklim ve çevre koşullarınında etkisiyle topluluklar arası çiftçi çoban farklılaşmasına yol açıyor. Yani ikinci toplumsal işbölümü, ikinci ekonomik farklılaşma. Böylece çoban topluluklarının erkek kültü uygar toplumun egemen sınıfının kültü olarak onun örgütlenişine ve düşünüşüne damgasını vuruyor. Başlangıçta statü farkına neden olmayan ilk ekonomik farklılaşma milyonlarca yıllık bir süreç sonunda kadın ve erkek arasında statü farkına daha açıkçası kadının ikincilliğine yol açıyor. Yani dünün erkek yönetimi ideolojisi ve bugünün erkek yönetimi olgusunun kökeni biyolojik (cinsel) farklılaşmaya dayanıyor.

Erkek dişi farklılaşması biyolojik evrimin bir ürünü ve insan topluluklarının biçimlenmesinde önemli bir rol oynuyor. Bu iki topluluğun kadın ve erkek topluluğunun etkileşiminden toplumsal... siyasal farklılaşma doğuyor. Biyolojik evrimin toplumsal evrim üzerindeki etkisi daha sonra toplumsal evrimin de biyolojik evrim üzerinde etkili olmasına yol açıyor. Biyolojik evrim insan topluluklarının biçimlenişinde etkili olurken toplumsal evrim de araçların kullanımıyla... araçların yapılmasıyla ellerin, toplu çalışmanın, konuşmanın dolayısıyla beynin gelişmesine ve beyin çanağının büyümesine yol açıyor. Beyin çanağının büyümesi insanın kendine öğretilenleri belleyecek bir duruma gelmesi anlamını taşıyor.

İlk ekonomik işbirliğiyle dayanışma gelişiyor. Birtakım görenek ve kurallarda oluşmuş olabilir bu dönemde. Cinsel ilişkilerde de kurallar getirilmiş olabilir. Kadın kaçırma kolayları başlıyor daha sonra.

Uzmanlaşma döneminde toplayıcılık eski önemini yitiriyor. Kadınlar avcılığın yan ürünlerini değerlendirmeye başlıyorlar. Deri kıllarının kazınması, deriden giysi, çadır yapılması, avın pişirilmesi...

Kadının tarımla uğraşması... bitkiyle uğraşması analojik düşünüşlü insana toprak anadan doğuşu gibi görünüyor. Yani kadın hem bitkiyi hem insanı üretiyor.

Anasoy zincirinden babasoy zincirine geçiliyor. Böylelikle kadının insanlığın tarihsel süreci içinde ezilmişliğinin pekişme olanakları beliriyor.

Peki neydi kadını ikincil konuma iten etkenler. Doğayla mücadele etmek zorunda kalan canlı için "üç önemli öğe" yaşamsal bir işlev taşıyor. Nedir bu üç öğe. Savunma, beslenme, üreme.

Vahşi hayvanlardan korunması için savunmayı öğrenmesi, beslenebilmesi için avlanması gerekiyor. Çoğalabilmesi... türünü sürdürebilmesi için de dişinin korunması gerekiyor. Doğanın koynunda savunmasız bir biçimde bir çocuk doğurduğunuzu düşleyin. Kolay olmasa gerek. Bugün biz yağmur yağarken... kar başlamışken başımız açıksa hemencecik sığınacak bir dam ararız. Bir saçakaltı... bir şemsiye bir sıcak mekan. Oysa ilkel canlının sığınabilmek için de mücadele etmesi gerekti. Demek ki ilkel canlının deneyleriyle öğrendiği bilgi, türünü korumak.

Başlangıçta nüfusun artması dileğiyle dişinin yavruları korumak ve barınılan mekanın çevresinde tarımı geliştirerek işlev kazanan yaşamı çağlar sonrası için kadının ikincilliğini yaratan etken olmuştur. Oysa bugünkü çağımız sosyo-ekonomik kültürel değerler açısından her iki cinsinde refah ve mutluluğunu sağlayabilecek bir donanımı içinde barındırmaktadır. Bu donanım neden harekete geçirilemiyor. Benim doğurganlığım neden evde, işte, esenlikle yaşamamın önünde bir engel oluşturuyor. Doğurganlığım dişil varlığımın zorunlu bir sonucu olarak neden iş yaşamımda ve evde engellerle karşılaşmama neden oluyor. Neden yaşamın örgütlenmesinde ev ve çocuk bakımı sorunu benim öznel sorunlarım olarak algılanıyor. Öyle görünüyor ki çağlar ötesinden günümüze taşınan sorunları göğüsleyebilmek için yalnızım ben. Biz kadınlar yalnızız. Başarabileceğimiz tek seçenek kalıyor geriye. Kendimizi geliştirmek, varlığımızı yaratıcı bir mayına dönüştürmek. Hiç değilse kendi yaşam süremiz içinde onurlu, dikbaşlı ve moral değerlerimizi koruyarak yaşayabilmeyi becermek hırpalanmış benliğimizi ayağa kaldırabilmek açısından zorunludur. Böylece yüzyıllar sonrasına katkıda bulunacaktır varlığımız. Tıpkı geçmişteki direngen kadınların bugün bize cesaret ve güven aşılaması gibi.

Felsefe tarihine bakıldığında kadınlardan pek söz edilmediği görülür. Sözedildiğinde ise cinsellikleriyle ilgili dedikodular onların düşünsel alanda yaptıklarının önüne geçer. Felsefe tarihinde duygusallık kadınca, düşünsellik erkekçe bir özellik olarak anlatımını bulur. Bu düşünüşün karşılığı Kant'ta "akıl yeteneği eksik" tanımına varır.

Antikçağdaki kadının durumuna bakıldığında birbirinden farklı kimi yaşayış biçimleri ortaya çıkar. Mülkiyetin gelişimiyle birlikte çocuğun kimden olduğu kuşkusu evli kadınların namus kavramıyla evlere kapatılmasına neden olmuştur. Öte yanda genelevlerin kurumlaşmasıyla M.Ö. 504 Atina'sında ge-

micilere hizmet veren fahişe kadınlar var. Böylelikle genelevler erkeklere daha fazla kız ve erkek evlat edinme kaygısından uzak hazlar veriyor. Bu da servetin erkekler arasında kalmasını sağlayan sistemi -mirasın babadan oğula geçmesi- ve çekirdek aileyi güçlendiriyor. Öyle ki evli kadınlar kendilerini öteki kadınlardan üstün görüyorlar. Bu da kadınlar arasında konumlarına göre sınıflandırılmayı doğuruyor.

Genelevlerde çalıştırılan kadınlar da sınıflarına göre farklı kesimlere hizmet veriyorlardı. Genelevlerde ilk çalıştırılanlar Asyalı köleler, savaş mahkumları, ailelerinden kaçırılmış köle tacirlerince satın alınmış kadınlar. Bu kadınlar gündüz caddelerde dolaşamaz, törenlere katılamaz, tapınaklara giremez. Kanun koyucu Solon'un kararıyla çok renkli özel elbise giymeleri ve kanun koruyucularının ayırt edebilmesi için saçlarını sarıya boyamaları gerekiyor.

Genelev kadınları dışında bir de flüt çalıp danseden auletridesler var. Bu kadınlar flüt ve zither (kanuna benzer çalgı) çalıyorlar. Jimnastik hareketlerinde başarılılar. Davul çalıyorlar ve birbirleriyle yarışan erkeklerin düzenlediği kutlamalarda önemli bir yer tutuyorlar. Sonra da konuklara peşkeş çekilirlerdi. Bazen istedikleri erkekleri seçme hakları olsa bile sarhoş konukları reddetmeleri toplu ırza geçmelere ve dayağa yol açardı. Buna karşılık genelev kölelerinden daha bağımsızlar. Seçtikleri yerde yaşar, daha iyi para kazanır, dilediklerinde uzun süreli ilişkilere girerlerdi.

Atina'lı kadınlar arasında en yüceltilmiş konumda olanlar heterelerdi. Zeka ve esprileriyle ünlü, iyi konuşan, eğitimli kadınlardı. Atina'da kendi parasını yönetmesine, caddelerde istediği gibi dolaşmasına izin verilen kadınlardı. Erkeklerin toplantılarına katılabilirlerdi ve saygı görürlerdi. Felsefeyele ilgilenen kadınlar hetereler arasından çıkmıştır. Zaten kadınların felsefeyle ilgilenebilmeleri için ya bilgili, bilimi seven bir babanın yetiştirdiği biri olma şansına erişmek ya da bilgili bir kocanın desteğini almak gerekmiştir. Ya da hetereler gibi saygı uyandıracak bir birikimle kendini kabul ettirebilmek ve cinsellikleriyle ilgili dedikodulara direnmek gerekmiştir.

Antikçağ'daki kadınların durumu da buna güzel bir örnektir. Sözgelimi Theano M.Ö. 5.yy. de yaşamıştır. İlk kadın filozof olarak bilinir. Ondan bize anlamlı kısa sözler ve öğütler kalmış. Theano, Pythagoras'la evliydi.Ondan öğrencilerine yazılan mektuplar ve bir yazı kalmış "Felsefi Bir Araştırma ve Dindarlık Hakkında."

Theano, kızları Damo, Mya ve Arignote'de birer hastalık sağaltıcı. Mya literatürde erdemli bir kadın olarak tanıtılır. O evli bir kadın olarak Kroton'un kadınlar korosunu yönetmiş. Theano örnek evli kadın olarak ortaya çıkar. Pythagoras'tan sonra Pythagoras'ın felsefesinin günümüze ulaşmasında Theano ve kızlarının rolü büyüktür. Pythagoras'ın üçyüz kişilik grubunda kadınların da olduğu biliniyor ve felsefi üretimler topluluğun ortak çalışması sayıldığı için Pythagoras felsefesinde kadınların da payı olduğu kabul edilir.

Pythagorasçı Timycha, Siragüza tiranı Dionysos'un işkencesine kahramanca direnişiyle anımsanır. Pythagorasçı sırları vermesi için kendisini zorlayan hamile Timycha sırları vermemek için dilini koparark tiranın yüzüne fırlatır.

Periktyone hakkında fazla bir bilgimiz yok. Onun "Bilgelik Felsefesi" adlı yapıtından Aristo'nun bazı bilgileri aldığını biliyoruz. (Varlığın yapısı ve rastlantısal özellikleri) bir de "Kadınların Uyumluluğu" üzerine yazısı vardır.

Pythagoras etik öğretisini bir kadından Delphi rahibesi Themistokleia'dan öğrendiğini söylemiş.

Kral Kallikrates'in kızı Phintys bilgece ölçülü ve erdemli olmayı savunmuş. Kadınların ata binmesi ve felsefe yapmasına, bir halk toplantısına katılmasına karşı çıkanlara akıllıca yanıt vermiş. Yalnızca erkekleri ilgilendiren işler olsa da ordu komutanlığı, yöneticilik gibi erkeklerle kadınların aynı yetenekle donatıldıkları işler de vardır. Cesur olmak, adil olmak akıllı olmak, bedensel ve tinsel erdem. Phintys kadının evdeki sorumluluklarını, erkeğin yönetme sorumluluklarını kabul ediyor ama bunun dışındaki insani özelliklerin cesaretin aklın, erdemin her ikisinde de olabileceğini söylemekle görece özgür bir tutum sergiliyor.

Pythagorasçı kadınlar akıllı ve eğitimli olsalar da "dindar ev kadınları" olarak ortaya çıkıyorlar.

Bir de Pelopennez'den gelerek Platon'u dinleyen kadınlar var. Axiothea ve Lasthenia. Bu iki kadın Platon'u dinleyebilmek için erkek elbiseleri giymek zorunda kalmışlar. Aksi halde Akademi'ye giremiyorlar.

Axiothea hakkında çok az şey biliniyor. O Platon'un Devlet diyaloguna hayran kalmış ve Platon'u dinleyebilmek için Atina'ya gelmiş. Daha sonra kendisi de felsefe hocası olmuş. Felsefe'den başka fizik ve doğa bilimleriyle de uğraşmış.

Lasthenia bir fahişe. Onun Speusippos ile aşk dedikoduları ünlü bir filozof kadın oluşundan daha çok dikkat çekmiş. Siragüza tiranı Dionysos'un Speusippos'a şöyle yazdığı anlatılır. "Senin ağaçlıklı yoldaki dostundan felsefe de öğrenilebilir."

İlk kadın filozoflar doğa filozofları. İnsandan bağımsız kosmos=dünya üzerine düşünüyorlar ve evreni organik bir bütünlük olarak görüyorlar. Kos-

mos'u kavramsal olarak kavramayı denedikleri için ilk kosmolog kadınlar olarak anılırlar.

Miletli Aspasia'nın Atina'ya nerden geldiği bilinmiyor. Perikles'i nasıl tanıdığı da. Bilinen bir şey var ama. Perikles kendi koyduğu yurttaşlar yasasını ilk kez kendisi çiğnemek zorunda kalıyor. Yabancılarla evlenmeme yasağını bozuyor, Aspasia'yla evleniyor. Aspasia iki karşıt uçta anılır. Komedi yazarlarınca Aspasia fahişedir, küçültülür, alaya alınır, beden kazanmış zevk olarak gösterilir. Sokratiklerce yüceltilir. En iyi felsefe hocası olarak yorumlanır. Ona kendi adını taşıyan diyaloglar sunulur. Platon Menexenos diyaloğu ile ona bir epitaph yazar. Perikles'in politikası üzerinde büyük bir etkisi oldu. Perikles'in Pelopennez savaşında ölenler için yazdığı epitaphı Aspasia'nın yazdığı söylenir. Ders verdiği salonun konukları arasında Anaxogaras, Archimides, Sophokles, Sokrates'te var. Aspasia'nın etkisi aydınlanma felsefesine yeni bir hayat getirdi. Tanrı tanımazlığı ileri sürülerek hakkında dava açıldı. Bir de kocasını kadınlarla buluşturduğu iddia edildi. Perikles mahkemede karısını korumak zorunda kaldı.

Aspasia evli çiftlerin akıl danışmasında yansız bir öğüt verici olarak ortaya çıkar. Aspasia'ya göre her eş öteki için iyi olmayı istemelidir.

Kaynaklar Sokrates'in Aspasia ile çok sık felsefi konuşma yaptığını bildiriyor. Bugün bizim Sokratik yöntem olarak bildiğimiz yöntemi Aspasia'dan öğrendiğini söyler Sokrates.

Mantinealı Diotima'nın gerçek bir kişi mi yoksa Sokrates ve Platon'un hayal ürünü bir imgemi olduğu bilinmiyor. Platon'un Şölen diyaloğunda Diotima'nın bilgeliği anlatılır. Diotima'nın şölendeki konuşması bir çelişki olarak erkeklerin felsefesinin doğuşunu anlatır. Felsefe erkek ruhunun doğuşu olarak betimlenir. Erkekler arasındaki aşka bağlı olduğu için kadınlara yasaklanır. Şölen birlikte yenen bir yemekten sonra yapılan içki alemi ve kadınlara yasak. Burda erkekler başlarında çiçekli çelenklerle şarkılar söyler ve düşünsel düzeyde konuşmalar yaparlar. Diotima burda Eros hakkında bir konuşma yaparak merkezde yer alır. Dolaylı bir şekilde yer alır çünkü şölene katılmamıştır. Şölen'de Diotima kadın ve erkeğin çoğalmak için çiftleşmesi gerektiğini fakat bu çoğalmanın aşkın dünyevi biçimi olduğunu söyler. Bilgelliği seven erkeklerin ulaşmaya çalıştıkları "göksel aşk" değildir.

Diotima ve Aspasia'nın karşılaştırılması ilginç bir durumu ortaya çıkarıyor. Diotima erkeğin boyun eğdirdiği kadın tipini temsil eder. Erkeklerin felsefesinin doğuşunu temsil ederek ruhsal ve bedensel döllemeyi birbirinden ayırır. Platon Diotima'yı konuşturarak kadınlara doğru bir davranış modeli gösterir.

Epikürcü Leontion. Epikür'ün sevgilisi. Bir fahişe. Onun ünü filozof Theoprast'la yaptığı yazılı çatışmaya dayanır. Aristoteles'in ardından onun felsefe okulunun yöneticisi olmuş. Theoprast kadın düşmanlığını sergileyen "Evlilik Hakkında" bir yazı yazmış. O yazıda bütün erkekleri özellikle de filozofları evlenmenin tehlikeleri üzerine uyarıyor. Leontion buna karşı çıkar. O dönem için bir fahişenin hemcinslerini koruması ilginç olmalı. Bu yazı dışında belge kalmamış.

İskenderiyeli Hypatia. Çocukluğundan başlayarak babasınca özel olarak yetiştiriliyor. Hangi konuda istenirse o konuda dersler veriyor. Başka kentlerden onu görmeye gelenler oluyor. Felsefe, Matematik ve Astronomi dersleri veriyor. Yöneticilere karşı korkusuz davranıyor. Erkeklerin toplantılarına katılmaktan çekinmiyor. Cebirin babası sayılan Diophant'ın Aritmetica'sına 13 ciltlik yorumu var. Onun eşitliklerine alternatif çözümler üzerine çalışmış. Bu daha sonra Diophant'ın kitabına ekleniyor. Pergalı Apollonius'un elips kesitleri için 8 ciltlik bir çalışması var. Buna dayanarak düzensiz planet yörüngelerinin açıklaması yapılabiliyor. Bekar kalıyor. Bu nedenle antik ideale yani salt bilim yapan kadın idealine uygundu. Ama antik ideale uygun oluşu yobazları ilgilendirmiyor. Bazı entrikaların kurbanı oluyor. Kent temsilcisi Orestes ile sık sık beraber görülüyor. Orestes'le kentin piskoposu Kyrill'in ilişkilerinin iyi olmayışının nedeni Hypatia'da aranıyor. Kışkırtılan kimseler evine geldiği sırada ona arkadan saldırıyorlar. Erkekler onu tahtırevandan çıkarıp Kaiserion adlı kiliseye sürüklüyorlar. Orada elbiselerini soyuyorlar, bedenini paramparça edip etlerini didik didik ediyorlar. Sonra bunları yakıyorlar. Bu olay İskenderiye kilisesine büyük bir leke oldu.

Hypatia'nın katledilmesi Roma İmparatorluğunun hıristiyanlaşmasının işaretlerini veriyor. Bu aynı zamanda Antik bilimlerin ve Pagan felsefesinin sonu. Doğa bilimleri ve matematik geriliyor. Din bağnazları bu bilimleri şeytan işi olarak görüyorlar. Onlarla uğraşanlar çok kez ya yakılıyor ya da vahşi hayvanlara yem yapılıyor.

Kadın klasik kadın imgesinin dışına çıktığında başına bunlar geliyor. Erkekler genellikle fazla konuşan kadından hoşlanmazlar. Tarihçi Thukidides "En iyi kadın kendisinden sözedilmeyendir" diyerek kadının kendini ikinci konumda tutmasının kadınlarcada benimsenmesine zemin hazırlıyor.

Ortaçağ çoğunlukla kadınlara büyük baskıların yapıldığı bir çağ olarak bilinir. Oysa ortaçağın başlarında yaklaşık 500 ile 1000 yılları arasında şu ana dek kabul edildiğinden daha fazla hakları var. Kadınlar evliliklerinde, aile içinde kocaları karşısında daha kötü durumda değil. Bir kadın evlenince

doğduğu soydan otomatik olarak ayrılmıyor. Ailenin onu kollama ve koruma görevi var. Kamusal yaşamda mahkeme önünde kendilerini savunabiliyorlar. Vasiyet edebiliyorlar. Ekonomik alanda etkinlik gösterebiliyorlar. Dil alanında bile ortaçağ daha ileri. O zamandan kalma metinlerde insanlar cinsleri ile gösteriliyor.

Okur kadın - okur erkek

Köylü kadın - köylü erkek

Kilisenin yasa yapma hakkı artarak yerleştikçe kadınların durumu da değişti. Kadınlar hakkındaki olumsuz imgenin ağırlık kazanmasıyla her türlü kilise işleri kadınlara kapandı. Ortaçağın sonlarına doğru bu insanları bilincine yerleşti ve toplum hayatının bütün alanlarını etkiledi. Thomas von Aguin'in tezi ile daha da güçlendi. Ona göre kadın iki kere daha az değerliydi. Bir kez "doğal" olarak, ikinci kez yalnızca Havva'nın sorumlu olduğu ilk günah yüzünden. Kadınlık doğal bir kusur. Bu görüşün ortaya çıkmasında Aristoteles'in yapıtlarının alıntılanması da etkili oldu ve Antik kadın düşmanlığı yüzyıllar boyunca kadın hakkındaki anlayışı belirledi.

Mahkemede artık kendilerini bir erkek vasiye temsil ettirebiliyorlardı. 13. yüzyıl Ortaçağın sonu. Katolik kilisesi evliliği bir çocuk yapma ve cinsel taşkınlıkları önleme kurumu olarak görüyor. Evlilik hayat boyu bağlılık demek ancak uygulamada kadının kocayı kabul etmesi pek önemli değil. Kadınlar kendi çağlarının tinsel ve kültürel yaşamına katılma olanaklarını yitirdiler. Manastır yaşamını seçtiler. Keşişler gibi rahibelerde el yazmalarının kopya edilmesi ve süslenmesinde çalışıyorlar. Manastır eğitimi Latince, İngilizce yanında yedi özgür sanat olarak anılan Gramer, Geometri, Aritmetik, Müzik, Astronomi, Retorik, Diyalektik derslerini de kapsıyordu. Yalnızca kadınlara keşişler kadar sistematik ders verilmiyordu. İşte ben tam da bunu demek istiyorum. Eşitlikten değil eşit haklardan sözetmek gerekiyor. Kadınlara ve keşişlere ayrı eğitim verilmesi başka nasıl açıklanabilir.

12. yüzyıla dek okumak yazmak papaz ya da kadın işi sayılıyor. 13. yüzyılda Aristoteles eserlerinin yeniden okunmaya başlanmasıyla cinsler arası söylem keskinleşti. Fransa'da Gülromanı adıyla bilinen kitap yayınlandığı tarihten başlayarak her baskısında yeni eklerle çıkmış. Bu kitaptan 300 yıl içinde 300 elyazması kalmış. İlk bölümü saray aşk yazınına girer. Gulliam de Lorris (1230-1240) yazmış. Daha sonra Jean de Meun bu yapıtı tamamlıyor (1275-1280). Bu bölümde politik bir kötüleme ve sinik göndermelerden oluşan olumsuz bir kadın imgesi çizilir. Meun kıskanç kocaya koket karısı hakkında hakaret dolu uzun bir konuşma yaptırır. Daha sonra kadın dayak da yiyecektir. Erkekleri uyarır. Aşkı bir kenara bırakın onlarla yalnızca cinsellik yaşayın der. 14. yüzyılda Christine de Pizan kadınların eşit hakları için Gülromanına karşı bir savunma yazısı yazar. Kadınlar Kenti Kitabında karşı savlarını Bayan Akıl'a açıklatır. Onun Gülromanına karşı savaşı bir ilk yazın tartışması, ve "kadınların savaşı" olarak ün kazandı.

Aydınlanmaya dek sürecek bu tartışmada onu yalnızca teoloji profesörü Jean Gerson destekledi. Bilimsel eğitim görmüş erkeklerin hepsi Gülromanının yandaşıydılar. 14. yüzyılda bilim artık kendini erkek işi olarak kabul ettirmişti. Kadınların derslere girmesi yasaktı ama Christine de Pizan babasınca yetiştirildiği için bu anlayışın dışındaydı. Onun eleştirdiği asıl nokta kitaptaki baştan çıkarıcılık sanatı ve ahlaksızlık konusunda bütün kadınlardan toptan sözedilmesiydi. Erkeklerin tümden suçsuz kurbanlar olarak gösterilmesiydi. Bu çifte değerli ahlak onun için katlanılmaz bir şeydi. O erkeklerin bu kadar çok şeytanca iğrençlikleri yaymak konusundaki eğilimlerinin nedenini sorguluyordu.

Bütün çağlarda mistik, tinsel tutumlar varolmuşsa da 13. ve 14. yüzyılda skolastiğin en parlak çağından sonra gelişmesi rastlantı olmasa gerek. Kadınlara saldırıların yoğunlaştığı bir dönem. "Ruhuyla konuşmak ya da susmak" diye öğütlüyordu ilk flaman mistik kadın 13. yüzyılda. Çok tek yanlı ve yalnız akla dayanarak yapılmak istenen teoloji ve felsefe karşısına bir iç dünya koyuldu, hem de başlangıçta yalnızca kadınlarca. Kadınların hıristiyan mistiğinde bir ayrıcalığı var. Büyük dinlerde mistik yalnız erkeklerin işi olmuş.

Rönesansın sonlarına doğru Venedikli iki bilgin kadın Moderata Fonte (1555-1592), Lucretia Marinella (1571-1653) kadının yaratılışın en üstün yapıtı olduğunu savunuyorlar. O dönemde Venedik kadın düşmanlarının klasik kenti. 16. yüzyılın sonlarına doğru kadın düşmanı üç kitap yayınlanıyor.

Guiseppe Passi "Kadınların Hataları Üzerine" adlı kitabı kısa sürede çok baskı yaptı, her baskıda genişledi sonunda 380 sayfaya ulaştı.

Yazarı belirsiz Latince bir yazı genel olarak kadının insan olmasına karşı çıkıyor.

Abate Tondis'in "Bütün Kötülüklerin Kaynağı Kadın" adlı kitabı kadını tüm kötülüklerin kaynağı olarak gösterlyor.

İşte böyle bir ortamda Moderata Fonte ve Lucretia Marinella şu bildiğimiz Havva kuramına karşı çıkıyorlar. Diyorlar ki erkekler tanrının ilk üretimi olduğu için hatalı bir üretimdir. Tanrı mükemmelliğine bizde ulaşmıştır. Tanrı'nın asıl yaratımı biziz. Çünkü erkekler cansız topraktan yapılmıştır biz ise etten yapıldık der Moderate Fonte.

Moderate Fonte Kadınların Hizmetleri adlı yazısını tamamladıktan bir gün sonra dördüncü çocuğunu doğururken öldü. Ne hamilelikleri ne de çocukları ve ev işleri onu yazmaktan alıkoyamadı. Rönesans çağında eğitimi susma ile sonuçlanmamış pek az kadından biridir.

Lucretia Marinella 1600'de "Kadının Soyluluğu ve Çok Üstünlüğü, Erkeklerin Yanlışları ve Eksikleri" adlı kitabı yayınlanıyor. Daha önce bir kahramanlık, bir de mitolojik konulu şiiri yayınlanmış. Dinsel konulu şiirleri var. Ancak 50 yaşında evlenmiş. Passi'nin karalama yazısına yanıt yazdığı biliniyor.

Görüldüğü üzere kadının ve erkeğin insan olma temelinde buluşamadığı yerde karşıt uçlar oluşuyor. Kadınlara karşı aşağılama kampanyalarının yürütülmesi kadınlarda üstünlük iddiasıyla karşılığını bulabiliyor. Demek ki düşmanlık yerine elele birlikte yaşamayı savunacaksak başka bir yol seçmemiz gerekiyor.

Tam da burada Aydınlanma sorunu gündeme gelmeli. Kant 1783'de Aydınlanma'yı şöyle tanımlamış.

"Aydınlanma, insanın kendi suçu olan ergin olmamaktan kurtulmasıdır. Ergin olmamak demek kendi anlayış yeteneğini -bir başkasının yönetmesi dışında- kullanma gücünde olamamak demektir. Ergin olmamaktan kendisinin suçlu olması demek bunun anlayış yeteneğinin eksikliği ile ilgili olmayıp bir başkasının yönetimi olmaksızın kendisininkini kullanma cesaret ve kararlılığı ile ilgili olması demektir. Cesaret et kendi anlayış yeteneğini kullanmaya. Aydınlanma'nın sloganı işte budur."

Aydınlanma'nın birkaç erkek kuramcısı örneğin Condorcet "kadına da eşit haklara sahip olma olanağı tanınmadıkça devrimin amacına ulaşmış olmayacağını" ileri sürüyordu.

Filozof François Poulain de la Barre 1673'te yayınlanan "İki Cinsin Eşitliği" yazısında aklın ne erkek, ne de dişi olduğu, onun cinsiyetle ilgisinin olmadığını söylemişti. Erkeklerin kadınlar hakkında yazdıkları herşey kuşkuludur çünkü onlar aynı zamanda hem yargıç hem de taraftardır... der. Bu görüşlere kimse kulak asmadı.

Aydınlanma felsefesinin bilgi teorisinin iki tür düşünme yolundan sözedilebilir.

Rasyonalizm - akılcılık

Sensüalizm - duyumculuk

Rasyonalizmin temsilcisi için her türlü bilginin kaynağı akıldır. 18. yüzyıl aklın birliği ve değişmezliği inancıyla belirlenmiştir. Akıl bütün düşünen sujelerde, bütün uluslarda, bütün çağlarda, bütün kültürlerde hep aynıdır. Bunun kadınlar için anlamı aklın eşitliği bakımından ondan yoksun olduklarının artık ileri sürülemeyeceğiydi. Bunu erken aydınlanmacılar hep yinelemişlerdi. Bu nedenle o dönemde çok sayıda kadın filozof yetişmiştir.

Bu bilgiler ışığında benim söylemek istediğim şu. Kant insanı kendi aklını kullanmaya çağırırken -tabii burdaki insan erkeği kapsıyormuş- kadınlar için ayrı bir öneri dile getirmiş. Diyor ki "Onlara verilecek dersler, hiç bir zaman soğuk ve kurgusal olmamalı, daima duygularla ve hatta olabildiğince cinsleriyle ilgili olmalıdır." Oysa aydınlanmanın başlangıcında "akıl" cinsiyetten bağımsız sayılırken aydınlanmanın sonlarına doğru ideal kadın eğitimi Kant'ın kadınlar için söylediklerine uyuyordu.

Peki bugün için biz ne söyleyebiliriz. Gerçekten bir kadın duyarlığından sözedilebilir mi. Kadınların aklı farklı bir biçimde mi çalışıyor. Bu sorunun yanıtını ben bilmiyorum. Hemencecik verilebilecek yanıtlara sığınmak da istemiyorum ama bu sorunu bir başlangıç olarak gündeme getiriyorum. Çünkü sık sık kadın duyarlığından sözediliyor çeşitli yayın organlarında. Ama bu kavram havada uçuşan sözcük yığını olmaktan öte bir anlam taşımıyor benim için. Evet nedir kadın duyarlığı. Kadınlar farklı bir biçimde mi yazmalılar. Yanıtı uzun bir süreye yayarak bilgi ve deneyle vermekten yanayım.

Not: 8 Mart'ın ardından gazetelerde çıkan haberler 8 Mart'ı kutlayabilmenin önemini birkez daha duyurdu. Başlıklardan örnekler...

***Konya**'da polis 50 kadar kadını coplayarak dağıttı.*

***Diyarbakır**'daki eyleme izin verilmedi.*

***Gaziantep Demokratik Kadın Platformu** üyesi kadınlar Şehitler Abidesi önünde basın açıklaması yapmak isteyince platform sözcüsü Serpil Dağdemir gözaltına alındı.*

***Şanlıurfa'da Kadınlar Gününde Töre Cinayeti;** Urfa'lı Hanım Kırkır 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nden bir gün önce 19 yaşındaki kardeşi tarafından "erkeklerle konuştuğu" gerekçesiyle av tüfeğiyle katledildi.*

Gazetelerden bu kadar alıntı yeter. Bu haberlerin sonu gelmez. Yalnız bir gerçek var. Kadının sesi çıkmaya başladığında engellemelerle karşılaşması kaçınılmaz. Toplumun en küçük birimi aileden başlayarak kadın kendisi için birşeyler istemeye başladı mı sindirilmek için akla hayale gelmedik yöntemler denenir. 8 Mart ve sonrasında kadınların başına gelen de bu. Aynı nedenle aydınlanmanın temeli erkeğin aydınlamasından geçiyor. Erkekler değişmedikçe yani kadını boğazlamayı namus kurtarmak sanan zihniyet değişmedikçe aydınlanmadan sözedilemez. Erkeğin zihniyetinin değişmesi

AĞLAMA

Ağlama
Tuzunu tadamadığım bir tenin
özlem acısından olmasın ölümüm

Ağlama
Ilık bir Akdeniz akşamında
gezintiye çıkmışken düşlerim
tökezleyip kötürüm kalmayayım

Ağlama
ellerini tutmanın dehşetinden yoksun olduğum
bu kentte parmaklarımı mum alevinde yakmayayım
ıslak bir yanağın sıcaklığında
büsbütün bir cehennem yaratırım ağlama
tanrının gazabından değil
kendime yapacağım gazaptan korkuyorum ağlama

Bir ses ancak böyle kırılır
Ağlama!

AVA

kadının da yolunu açacaktır. Yoksa bu zihniyetle daha çok kadın katledilir. Kadının insanlığın tarihi içindeki yerini öğrenmesi pek bir işe yaramayabilir. Soluk aldığı ortam değişmedikçe töre cinayetleri sürer. Soluk aldığı ortamı değiştirmek için erkeklere yanlışlarını anlatan seminerler vermeli.

* 8 Mart Emekçi Kadınlar Gününde İnsancıl Atölyesi'nde verilen bildiri. Not daha sonra eklenmiştir.

Yararlanılan Kaynaklar

İlkel Toplumdan Uygar Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi, Alaaddin Şenel, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Kadın Filozoflar I, Marit Rullman, Kabalcı Yayınları.

Kadın Filozoflar II, Marit Rullman, Kabalcı Yayınları, Çeviren, Tomris Mengüşoğlu.

Kadın Aşk ve İktidar, M. Şehmuz Güzel, Alan Yayıncılık.

8 Mart *Hürriyet*, Bekir Coşkun'un "Kadınlar" yazısı.

9 Mart *Cumhuriyet*, Haber.

10 Mart *Cumhuriyet*, Haber.

Moskova Dünya Kadınlar Kongresi, Tülin Tarakçıoğlu, Gerçek Sanat Yayınları.

Fahişeliğin Tarihi, Jess Wells, Çeviren, Nersin Arman, Pencere Yayınları.

YASAK ZİNCİRLERİ VE 27 MART

Mehmet ESATOĞLU

İstanbul'da sıcak bir bahar sabahı. Kadıköy'de Göztepe parkında her zamankinden farklı bir hava esiyor. Yüzlerinde maskelerle oyuncular dolanıyor ortalıkta.

Başı boş bir alanken düzenlenmiş içine de bir açıkhava sahnesi yapılmış bir park burası. Ayrıca oyun alanları, gezi parkurları ve spor alanları var. Kadıköy'ün insanları seviyorlar parklarını. Sabahın erken saatlerinden itibaren parkı doldurmuşlar. Kimileri koşu yapıyor, kimileri tahta masalara yiyeceklerini yaymış piknik yapıyor, kimileri de oyun bahçesinde çocuğuyla eğleniyor.

İşte amatör tiyatrocular ellerinde pankartlar, dillerinde şarkılarıyla bu atmosferin ortasına düştüler. İnsanlarda ilk tepkiler; önce ürkek bakışlar, sonra söylenenleri anlamaya çalışmalar, tiyatroya aşina olanların katılımı ve sonunda 500'ün üzerinde bir kalabalık açıkhava sahnesinde toplanmaya başlıyor.

Günün hazırlıkları aylar öncesinden başlamıştı. 1999 yılının sonbaharında amatör tiyatrocular 2000'li yılların ilk 27 Mart'ını sokaklarda kutlamaya karar vermişlerdi. Bu kararı vermelerine neden olan etkenlerin başında ise sahneye yönelik yasaklar ve yasaklamalar geliyordu. Ayrıca 27 Mart amatör tiyatrocular için bir kaç kuru demeçle geçiştirilen bir gün değildi. 27 Mart kültürden, sanattan uzakta yaşayan, yalnızca ekranda varolana mahkum edilen insanlarımızla buluşma, tanışma, kaynaşma günü olmalıydı. Son yıllarda yaşanan bu kopukluk tiyatroyu geniş yığınların nezdinde adeta "müzelik" bir sanat haline getiriyor.

Öte yanda da yasaklamalar vardı. Tiyatrolar üzerinde baskılar son yıllarda gittikçe yoğunlaşıyordu. Sanat çevrelerinin de buna karşı etkili bir mücadele ile karşı koyamayışı ile yasaklar çığ gibi tiyatroların üstüne düşüyordu.

Ülkemizde her zamankinden daha yoğun bir iki yüzlülük yaşanıyor. Bir yanda 2000 yılı edebiyatı, Avrupa Birliği'ne girme masalları, artık demokratik hak ve özgürlüklerin işleyeceği yalanları öte yanda ise yoğun bir şiddet kol geziyor.

İnsan hakları savunucularını, azgın sömürüye ve özelleştirmeye karşı durmaya çalışan emekçileri, Kürtlere yapılan baskılara karşı koyanları, duyarlı çevrecileri anma hedefine koyan devlet terörü, toplumda denetim ve baskı altında tutmadığı tek bir alan bile bırakmamaya kararlı görünüyor.

Ülkemizde 80'den bu yana yaratılmaya çalışılan "dikensiz gül bahçesi" için en uygun ortam 18 Nisan seçimleri sonrası oluştu. '80 öncesi işledikleri cinayetler dolayısıyla idamla yargılanan eli kanlı faşistlerin bir çoğu meclise girdi. Mecliste suya sabuna dokunmayan, cılız bazı gürültülerle yetinen CHP türü bir muhalefet bile artık yok. Adı Demokratik Sol olan ve bir sağcı partiden bile öte saldırılarla emekçilerin haklarını gasbeden Ecevit'in partisi ve ortakları binmiş alamete gidiyor kıyamete.

Sabancı'nın bir zamanlar dillendirdiği "seçim kaybetmeyi göze alarak" icraat yapan liderlerden üçü iktidar koltuğunda istikrar çığlıkları atarak "mezarda emeklilik"le başladıkları kıyım harekatına özelleştirme, nükleer santral gibi cinayetlerle devam ediyorlar.

Bu kıyım ortamında hedeflerden biri de tiyatrolar. Tiyatroları Anadolu'nun belli illerine sokmama harekatı giderek genişliyor ve gelip İstanbul'un kapısına Pendik'e kadar dayandı. Kaymakamlar sansürcübaşılığa soyunarak satır satır oyun metinlerini inceliyor ve içinde sakıncalı sözcük arıyor. Bu arada herhangi bir metnin içinde politik sözcük bulamayan kaymakamlar kendi ahlak anlayışlarına uymayan sözcüklere de geçit vermiyorlar. Nobel edebiyat ödüllü Dario Fo'dan Haldun Taner'e bir dolu yazarın oyununa yasak koyuyorlar.

Bu aslında yeni bir senaryo değil. Ama ne yazık ki geniş bir kesimin aynı senaryoyu ilk defaymış gibi izleme tutumundan ötürü yeniden piyasaya sürülüyor.

Bunun geçmişimizde bir dolu örneği var. 1993 yılında Sıvas'ta 35 aydınımız yakıldığında o günlerde henüz "laik-dinci" sürtüşmesi modası gündemde olmadığından kimi aval aydınlarımızın bu saldırıda dinci kesimin "tahrik" edildiği bu yüzden 35 insanın yakıldığı açıklamasına çok açıktan olmasa da destek verdikleri görüldü. Yaşanan olaylar korkunçtu ama Aziz Nesin de dinci gericiliğe tavır alan konuşmasıyla onları "kışkırtmış"tı ve bu konuşmaları yapanlar uyarılara rağmen nedense Nesin'in Sıvas'ta tüm inançlara saygılı olduğunu vurguladığı konuşmasına bakmak bile istemediler. Yapılan toplantılarda bir dolu öneriler ortaya sürüldü, ama bu saldırılara karşı kalıcı bir karşı koymanın temellerini atmaya kimse yanaşmadı. Cengiz Gündoğdu'nun "Bu olaya karşı kararlı bir tavır almayıp geçiştirirseniz Sıvas'taki karanlık yarın gelir İstanbul'u, Ankara'yı vurur geçer" uyarısını bile duymamayı yeğlediler. Sonra olanlar oldu. Peki yaşananlardan herhangi bir ders çıkarıldı mı? Hayır. Genel-

de sanat özelde tiyatro alanında aynı aymazlık sürüp gidiyor.

90'a kadar bilinen baskı ve engellemeler sanatın bazı dallarında yoğunlaşırken son on yılda yönetenler özellikle her alana saldırmaya başladılar. Edebiyattan karikatüre, müziğe, plastik sanatlara dek bütün alanlar bu baskılardan nasibini aldı. Yapılanlara karşı ise geçiştirme karşı çıkışlar oldu, hepsi o kadar.

Amatör Tiyatrolar Çevresi (ATÇ) ise baskılara karşı bir öneri getirdi. "Sahnede İşlenebilecek Hiç Bir Suç Olamaz!" sloganı aslında yeni bir perspektif önerisiydi. ATÇ sanat üreterek "suç" işlenebilir anlayışına karşı çıkıyordu. Düşünsenize bir insan duygu ve düşüncelerini sanat aracılığıyla ifade ediyor ve "suç"lu kabul ediliyor. Bu aslında düşünce suçu denilen saçmalığın başta sanatçılar olmak üzere tüm topluma kabul ettirilişiydi. "Düşünce suçu" denilince yeri göğü birbirine katanlar ise her nedense sanat alanındaki yapılanlara karşı garip bir suskunluğa bürünüyorlardı.

Yan çizenler bir süre sonra suskunluklarının altına garip gerekçeler yazmaya başladılar. Daha doğrusu mecbur kaldılar. Zira baskılar o kadar yoğunlaştı ki; ya kendilerine aydın demekten vazgeçeceklerdi ya da bu eylemsizliklerine bir kılıf uyduracaklardı. Onlar ikinci yolu seçtiler. Gelen her baskı ve yasaklamada karşı çıkmamak için öne bazı kriterler sürdüler. Yasaklama ve baskı gelip burunlarının dibine dayandığında da bu kepazeliği yapanlara tatlı bir dille "bize değil size esas karşı çıkanlara" diye hedef gösterdiler. Yönetenler ise geleneksel angutluklarıyla bu ince ihbarı değerlendiremediler.

Baskılar karşısında suskunluk gerekçelerinin en yaygınlarından birini "sanat"sal kriterler öne süren itirazlar oluşturuyor. Ticari ve bürokratik tiyatro çevrelerinde toplanmış bir güruh İstanbul barlarında sanata icazet veriyor. Sanat çevrelerinde dolanıp duranların en kokuşmuşlarına "duayen" orta kararlarına "yılların sanatçısı" gibi sıfatlar takıyorlar. Çevrelerinde yeni çıkmış yalakalarına da "yeni yetenek"

Sanat alanında yaptıklarına ettiklerine gelince; son yirmi yıla ilişkin önemli bir başarıları yok. Bütün övgüleri "neydi o eski enginarlar" diye avundukları eski dönemlerine ait. Bugüne ilişkin ise bir projeleri yok. Yarına ait ise sundukları kapkara bir tablo. Bütün beklentileri çalacak cep telefonundan gelecek medyatik teklifte. O da nedense bir türlü çalmıyor. Çünkü her alan başka başka kokuşmuşlarca işgal edilmiş durumda.

İşte bu güruha göre sanat yalnız bunlar tarafından ve bunların çevrelerinde yapılıyor. Bunun dışındakilerin ne olursa olsun bir önemi yok.

Ortamın ve duyarlığın böylesi bir kesim tarafından belirlendiği bir sanat alanı yakasını hiçbir beladan kurtaramaz. Nitekim öyle de oluyor. Özellikle son birkaç yıldır ülke çapında yasaklamadan payını almayan kalmadı.

Amatör Tiyatrolar Çevresi (ATÇ) 27 Mart'ı bu yasak ve ikiyüzlülük ortamına tepki amacıyla sokakta kutlama kararı aldı. Kadıköy Belediyesi ile ortaklaşa düzenlenecek günde önce bir yürüyüş yapılacak ardından da Selamiçeşme Özgürlük parkında oyun gösterileri sergilenecek oyunlardan şarkılar söylenecekti.

Yasaklama işlerinde Cumhuriyet tarihine ilginç örnekler bırakmaya kararlı İstanbul Valisi Erol Çakır bu yürüyüşü engelledi. Bunun üzerine amatör topluluklar da kutlamayı Özgürlük Parkı'nda yapmaya karar verdiler.

Bütün toplulukların elele vererek çalışmasıyla giysiler üretildi, pankartlar yazıldı ve 26 Mart günü öğle saatlerinde oyuncular Kadıköy'de Özgürlük Parkı'nda buluştu. Parkın içinde yürüyüş yaparak tiyatrolar günü kutlamasına çağrı yapan oyuncular bir yanda Metin Balay'ın yazdığı dünya tiyatrolar günü bildirisini dağıttılar.

Parkın içinde yeralan açık hava tiyatrosunda gerçekleşen etkinliğin açılışında tüm oyuncular Erhan Şakar'ın bestelediği sözleri Kamuran Yüce'ye ait olan "Oyuncu" adlı şarkıyı seslendirdiler. MİFTOK'tan (Marmara Üniversitesi İdari ve İktisadi Bilimler Fakültesi Tiyatro Kulübü) Melih Çavaş, Metin Balay'ın kaleme aldığı dünya tiyatrolar günü bildirisini okudu. ATÇ adına yapılan etkinliğin açış konuşmasında ise şu görüşlere yer verildi:

"Burada, bu alanda insanlığın en eski, en insana yaraşır etkinliği tiyatro için bir araya geldik. Tiyatro insanın insan aracılığıyla insanlara etkinliğini sunduğu bir sanattır. Yani burada bir insan vardır ve orada da insanlar durmaktadır. İşte o anda tiyatro artık etkinliğine başlayabilir. Başlaması için iki unsuru yani burada biz oyuncular, orada siz izleyiciler hazırsanız oyun başlayabilir. İşte hepsi bu kadar. Işık mı işte tüm insanlığın ışığı güneş. Dekor mu işte çevremizde gözünüze çarpan her şey bu oyunun bir unsuru olabilir. Haydi perde!..

İnsanlık binlerce yıl önce böyle demiş başlamış. Oynamış, bıkmadan usanmadan oynamış. Bir yanda doğayla kapışmış, bir yanda karnını doyurmaya, barınmaya çalışmış öte yanda da oynamış. Neden oynamış? Ve neden sevmiş bu oyunu. Çünkü bunu bir ayna olarak kabul etmiş kendine. Hatalarından çirkinliklerinden kurtulmak, güzelliklerine sahip çıkmak için oynamış.

Hayat akıp gider. Farketmezseniz her gün aynı hatayı bin kez tekrarlayabilirsiniz. Aynı kabalıkları, aymazlıkları, haksızlıkları yineler gidersiniz. Biri farkedebilir bini farketmeden yineler gider. İşte sanat, bu yaşananı alır resmeder. ağızdan söyler, ya-

zıya döker, notalara akıtır, taşa yontar oyuncular da sahnede sergiler.

Sanat bir yüzleşme alanıdır. O topluma bir ayna tutar. Daha da ötesi görünmezin ardındakini göstermeye çalışır. İnsanlık dünden bugüne yaşamını uygarlığını inşa ederken hep sanat aynasına bakma gereksinimi duydu. Kimi zaman karşısındaki görüntüyü hemen algıladı, kolları sıvadı değişim sürecine girdi kimi zaman da aynaya küstü yanlışını inatla sürdürdü.

2000'li yıllarda size "Yüzyıl Savaşları" sözcüğü ya da kısas yani "kana kan cana can" önermesi nasıl geliyor? Bir başka ayak direme "ben bunu bilir bunu söylerim"e ne buyurursunuz.

İşte hep o sanat dediğimiz aynayla barışık olmamanın karşımıza çıkan görüntüleri. Sonuçta ne mi oldu? Kırılan yürekler, küstürülen insanlar, kavgalar, dövüşler, birbirinin özgürlüğünü gasbetmeler, işkenceler, idamlar milyonlarca yaşama doymadan ölüp gidenler.

Geriye doğru son 2000 yıla baktığımızda bir yanda kaskati bağnazlık öte yanda kendini yenilemiş, devrimler yaparak çözümler aramış insanlığı görüyoruz.

Şimdi şuradan yeryüzüne bakalım. Göreceğiz ki yaşanan kaosun ortasında açmış öbek öbek güzellikler varsa bunda sanatın da büyük payı var.

Şimdi bu güzelim Dünya Tiyatrolar Günü buluşmasında bir alkış da insanlığa ayna tutup bu güzellikleri yaratan sanatçılara gönderelim. Ve onlara buradan diyoruz ki; "Biz amatör tiyatrocular sizin bıraktığınız güzellikleri ve insanlığın kültürel birikimini yarınlara taşıma azmiyle dopdoluyuz."

Ancak gelin görün ki "2000'li yıllarda ülkemizde baskı ve yasağa dayalı uygulamalardan genelde sanat alanı özelde de tiyatro nasibini almayı sürdürüyor. Baskı ve yasaklamalar kimi zaman tiyatronun varlığını fiziksel olarak ortadan kaldırmaya çalışarak, kimi zaman ideolojik ölçütler konularak, kimi zaman etnik ayrımcılık yapılarak uygulanıyor. Biz amatörlerin bu uygulamalara karşı savunduğu görüş bellidir; SAHNEDE İŞLENEBİLECEK HİÇBİR SUÇ YOKTUR!..

Tiyatro eylemi düşünce özgürlüğü bağlamında ele alınmalıdır. Sanatsal ölçüler öne sürülerek dahi tiyatro eylemine kısıtlama yapılamaz. Düşünce özgürse tiyatro eylemi de özgür olmalıdır.

Yine diyoruz ki; "Tiyatroyu, özelde amatör tiyatroyu özgürleşmekten alıkoyan yasa ve yönetmelikler teşhir edilmeli, tiyatro eylemini yasal güvence altına alacak öneriler hazırlanmalıdır. Yasa ve yönetmeliklerde tiyatroyu da bağlayan veya doğrudan tiyatro ile ilgili anti-demokratik hükümler değiştirilmediği sürece tiyatro eyleminin özgürleşmesi imkansızdır."

"İşin kaynak yanına bakacak olursak 'Amatör tiyatro bürokratik ve mali bağımlılıktan kurtarılmalıdır. Ülkemiz tiyatrosu bürokratik tiyatro - ticari tiyatro ikilemine mahkum edilmiştir. Bu ikilem amatör tiyatroyu diri diri mezara gömmekten başka bir anlama gelmez. Hiçbir amatör tiyatro oyun sahnelemek için resmi merciler karşısında ricacı, sermaye kuruluşları karşısında dilenci konumuna düşmemelidir. Tiyatro altyapısı amatör tiyatrocular dönük olarak da geliştirilmeli, varolan tiyatro altyapısı amatör tiyatroların da hizmetine açılmalıdır. Kültür Bakanlığı'nın tiyatrolara para yardımı yaparken amatörlere de belli bir pay biçmesi amatör tiyatroların yaşamasına katkıda bulunmayıp sadece ve sadece bürokratik tiyatro-ticari tiyatro ikileminin baskısını şiddetlendirmektedir. Amatör tiyatrocuların talebi para değil, sahneleme çalışması yapmak ve seyirciyle buluşmak için gerekli altyapı olanaklarıdır."

Konuşmanın ardından Fügen Kıvılcımer'in Lorca'nın "Kanlı Düğün" oyunundan kısa bir bölüm sunuşuyla başlayan gösteriler Özgür Sahne'nin "İşler Dolanınca Çarşafa" adlı ortaoyunu gösterisiyle noktalandı.

Tabii oyun gösterileri başlar başlamaz emniyet güçlerimiz de arzı-endam etmekte gecikmediler. Sokakta maç sonrası caddelerde insanların can güvenliğini tehlikeye atacak her türlü eyleme göz yuman, Taksim'in ortasında adam öldürülürken seyirci kalan güvenlik güçlerimiz Göztepe'nin orta yerinde bir parkta yapılan dünya tiyatrolar günü kutlamasında yasaya aykırı bir durum olup olmadığını uzun uzun araştırdılar. Kutlamayı düzenleyen Kadıköy Belediyesi yetkililerine gözdağı vermekten de geri durmadılar.

Kutlamaların akşam bölümünde ise oyun gösterileri vardı. Önce Hayrullah Kefoğlu Lisesi öğrencileri sahneye çıktılar. Murat Bayar'ın yazdığı ve yönettiği "Genel Manzaralar" oyunundan bir bölüm oynayan liseli oyuncuların ardından Tiyatro Simurg Mustafa Turan'ın derleyip yönettiği "Aşka Dair-2" adlı gösteriyle sahne aldı. Etkinliğin sonunda ise Ekim '99'dan bu yana İnsancıl Atölyesi'nde tiyatro çalışmaları yapan genç oyuncuların gösterisi; Aziz Nesin'in kısa oyunu "Yaşasın Kavuniçi"nden bir bölüm vardı.

Yasaklar ve engellemelerle boğuşarak bir 27 Mart'ı daha ardımızda bıraktık. Baskılar tiyatronun soluk almasını tehdit eder hale gelmiştir. Duyarsızlık ortamının kırılması ve yapılanlara karşı ses getirecek tepkilerin örgütlenmesi gerekmektedir. Burada gözümüze ilk çarpan baskıya uğrayan topluluklardaki edilgen tutumdur. Bu edilgen tutum ülke tiyatrosunun çağdışı baskılara karşı eylemliliğinin önünde en büyük engeldir. Öncelikle bu tutumun teşhir edilmesi ve sorgulanması gerekiyor. Tiyatro çevrelerinin baskıları görmezden gelme tutumu ise ülke tiyatrosuna yapılan en büyük ihanettir.

SANSÜR ÜZERİNE

Leyla ERBİL

Özgürel Özdemir'e,

Size inandırmak epeyi zor olacak ama, Eski Sevgili'de yaptığım değişikliklerin baş kaygısı "estetik"e dayanır. Bunu sadece Eski Sevgili'deki "devrimci hareketin unutturulması" amacına bağlarsanız bütün öteki kitaplarımda, devrimci olmayan bölümlerde, yaptığım değişiklikleri nasıl açıklayacağız?

Bir biçimde anı, roman, belgesel, tarih, öykü kalıplarına girmeyen bu anlatıda (?) da, yeterli yazınsal süzgeçten geçiremediğim kaygısına kapıldığım durumda, duygusal nedenler yüzünden ya da zamanında değil sonradan elime geçen bir belge yüzünden de kitaba (Tuhaf Bir Kadın) ekleme ve çıkarmalar yapabilirim. Bana göre beyana değer "etik" bir yan yoktur bunlarda; bir yazarın çalışmaları kendi tasarrufundadır; kendi özünü aşmamış ve kendinden sonra ya da önce yazılmış kitaplardan yararlanmamış olmak koşuluyla. Kaldı ki artık yazın alanı, alıntı, çalıntı, esintilerin, metinler arası ilişki sınırlarının yok sayıldığı -yeter ki çok satın- kitapların legalize edildiği bir dönem bu.

Nietzche'den Joyce'a bir çok yazar, metinlerinde gerekli gördüğü estetikle ilgili düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Joyce sanırım 4500 sözcükle ilk sırada yer alır. Bizde de gözden geçirilmiş baskılar sıradandır.

Eski Sevgili'ye gelince, devrimci kesimin adlarını olduğu gibi kullandığım için, sizin tersinize, bazı dostlarım "ahlak" açısından buna hakkımın olmadığını bu davranışın istismara girdiğini belirtmişlerdi?! Bir eleştirmen, bu 120 sayfalık öykünün öykü değil "öykü azmanı" olacağı, göndermesinde bulunmuştu.

Bana gelince, devrimci adlarını değiştirmeyi denediğimde metnin bunu asla kabul etmediğini gördüm.

Öte yandan, kitabın ikinci baskısını (1984) yapan yayınevinden bir hukukçu, şiddetin o azgın döneminde, kendilerini ve beni riske atabilecek bazı bölümlerin çıkarılmasını haklı olarak salık verdi. Bu da benim, başta estetik olmak üzere tüm kaygılardan kurtulmamın sizin deyiminizle "otosansürün" bahanesi oldu (!). "Tahrifat" sözcüğünü bu açıklamamdan sonra geri alacağınıza inanıyorum.

Bir noktayı daha belirtmek durumundayım. Sizin okuduğunuz ikinci baskı YKY'nin değildir. YKY üçüncü baskıyı yapan yayınevi yani sizin deyiminizle "Yazın Karteli Yayınları" oluyor! Sizi yanıltan, "Yapı Kredi Yayınları"nın, kitabın kaçıncı baskısı olursa olsun kendinde başlayan baskıyı "ilk" saymak gibi bir iddiasının olması! Can Yayınları da böyle sayardı! Söylemeye gerek yok, hangi yayın evinden çıkarsa çıksın bir kitabın içeriğinin yazardan başka sorumlusu olamayacağı bellidir.

Yeniden baktığımda, Eski Sevgili'nin sorununu, "tür"süz bir kitap oluşuyla da ilgili buluyorum. Kalıplara, ilkelere, geleneğe uymayan bağımsız yapısıyla -özü de biraz öyle değil mi?- yanında kimseyi istemeyen bir metin bu. Bu noktada Özdemir'e hak vermeliyim: "Olaylar, tarihler, devrimcilerin, cuntacıların ve işkencecilerin özel adlarıyla" yazıldığı günün olgunlaşmamış coşkusuyla da olsa öylece düşürülmeli bu tarih. Adına ister "öykü azmanı", ister dönem hikayesi, ister politik roman, ister belgesel densin; yayınevi risk almayı kabul ederse ki, eder, bundan böyle tek bir kitapcık olarak yayınlanmalı bu öykü.

Aradan geçen bunca yılda, ne bir imza gününde, ya da dergilerde rastladığım bu dikkat, bu merak, bu ilgi, öfke ve etik kaygısı ne kadar da sevindirici. Özgür Özdemir'e teşekkür ederim. Düşüncemde bir gemi gibi kızağa çekilmiş sessizce beklemeyi sürdüren Eski Sevgili Özdemir'in faxı gelmeseydi bilincimde yeniden değerlenmeyecekti.

AHMET NECDET

BİR CAN YONGASIDIR AŞK

Toplu Şiirler
1948-1990

İNSANCIL Yayınları

DAVOS 2000 VE TÜRKİYE (II)

Temel DEMİRER

"Echelon" (Kademe) adı verilen şebekenin gücü, "şok edici" olarak niteleniyor. Dünyanın en güçlü bilgisayarlarının bağlı bulunduğu şebeke, yerküre genelindeki tüm iletişim ağında istenilen görüşmeye "kanıt toplamak" amacıyla "kulak kabartabiliyor." Avustralya'nın güvenlik sistemlerinin üst düzey isimlerinden Bill Blick'in BBC'ye "Echelon" casusluk şebekesinin hayal mahsulü olmadığını doğruladı.(93)

Özetle "Dünyada 'İnternet devrimi', 'İletişim teknolojilerinde çağ atlama' sloganları ile başlayan 2000'li yıllar, XXI. yüzyılın ekonomi politikalarının belirlendiği Davos Dünya Ekonomik Forumu toplantılarında yeni küresel şeklini alırken gerek insanların özel yaşamının, gerekse şirketlerin gizli bilgi ve stratejilerinin 'kolaylıkla' ihlâl edildiği gerçeği nedense 'büyük başarı' ile göz ardı edilebiliyor. Avrupa Parlamentosu'na (AP) sunulan rapor Avrupa'daki pek çok kurum ve şirketin, Washington yönetimi tarafından yıllardan beri dinlendiğini ve üstelik İngiltere'nin de ABD'ye bu konuda yardımcı olduğunu doğruluyor. Bu konuda AP'ye sunulan raporu hazırlayan uzmana göre kamuoyunun 'Echelon' diye bildiği dinleme casusluğu bütünüyle gerçekken; her türlü iletişim teknolojisi ise dinlenme casusluğunun hizmetine sunulmuş durumda: Bilgisayar, internet, faks, elektronik posta, hatta şifrelerinin çözülmesi son derece güç iridyumlu uydu telefonları bile...

Raporda Amerikan Ulusal Güvenlik Ajansı (NSA), CIA ve ABD Ticaret Bakanlığı arasında gizli bir birim oluşturulduğu ve bu birimin Microsoft, Lotus, Netscape gibi kuruluşların programlarının içine belli bir kodlama yöntemi ile girip her türlü bilgiye eriştiklerini ortaya koyuyor. Üstelik Microsoft, Lotus, Netscape'un bu duruma bilerek göz yumduklarına ve internet'in dinleme casusluğunda yoğun bir şekilde kullanıldığına dikkat çekilen raporda; ABD'nin bilgilere internet'te belirledikleri dokuz noktada ulaştıklarının ve denizaltından geçen telefon kablolarının da gözetim altında olduğu belirtiliyor."(94)

Küresel ABD hegemonyasının, 1967'de ABD Kongresi için hazırlanan "Soğuk Savaşı Kazanmak İçin: ABD'nin İdeolojik Taarruzu" başlıklı raporda, "Oluşmaya başlayan uluslararası iletişim sistemini ABD'nin yapacakları belirleyecektir. Diğer ülkeler bizi izleyecek, kopya edecek, bizim yarattığımız kurumlara ve sistemlere kendilerini tabi kılacaklardır. (...) Kimi dış politika amaçlarına, en kolay yabancı ülkelerin hükümetleriyle değil, halklarıyla doğrudan ilişkiye geçilerek ulaşılabilinir. İletişimin modern araç ve gereçleri kullanılarak ulusların etkili kesimlerinin büyük bir kısmına ulaşılabilinir, onlar bilgilendirilebilir, tutumları etkilenebilir. Bunlar belirli hedefler doğrultusunda yönlendirilebilir. Bu gruplar da dönüp kendi hükümetleri üzerinde etkili hatta belirleyici basınçlar yaratabilir,"(95) öngörüsü ve "Bilgi Toplumu" söylenceleri kılıfıyla devreye soktuğu küresel denetim tiranlığı, Çin'den(96) Türkiye'ye(97) benzer özellikler taşımakyadı!

II-) SEATTLE'IN GÖLGESİNDEKİ DAVOS "TARTIŞMALARI"

Bu tabloda XXI. yüzyılın ilk "Davos toplantısının en önemli özelliği, küreselleşmenin yarattığı acıların bir muhasebesini yapma zorunluluğu idi. (...) Paul Krugman'ın, 'Devrim geldiğinde ilk temizlenecek kişilerden oluşan Davos katılımcıları kendilerine çok yarayan küreselleşme kaçınılmazlığı fikrinin eskisi gibi kolayca kabullenilmeyeceğinin farkındaydılar. Sürecin kaybedenlerinin Seattle kentindeki DTÖ toplantısı sırasında patlayan öfkesi ciddi bir uyarı niteliği taşıyordu."(98)

Davos'ta küreselleşme sorgulanırken, küreselleşme karşıtı rüzgârların sarsıntıları da hissediliyordu.(99) Örneğin, Davos toplantılarının düzenleyici Claude Smadja, "Davos, fark yaratmanın zamanıdır" başlıklı yazısında, "Küreselleşmenin kazançlarının yanı sıra getirdiği olumsuz etkileri ve bunların küreselleşmeyi rayından çıkarmaması için alınması gereken tedbirler"den(100) söz ederken; "Küreselleşmenin mali alanda yaygınlaştığı"na dikkat çeken Almanya'nın Saksonya Eyaleti Başbakanı Kurt Biedenkorf, "Küreselleşmeden dünyanın çok az kısmının etkilendiği"ni; Renault Yönetim Kurulu Başkanı Luis Schweitzer, "Piyasada 'Darwinizm' ilkelerinin geçerli olduğu'nu ifade ediyordu.(101)

Dünya elitinin Davos toplantısı "Seattle savaş-

ları"nın gölgesinde yapıldı. Bunu yalnızca, Seattle'da "Dünya Ticaret Örgütü" toplantısının yapılmasını engelleyen grupların Davos toplantısında hedef alınmış olmalarından değil, Davos'un 2000 temasıyla, bu tema altında planlanan tartışmaların içeriklerinden de görmek mümkündü. Seattle'da protestolar, etkinlikler ve tartışmalarda özellikle dikkati çeken, "Friends of the Earth/Yeryüzü Dostları", "Anti-WTO Coalition/ DTÖ'ye Karşı Koalisyon" Davos'ta çeşitli etkinlikler gerçekleştirdi. İlk kez, küreselleşmeye ve serbest ticarete karşı bir sivil toplum örgütünün liderinin, "Third World Network"tan Martin Khor'un Davos toplantılarına davet edilmesi de Seattle'ın etkisini yansıtan bir başka göstergeyi oluşturuyordu. Davos toplantılarının düzenleyicisi Claude Smadja'ya göre Davos toplantılarının ana teması, "Küreselleşmenin kazançlarının yanı sıra getirdiği olumsuz etkileri ve bunların küreselleşmeyi rayından çıkarmaması için alınması gereken tedbirler"di.

Davos toplantılarında özellikle öne çıkarılan tartışma konularının başlıkları da oldukça ilginçti. Örneğin neo-liberalizm 1980'lerde yola çıkarken "Toplumsal çıkar yoktur, birbiriyle rekabet eden bireyler vardır" (Thatcher) diyordu. Clinton, seçim kampanyasını "Esas olan ekonomidir/ It's the Economy Stupid" sloganı üzerine kurmuştu. Belli ki o zamandan bu yana köprülerin altından oldukça çok su akmıştı. Davos 2000'de önemli tartışmaların ilkinin adı "Ekonomi değil, toplum"du. Davos eliti, bir başka toplantıda "Hükümetlerin ve şirketlerin rolü"nü tartıştı. Tartışma konuları arasında, küreselleşmenin yarattığı gelir dağılımındaki bozulmalar, ülkeler arasındaki farklılaşmalar gibi sorunların siyasal, toplumsal etkilerine karşı "Mücadele stratejileri", "Piyasaların hep açık kalacağını varsayabilir miyiz?" gibi başlıklar da özellikle vurgulanmıştı. Seattle savaşlarının etkileri, "Sivil toplum örgütleri: Bir Robin Hood mu aranıyor? Sivil toplum örgütleri dost mu düşman mı?" gibi toplantı başlıklarında da kendini gösterdi. Dünya ekonomisinin önündeki sürecin özelliklerini yansıtması açısından "Yaratıcı yıkım döneminde önderlik" de ilginç bir konu başlığıydı.(102)

Davos'ta "Geçen yüzyıldan bu yüzyıla devredilen, tamamlanmamış, çözüm bekleyen sorunlar nelerdir?" sorularını ele alan panele, MIT'den ekonomist yazar Paul Krugman, felsefeci ve yazar Umberto Eco olmak üzere yedi konuşmacı katıldı. Paul Krugman, küreselleşmenin getirdiği mali istikrarsızlıklara ve küreselleşmeye karşı siyasi tepki olasılığına dikkati çekti. ECO Future şirketinin direktörü Molly Harrisson Olson, küresel iklim değişikliklerinin önemine değindi, bu sorunların ancak şirketlerin inisiyatifleriyle çözebileceğine inandığını söyledi. ABD Georgetown Üniversitesi'nden İslâmi Çalışmalar Profesörü, İran asıllı Sayid Hüseyin Nasır, ulus devletlerin ve uluslararası örgütlerin, küreselleşmenin getirdiği etik ve kimlik sorunlarına cevap veremeyeceğini, kültürel farklılıkların yeterince değerlendirilemediğine dikkati çekti,(103) gelecekte analiz ve örgütlenme birimi olarak "uygarlıkların" alınması gerekeceğine inandığını söyledi. Umberto Eco, bugün dayanışma kavramının ortadan kalktığını, geleneksel etik kuralların ve anlayışların kaybolmaya başladığını, bunun gelecekte önemli bir sorun yaratacağını saptadı. Ancak küresel düzeyde, III. Dünya'dan I. Dünya'ya doğru bir göç dalgası yaşandığını, Avrupa'nın giderek hem etnik hem de kültürel olarak çok renkli bir yapıya kavuşmaya başladığını olumlu bir gelişme olarak vurguladı. Singapur Sanayi ve Ticaret Bakanı Yong-Boon Yeo, XX. yüzyılda sosyalizmin çöktüğünü, ancak sosyalizme temel oluşturan tepkilerin varlığını sürdürdüğünü, bunların insan doğasından kaynaklandığını söyledikten sonra, demokrasinin de bir kriz içinde olduğunu ileri sürdü. Uluslararası sorunların çözülmesinde inisiyatif kullanacak bir liderlik sorunu ile karşı karşıya olunduğunu saptadı.(104)

Bir hesaba göre Davos'ta toplanan yaklaşık 2000 kişi dünyanın tüm ekonomik kapasitesinin yüzde 60 ila 80'ini denetliyorlarmış. (Böylece de serbest piyasanın, serbest rekabet anlamına gelmediğini de bir kez daha kavramış oluyoruz!) Küreselleşmenin bu elit tabakası, 30. buluşmasında önlerine yeni bir görev koymuşlardı: Ekonomik küreselleşmeyle, toplumsal çıkarlar arasında, gittikçe keskinleşen çelişkilere bir çözüm bulmak... Yıllardır liberalizmi yalnızca malların ve sermayenin dolaşımında özgürlük olarak anlayanlar, bireysel özgürlükleri, bunların gerçekleşebileceği siyasi yapılanmaları, insani ve etik prensipleri görmezden gelenler "Bu iş böyle gitmeyecek bir çare bulalım, yoksa!" demeye başlıyorlar. Kolay değil, Davos'taki "Ekonomi değil, toplum" başlıklı tartışmanın sunucusunun dediği gibi "Seattle olayları bir kalk borusu olmuştu" herkes için. Bu yüzden Davos 2000 yılı zirvesinin gündeminin teması "yeni başlangıçlar" olarak saptansa da; Davos'taki tartışmalar, "Eski tas eski hamam" türünde nitelenmenin ötesine geçemeyip; çok kimseye "déjà vu"(105) dedirtti.

Davos'ta somut çözüm yoktu. "Etik önerelim, ya da sabır," deniyordu! Peki bu sorunları, oldukça utangaç bir şekilde, tereddütle gündeme getirenler bari bir çözüm üretebiliyorlar mıydı? Ne gezer. Ortada tam bir entelektüel karmaşa var. Örneğin, bu sorunların olası çözümleri neler olabilir? Cevap: Toplumsal politikalar gerekli. Bunlar ne olabilir? Bil-

miyoruz, tartışalım! Peki bu toplumsal politikalar, bu küresel ekonomi ortamında ("bu süreç asla geri çevrilemeyeceğine göre") kimler tarafından uygulanacaktı? Dünya hükümeti olamazdı! Ulusal devlet de, piyasanın çalışmasını aksatmamalıydı! Özel sektör inisiyatifi mi? Bu daha önce olmadı, neden şimdi? Cevap yoktu! Ya da, herkes toplumsal çıkarı bireysel çıkarının önüne koysun! Bunu daha önce yapmayanlar şimdi niye yapacaklardı? Cevap yoktu! Davos, bu kadar şamataya ve harcanan paraya rağmen ortadaki fikirlerin düzeyinin düşüklüğüyle iç sıkıntısı yaratıyordu.(106) Özetle Davos'ta tartışılmıyor; egemen "vaazlar" verilip, eski şaraplar yeni şişelere dolduruluyordu! Oysa XIX.. yüzyılın ikinci yarısında, serbest ticaret ve küreselleşme yine ortalığı kasıp kavururken, bu sürecin dinamiği, toplumsal (siyasi, etik, kültürel) yaşam üzerindeki yıkıcı etkileri, ekonomiden siyasete ve sanata kadar çok etraflı bir biçimde tartışılıyordu.(107)

Ve serbest piyasa mekanizmasına (ekonomik liberalizme) karşı tepkiler o kadar yoğunlaşmış ve giderek kapitalizme karşı tepkilere dönüşerek tüm sistemi tehdit etmeye başlamıştı ki, başta sosyal demokrasi olmak üzere düzen partileri, sistemin elitleri, piyasa mekanizmasını denetleyecek, sınırlayacak, toplumsal sorunları siyasi iradenin tasarrufuna devredecek tedbirler almak zorunda kaldılar. Serbest piyasacı ekonomik görüşler tam anlamıyla entelektüel gettolara sıkıştı, bunları savunmak, bir avuç "Çatlak, ya da eksantrik, faşist eğilimli vb." olarak tanımlanan ekonomiste kaldı. Çünkü zamanın ekonomistleri ve siyasetçileri en azından üç alanda piyasanın yapısal olarak başarısız olduğunu kavramışlar: i) Tam rekabet koşulları yoksa: Tekelci kapitalizm döneminde tam rekabet koşulu yoktu. ii) Eşitlik, sağlık, eğitim gibi toplumsal hizmetlerin sunuşunda: Hem bu alanda kâr değil insan yaşamı ve etik kaygılar önceliğe sahipti; hem de nüfusun büyük bir kısmı bu hizmetleri özel olarak kullanacak ekonomik kaynaklardan yoksundu, ancak vergiler yoluyla kaynaklarını birleştirip bu hizmetlere ulaşabilirlerdi. iii) Ekonominin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini engellemenin, ne girişimciye, ne de şirkete getireceği bir kazanç vardı: Bu kazanç toplumsal olarak, rekabet koşulları dışında sağlanacak bir şekilde düzenlenmeliydi. Burada, kimi toplumsal hizmetlerin üretiminde, optimum verimin sağlanabilmesi için gerekli ölçeğin bir doğal tekel koşulu gerektirdiğine, dolayısıyla bu alanlarda en iyi seçeneğin kamu işletmesi olduğuna ilişkin tartışmaları da hatırlayabiliriz, ama uzatmayalım. Vurgulamak istediğim şu ki, en az elli yıl sonra bu konular yeniden gündeme geliyordu. Hem de "Yeni Yönelişler" adı altında!

II.1-) "DAVOS MEN"İN SIKINTISI: "SEATTLE İNSANI"

"Davos Men"(108) yıllık moral yükseltme ritüelleri için, Davos kasabasında toplandı. Ancak 2000'de "Davos Men" bu kez oldukça endişeliydi. Çünkü tek başına serbestçe at koşturduğu, talan ettiği küreselleşme çayırlarında artık yalnız değil. Yıllardır akın ettiği ekonomilerin, yıktığı köylerin, kasabaların, üretim birimlerinin küllerinden, yeni ve "Davos Men" kadar da küresel bir "kabile" doğdu. Bu yeni kabileyi oluşturanlara, Seattle savaşlarında "Davos Men" karşısında kazandıkları zafere atıfla "Seattle Men"(109) deniyor. Ancak savaşçılarının içinde kadınların oranının yüksekliğini dikkate alarak "Seattle Men" yerine, "Seattle İnsanı" demek daha uygun olur.

Küresel iklimde, "Seattle İnsanı"nı yaratacak olan değişiklikler, 1990'ların ortasında, Fransız işçi hareketinin ve Meksika'da Chiapas yerlilerinin neoliberalizme ("Davos Men"in yaşam tarzına) karşı mücadelesinin etkileri altında başladı. Şimdi özellikle Seattle savaşlarından sonra, gerek Morgan Stanley, den Witter gibi küresel yatırım bankalarının ("Davos Men"in yerleşim birimlerinin) ekonomi analistleri (Şamanları, örneğin Stephen Roach) gerekse de ABD entelijans çevrelerine yakın analistler "Seattle İnsanı"ndan yana iklim değişikliğinin kalıcılık kazanmaya başladığını söylüyorlar. Bu yüzden "Seattle İnsanı" geleceğe umutla bakıyor.

Ancak "Seattle İnsanı"nın bu olumlu iklimde güçlenerek egemen tür olacağını söylemek için henüz erken. Gerçi "Seattle İnsanı"nın "Davos Men"e göre sayıca çok kalabalık, ama önünde bir seri önemli ve aşması hiç de kolay olmayan engel var Taraftarlarına, geleceğe ilişkin ütopik, umutlu (pozitif) vaatlerde bulunan "Davos Men"e karşılık. "Seattle İnsanı"nın platformu negatif. O büyük şirketlerin egemenliğine, kâr etmeye öncelik veren ekonomik yaşam tarzına, genetik besinlere, ABD hegemonyasına, kısacası küreselleşmenin yıkıcı etkilerine karşı çıkıyor. Küreselleşmenin insan yaşamı, yerel topluluklar, ulusal egemenlik/demokrasi, çevre koşulları üzerindeki olumsuz etkilerinden yakınıyor.

Özetle, "Seattle İnsanı" geleceğe ilişkin karanlık bir tablo çiziyor, ama bunun yerine ne önerdiğini bir türlü açıklığa kavuşturamıyor. Bunun birçok nedeni var, ama galiba en önemlileri şunlar· Bu insan türü henüz çok tecrübesiz. Dostun, düşmanın ayırdına varamıyor. Karşı çıktığı dünyanın iç işleyişi hakkında yeterince bilgiye sahip değil. Henüz el yordamıyla ilerliyor, adeta "bir taraftan kayığı inşa ederken diğer taraftan da yüzdürmeye çalışan" mitolojik karaktere benziyor "Seattle İnsanı" Ayrıca

kendi türünün ilk örneklerinin, bu çayırlarda yaklaşık yüzyıl önce at koşturmuş olduğunun, bu bağlamda büyük bir bilgi, deneyim birikimine sahip olduğunun da henüz farkında değil. "Seattle İnsanı", "Davos Men" in "Artık yepyeni bir dünya var, tarih bitti" söyleminin geçmişi, her şeye rağmen değişmeden kalanları saklamak için uydurulduğunu henüz yeterince kavramış değil. Bu yüzden kendi türünün yaptığı hataları tekrarlamaya hazırlanıyor. Örneğin "Davos Men"den kurtulmak istiyor, ama bunun için onu yaratan koşulları kökten değiştirmek gerektiğini henüz bilmiyor. Bu zaafların pratik sonuçları, Ekvador'da acı bir şekilde ortaya çıktı. Şimdi "Seattle İnsanı"nın bu küçük ülkedeki temsilcileri, büyük bir karşı saldırıyla karşı karşıyalar. Bu yüzden Ekvador'da yaşananlardan ders çıkarılması gerekiyor.

Ekvador'da, yerel "Seattle İnsanı", yerel "Davos Men"in (ve akıl hocası IMF'nin- 110-) ekonomik politikalarına, yolsuzluklarına, ülke parasını, mali piyasaları rahatlatmak adına dolarla değiştirip ulusal egemenlikten vazgeçme girişimine karşı çıktı. Seattle insanının hızla büyüyen barışçıl kitle eylemleri "Davos Men"i yıkılma noktasına kadar getirdi. Bu arada "Seattle İnsanı" kendi yerel meclislerini, alternatif iktidarının araçlarını (Sovyetlerini) oluşturmaya da başlamıştı. Ancak büyük kitlesel eylemler gerçekleştirebilen "Seattle İnsanı", iş kritik bir noktaya geldiğinde, kendisini iktidara yöneltecek bir "ortak akıldan", siyasi partiden yoksun olduğu gibi iktidarı aldığında ne yapacağını da bilmiyordu. Örneğin ekonomiyi nasıl yönetecekti; bu ekonomi bu haliyle yönetilebilir miydi? Daha vahim olanı, kimin kendisiyle aynı amaçları paylaşabileceğini, kimin "Davos Men"in çıkarını savunmak zorunda olduğunu da göremiyordu.

Tüm bunlar bir araya gelince, Seattle insanı, Ekvador'da ülkeyi üç kişilik bir cuntayla yönetebileceğini düşündü. Son anda kendisine katılan ordunun gerçek karakterinin ve toplumsal işlevinin de ayırdına varamamıştı. Bu yüzden cuntanın içine bir albay aldığı gibi, bu albayın, yerini genelkurmay başkanına bırakmasına da göz yumdu. Sonra da her şeyi; ekonomik, siyasi ilişkilerin dokusunu olduğu gibi bırakıp ertesi gün gelmek üzere evine gitti. Sabah geldiğinde ise ortada ne cunta, ne de devrim vardı artık. Genelkurmay başkanı, görevini yerine getirmiş, iktidarı eski sahiplerine teslim etmiş, eski devlet başkanının yardımcısı tekrar gelip devletin tepesine oturmuştu. IMF paketinin uygulanmaya devam edileceği, dolarlaştırmanın korunacağı açıklanıyor; devrime katılan subayların tutuklandığı, kimi liderlerinin iç savaş tehlikesinden söz açtığına ilişkin haberler geliyordu.

Belki de Seattle insanının öğrenmesi gereken çok şey var. Öğrenmeye ise ekonomi-politikten ve kendi türünün önceki örneklerinin deneyimlerinden başlaması gerekiyor. Siyasi iktidara erişebilecek bir noktaya gelmeye başladığında tutmak için neleri hangi hızla yapması gerektiğini bilecek. Yoksa: ateş, çelik, kan ve gözyaşı...(111)

III-) DAVOS'TAKİ TÜRKİYE

Hadi Uluengin'in deyişiyle, "Yerkürenin en 'kaymak tabakasını' toplayan gayr-ı resmi (...) Davos Toplantısı'na gitmek artık ülkemizde 'ahval-i adiye' dönüştü."(112) "Türkler Davos'u, 20'nci yüzyılın sonuna doğru Turgut Özal'la eşzamanda tanıdılar. Turgut Özal'la birlikte, işadamları gibi hareket eden Amerikan tarzı devlet yöneticiliğini öğrendiler. Özal'la başlayıp Özal'laşanlarla devam eden değişimi... Kısacası, ne denli iyi bir öğrenci olduklarını yeni yüzyılın başında ve yine Davos'ta gösterdiler. Başbakan Bülent Ecevit'in yolculuk öncesinde 'geriye dönük tahkim' söylemleriyle başlayan DEF'nin Davos'taki toplantılarında 'Türkiye'deki ekonomik açılımlara oluşturulan geniş olanaklar'la ilgili konuşmalarıyla devam eden çizgisine bakılırsa(113) boynuz kulağı çoktan geçmişti!"(114) Ve "ulusal sol"cu çevreler Davos muhalefetlerini ne denli "Fethullah Okulları"nın "övülmesi" ile sınırlarsa sınırlasın; TMMOB Başkanı Yavuz Önen'in deyişiyle, "Davos'ta satışa çıkarılan ve pazarlanmaya çalışılan şey, bir takım yatırım projeleri değil, Türkiye'nin ve Türkiye halkının geleceği"ydi!(115)

Çünkü Davos öncesinde: "Tahkim yasası Davos'a yetiştiriliyor"!(116) "Davos'a Türk pastası"!(117) "Davos sınavı başlıyor"!(118) "Türkiye görücüye çıktı"!(119) "Davos'a Türkiye çıkarması başlıyor"!(120) "Ecevit Davos'a 23.2 milyar dolarlık proje götürecek"!(121) "Ecevit, uluslararası tahkime olanak tanıyan yasal düzenlemeyi yapmış bir hükümetin başbakanı olarak, Davos'taki yabancı sermaye temsilcileriyle buluşacak"!(122) çığırtkanlığıyla tezgâhlanan "Davos Seferi"(123) konusunda Bülent Ecevit'in Davos'ta dağıttığı, "Türkiye'de Yatırım Fırsatları ve Projeler" adlı bir kitapta, Türkiye'nin Avrasya'nın merkezindeki ülke olarak "Oyun kurucu rolü" olduğu ve "Türkiye'nin, Hazar petrol(124) ve doğalgazını dünyaya taşıyacağı"; "Türkiye'den geçen İpek Yolu'nun yeniden canlanması" ve "Çokuluslu şirketlerin Türkiye'yi bölge merkezi seçmeleri" gerektiği; "Yabancı yatırımcıların uluslararası tahkime gidebilmelerini sağlayan yasa çıkarıldı"ğı ve 30 milyar dolarlık enerji yatırımlarının yabancılar için bulunmaz fırsat oldu"ğu; "Türkiye'nin küresel ekonomiyle bütünleşip" "Soğuk savaşın

ardından yeni Avrasya'nın merkezi" oldu"ğu; "Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetleri'ne açtığı kredilerin toplamının yaklaşık 1.5 milyar dolar olduğu", "1992 yılından itibaren bölgeyle ticaret hacminin 5.6 milyar dolar düzeyine ulaştığı", ve "Bölgedeki Türk yatırımlarının 6 milyar doları aştığı", saptamaları dikkat çekiciydi!(125) Bu bağlamda Türkiye'nin yabancı yatırımcılardan 53 projesi için aradığı 23 milyar 908 milyon 826 bin dolar tutarındaki krediye sunduğu projelerden bazıları şunlardı:(126)

Akköprü Barajı: Maliyeti 247 milyon dolar. 32 milyon dolar yabancı kredi aranıyor.

Alanya Barajı 2. Aşama: Maliyeti 104.7 milyon dolar. 14 milyon dolar yabancı kredi aranıyor.

Alpaslan Barajı: (1 ve 2): Maliyeti 623 milyon dolar. 95 milyon dolar yabancı kredi aranıyor.

Çine ve Gökbel Barajları: Maliyeti 161.5 milyon dolar. 16 milyon dolar yabancı kredi aranıyor.

Obruk Barajı: Maliyeti 260 milyon dolar. 60 milyon dolar yabancı kredi aranıyor.

Topçam Barajı: Maliyeti 112.4 milyon dolar. 24 milyon dolar yabancı kredi aranıyor.

Uzunçayır Barajı: Maliyeti 239.6 milyon dolar. 25 milyon dolar yabancı kredi aranıyor.

Ankara-Pozantı Karayolu: Maliyeti 1 milyar 837 milyon dolar. 1 milyar 684 milyon dolar yabancı kredi aranıyor.

Aydın-Denizli Karayolu: Maliyeti 760 milyon dolar. 652 milyon dolar yabancı kredi aranıyor.

Çanakkale Boğazı Köprüsü: Maliyeti 575 milyon dolar. 500 milyon dolar yabancı kredi aranıyor.

İstanbul Boğazı Demiryolu Tüp Geçidi (Gebze Halkalı): Maliyeti 681 milyon dolar. 251 milyon dolar yabancı kredi aranıyor.

Demiryolu Araçlarının Üretimi ve Modernize Edilmesi: Maliyeti 42 milyon dolar. 31.6 milyon dolar yabancı kredi aranıyor.

Limanların Modernize Edilmesi: Maliyeti 53 milyon dolar. 52 milyon dolar yabancı kredi aranıyor.

Marmara Bölgesi Limanı: Maliyeti 274 milyon dolar. (Yap-işlet-devret)

Kuzey Ege Bögesi Limanı: Maliyeti 380 milyon dolar. (Yap-işlet-devret)

Ankara Metrosu 2. Kısım: Maliyeti 490 milyon dolar. 440 milyon dolar yabancı kredi aranıyor.

İstanbul Metrosu 1. Kısım: Maliyeti 553 milyon dolar. 52 milyon dolar yabancı kredi aranıyor.

İstanbul Metrosu 2. Kısım: Maliyeti 331 milyon dolar. 260 milyon dolar yabancı kredi aranıyor.

Doğal afetlerden korunma ve kurtarma çalışmaları ekipmanı: Maliyeti 31.6 milyon dolar, tamamına yabancı kredi aranıyor.

Trabzon-Rize Katı Atık Maliyeti 14 milyon dolar. 8.4 milyon dolar yabancı kredi aranıyor.

Muğla Katı Atık : Maliyeti 7 milyon dolar. 4.2 milyon dolar yabancı kredi aranıyor.

Foça Katı Atık 18.8 milyon dolar maliyetin tamamı için yabancı kredi aranıyor.

Samsun Katı Atık : Maliyeti 7.8 milyon dolar. 5.3 milyon dolar yabancı kredi aranıyor.

Antalya Atık Su ve Katı Atık · 91.925 milyon dolar.

Saldırı ve Keşif Helikopterleri 2.5 milyar dolar.

Hava saldırı erken uyarı sistemleri: 2 milyar dolar.

Elektronik savaş donanımları: 200 milyon dolar.

İnsansız hava araçları projesi: 268 milyon dolar.

Füze uyarı sistemi 263.5 milyon dolar.

Kurthan Fişek'in, "Uçun kuşlar uçun Davos'a doğru";(127) M. Emin Kazancı'nın, "Davos yolları taşlı"(128) ironisiyle betimlediği komedide, "evdeki hesap çarşıya uymadı"! DEF Başkanı Klaus Schwab, "Hiç kuşku yok, Türkiye yükselen bir yıldız,"(129) gibi karşılıksız laflar ettiyse de;(130) "Davos'ta hüsran yaşandı. Ecevit'in verdiği yemeğe Batılı heyetler itibar etmedi. Sadece Türklerin katıldığı yemekte Ecevit, 'İngilizce' konuştu"!(131) Ya da Hayri Çetinkaya'nın deyişiyle. "Davos yetmedi, yabancı yatırımcıların satışa geçmesi, borsada yüzde 8'lik düşüşe neden oldu"!(132) Dünya Ekonomik Forumu'na 53 projeyle katılan Başbakan Bülent Ecevit, "Sonucun uzun vadede alınacağını" ifade etmek zorunda kaldı.(133)

Çünkü Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün 1998 yılı verilerine göre dünyada en çok silah alan ülkeler arasında 4. sıradaki Türkiye'deki(134) tufeyli militarizasyon Davos'ta bile şaşkınlık yaratıyordu.

ASKERİ HARCAMALARIN MİLLİ GELİRE ORANI (yüzde)

	1990	1992	1994	1996	1998
ORTADOĞU	7.0	10.0	6.9	6.8	6.7
DOĞU AVRUPA VE TÜRKİ CUMHURİYETLER	6.0	5.0	3.0	2.0	1.8
ASYA ÜLKELERİ	2.1	2.0	1.9	1.8	1.6
GELİŞMİŞ ÜLKELER	3.0	2.8	2.1	2.0	1.8
TÜRKİYE	3.2	3.0	2.8	2.7	3.0

Güngör Uras'ın da ifade ettiği gibi, "Ecevit'in yabancılara vermek için hazırladığı 53 projelik bir listenin toplam 24.7 milyar dolarlık harcama hedefinin yarısından fazlası, yüzde 52'lik bölümü silah alımı ile ilgiliydi. (...) 53 harcama kaleminin dağılımı şöyleydi:

TÜRÜ	MİLYAR DOLAR	DAĞILIM (YÜZDE)
SİLAH	12.931	52.4
SAĞLIK	970	3.9
ENERJİ	2.340	9.5
SU, KANAL, METRO	2.077	8.4
YOL, LİMAN, ALAN	6.384	25.8
TOPLAM	24.702	100.0

(...) 'Sen bana 100 dolar ver... 52 doları ile silah alacağım... Kalan 48 dolarla bir şeyler yapacağım...' diyene kredi vermezler"di![135] Kaldı ki Davos'takiler için Türkiye'de el atılması mümkün olan enerji yatırımları,[136] finans kurumları[137] gibi başka alanlar da vardı. Zaten, Hazine Müsteşarı Selçuk Demiralp, Citibank'ın, Bank Ekspress ve Interbank ile ilgilendiğini belirterek, "Türkiye'de banka satın almak isteyen başka yabancı bankalar da var,"[138] diyordu!

III.1-) TÜRKİYE GERÇEĞİ

Gözünü yabancı sermayeye dikmiş Türkiye'de,[139] "Hazine'nin verilerine göre 1999 yılının son çeyreğinde 446 milyon dolarlık yabancı sermayeye izin verildi. Sektörel dağılıma bakıldığında yabancı sermayenin, hizmetler ve imalat sektörü ağırlıklı olarak Türkiye'ye geldiği görülüyor. Türkiye'nin izin verdiği yabancı sermayenin yüzde 90'ının OECD ülkeleri ve bunun içindeki AB ülkelerinden olduğu ortaya çıkıyor. Türkiye'de Aralık 1999 itibarıyla 4 bin 950 yabancı sermayeli firma faaliyet gösteriyor ve bunların toplam sermayeleri 1 katrilyon 446 trilyon lira iken; faaliyetteki firmaların toplam sermayelerinin yüzde 56.9'u, yani 823 trilyon lirası yabancı sermayenindir. 1997 yılında (141), 1998'de 162, 1999'da 111 yabancı sermayeli firmanın kuruluşuna izin verirken; 1998'de Türkiye'de izin verilen yabancı sermayenin ortaklık ve yeni yatırım ağırlıklı olmasına karşın, 1999'da izin verilen yabancı sermayede ağırlığın ortaklık ve genişletme yatırımlarına döndüğü saptandı. Hazine raporunda, Aralık 1999 itibarıyla kümülatif olarak izin verilen yabancı sermaye tutarının 25 milyar 550 milyon dolar tutarında olduğu kaydediliyor. Bunun 1 milyar 700 milyon dolarının ise 1999 yılında izin verilen yabancı sermayeden oluştuğu belirtiliyor. Gerçekleşen yabancı sermaye izinleri 1999 yılında, 1997 yılına göre yüzde 1.3, 1998 yılına göre de yüzde 3.2'lik bir artış gösterdi."[140]

BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCTAD) 1998 yılı verilerine göre doğrudan yabancı sermaye girişinde 807 milyon dolarla -Mısır, Litvanya, Hırvatistan, Bolivya ve Ekvador'un da altındaki- Türkiye dünya sıralamasında 55'inci."[141] Bu da "yabancı sermaye yoksulu" Türk(iye) egemenlerinin dişinin kovuğunu bile doldurmuyordu![142] Kendini bulunmaz "Bursa Kumaşı" addeden Türk(iye) egemenlerinin yaşadığı "Davos Hüsranı"n ardında, TÜSİAD Yüksek İstişare Konseyi Başkanı Bülent Eczacıbaşı'nın, "Ekonomide başarı, siyasi reforma bağlı,"[143] dediği kaygan zemindeki ülke gerçeği yatmaktadır! Örneğin "Türkiye nüfusunun yüzde 20'si milli gelirin yüzde 55'ini alırken, en alttaki yüzde 20'lik nüfus ise gelirin yüzde 4.5'u ile yetinmektedir."[144] Türkiye'nin en zengin ili ile en yoksul ili arasında tam 9 kat fark bulunmaktadır.[145]

"100 sanayiciden 77'sinin Ecevit Hükümetini desteklediği borç-faiz batağında debelenen Türkiye'de[147] 1999 yılı bütçe açığı 9 katrilyon TL[148] iken, "İstanbul Sanayi Odası'nın 1999 yılı araştırması en büyük 500 şirketin gelirlerinin yüzde 88'ini üretimden değil, faizcilikten elde ettiğini ortaya koyuyordu."[149]

"İstanbul'da 21.323 kişi faizle geçinirken; 1999 yılında Türkiye'de faiz kazançlarından 1 milyar TL veya üzerinde faiz geliri alan 38 bin 315 kişi olduğu belirlendi. İllere göre faiz geliri sahiplerinin dağılımı şöyledir: Adana: 995. Ağrı: 2. Ankara: 4.358. Antalya: 818. Balıkesir: 336. Bursa: 1.238. Çanakkale: 84. Denizli: 458. Edirne: 111. Elazığ: 39. Erzurum: 50. Eskişehir: 305. Gaziantep: 290. Giresun: 48. Hatay: 364. Isparta: 93. İçel: 561. İstanbul:

KİŞİ BAŞINA GELİRİN EN YÜKSEK VE EN DÜŞÜK OLDUĞU 10 İL (146)			
EN YÜKSEK 10 İL	KİŞİ BAŞINA GELİR (dolar)	EN DÜŞÜK 10 İL	KİŞİ BAŞINA GELİR (dolar)
KOCAELİ	7.882	AĞRI	744
YALOVA	4.980	MUŞ	763
İSTANBUL	4.749	BİTLİS	1.019
KIRKLARELİ	4.385	ARDAHAN	1.020
İZMİR	4.358	KARS	1.031
BİLECİK	4.089	BİNGÖL	1.032
MUĞLA	4.071	HAKKARİ	1.050
KARAMAN	3.606	BAYBURT	1.081
TEKİRDAĞ	3.562	ŞIRNAK	1.092
ADANA	3.553	IĞDIR	1.149

1980'DEN SONRA FAİZ ÖDEMELERİNİN GELİŞİMİ (150)		
YILLAR	FAİZ ÖDEMELERİ (milyar TL)	DOLAR KARŞILIĞI (milyon dolar)
1980	28	368
1981	67	608
1982	77	478
1983	181	808
1984	375	1.028
1985	596	1 150
1986	1.081	1 615
1987	1.916	2 239
1988	3.378	2.379
1989	6.181	2.915
1990	12.486	4.789
1991	18.608	4.462
1992	27.029	3.925
1993	116.470	10.602
1994	298.284	10.042
1995	576.115	12.605
1996	1.497.401	18.455
1997	2.277.917	15.043
1998	6.176.595	23.752
1999 (ilk 9 ay)	8.200.106	20.500
1999 (hedef)	10.300.000	24.777
2000 (hedef)	21.133.000	36.879

TÜRKİYE'DE KİŞİSEL GELİR DAĞILIMI (yüzde) (153)						
GELİR GRUPLARI	1963	1968	1973	1986	1987	1988
EN DÜŞÜK % 20	4.5	3.0	3.5	3.9	5.2	4.9
İKİNCİ % 20	8.5	7.0	8.0	8.4	9.6	8.6
ÜÇÜNCÜ % 20	11.5	10.0	12.5	12.6	14.1	12.6
DÖRDÜNCÜ % 20	18.5	20.0	19.5	19.2	21.2	19.0
EN YÜKSEK % 20	57.0	60.0	56.5	55.9	49.9	54.9

MİLLİ GELİRİN ÜCRETLİLER VE SERMAYE AÇISINDAN PAYLAŞIMI İLE ÜCRETLİLER VE SERMAYE AÇISINDAN VERGİ YÜKÜ (yüzde) (154)				
YILLAR	MİLLİ GELİRDE ÜCRETLİNİN PAY %'Sİ	MİLLİ GELİRDE SERMAYENİN PAY %'Sİ	VERGİ YÜKÜNDE ÜCRETLİNİN PAY %'Sİ	VERGİ YÜKÜNDE SERMAYENİN PAY %'Sİ
1988	21.5	63.2	45.2	54.8
1989	24.0	61.8	50.8	49.2
1990	27.2	58.3	55.0	45.0
1991	31.9	53.3	56.3	43.7
1992	31.7	53.5	55.5	44.5
1993	30.9	54.2	54.7	45.3
1994	25.5	59.0	50.9	49.1
1995	22.2	61.4	52.3	47 7
1996	24.2	60.7	51.4	48.6

21.323. İzmir: 3.412. Kars: 20. Kastamonu: 23. Kayseri: 281. Kırklareli: 128. Konya:262. Kütahya: 61. Malatya: 100. Manisa: 208. Maraş: 72. Mardin: 8. Muğla: 452. Nevşehir: 31. Niğde: 38. Ordu: 87. Samsun: 270. Sivas: 62. Tekirdağ: 255. Trabzon: 186. Urfa: 41. Uşak: 158. Van: 20. Yozgat: 20. Zonguldak: 158"!(151)

Mutlak ekonomik kötürümleşmeyle "büyüyen" Türkiye, "kişi başına" verilere gelince dünya sıralamasında gerilere düşerken; 1998 yılı rakamları ile dünyanın nüfusta 15, toplam GSMH'de 22. büyük ülkesi olan Türkiye, kişi başına gelirde 89,152 kişi başına eğitim harcamasında 105. Olabiliyor! Ekonomik verilerde toplam rakamlarda dünya sıralamasında iyi yer tutan Türkiye, iş "kişi başına" gelince gerilere düşüyor. 1998 yılı rakamlarıyla dünya-

nın nüfusta 15, toplam gayrisafi milli hasılada (GSMH) 22, satınalma gücü paritesine (SAGP) göre GSMH'de 16. büyük ülkesi olan Türkiye, kişi başına GSMH'de 89, kişi başına sağlık harcamalarında 64, eğitim harcamalarında 105. olabiliyor.

Türkiye, nüfus alanında dünyada 15. sırada bulunuyor. 775 bin kilometrekarelik yüzölçümüyle orta büyüklükteki Türkiye, Avrupa'da, Rusya'nın ardından ikinci ve dünyada 36. sırada yer alıyor. Bebek ölüm oranında binde 45 ile 183 ülke arasında 91'inci olan Türkiye, ortalama yaşam süresinde erkekte 66.5 yılla 94, kadında 71.7 ile 99. sırayı alabiliyor.

Sağlık harcamalarına ayrılan yüzde 2.7'lik payla 131 ülke arasında 64'üncü sırada bulunan Türkiye, eğitim harcamalarında çok kötü görüntü çiziyor. Türkiye, bu alanda GSMH'den ayrılan yüzde 2.2 payla 119 ülke içinden sadece 14'ünü geçerek 105. sırayı alabiliyor. Toplam enerji tüketiminde 109 ülke içinde 25. olan Türkiye, kişi başına enerji tüketiminde 57'nciliğe düşüyor. Türkiye, dünya ülkeleri içinde iletişim alanında görece iyi bir yer ediniyor. Bin kişiye düşen radyo sayısında 131 ülke içinde 87. olan Türkiye, kişisel bilgisayar sayısında 96 ülke arasında 46. sırada yer alıyor.(155) "İş kazalarında dünya birincisi olan Türkiye'de, iş kazaları sonucu her yıl 500 kişi yaşamını yitirirken; 3 bin kişi de sakat kalıyor"!(156)

Ekonomisi gibi, tarımı da küresel talan kıskacının "merhameti"ne terkedilen "Türkiye 1980'lere kadar tarımsal zenginliği kendi kendine yetebilen yedi ülkeden biriyken; bugün tarım sektörü çöküşün eşiğindedir."(157) Tarım da "YDD" siyasetine kurban edilmiştir!(158) Ve tarım kan kaybetmektedir. Maliye bakanlığı, sanayi düşüşünün yanı sıra tarımsal üretimde de, örneğin baklagillerde yüzde -(eksi) 13.6, hububatta 12.7, sanayi bitkilerinde 10.8, meyvede 9.3 oranındaki ciddi gerilemeler olduğunu saptamıştır.(159)

IV-) DAVOS'UN PANZEHİRİ

"Yaşamakta
ayak direyeceksin
Belki bahtiyarlık değildir
Artık
boynunun borcudur fakat
düşmana inat
bir gün daha fazla yaşamak."(160)

"Yeni Düzen(sizliğ)in tiranik dünyasında Davos 2000'in panzehiri, sosyalist ütopyalarıyla özgürlüğe mahkûm olan birey; yani kendi yaşamına olduğu kadar tarihe de anlam veren öznedir; zaaflarını aşan "Seattle İnsanı"dır! Bu uğurda Jean-Paul Sartre'ın "Diyalektik Aklın Eleştirisi"ndeki deyişiyle, "İnsanlık tarihinin en geçerli yolu diyalektik maddeciliktir; ve çünkü gerçekliğin kendisi Marksisttir ve Marksizm, hiç olmazsa zamanımız için aşılmaz durumdadır."

Bu uğurda gerekli olan ise Rıfat Ilgaz'ın dizelerindeki kararlılıktır: "Kilim gibi dokumada mutsuzluğu/ Gidip gelen kara kuşlar havada/ Saflar tutulmuş top sesleri gerilerden/ Tabanında depremi kara güllelerin/ Duymuyor musun/ Kaldır başını kan uykulardan/ Böyle yürek böyle atar damar/ Atmaz olsun/ Ses ol ışık ol yumruk ol.

Karayeller başına indirmeden çatını/ Sel suları bastığın toprağı dönüm dönüm/ Alıp götürmeden büyük denizlere/ Çabuk ol.

Tam çağı işe başlamanın doğan günle/ Bul içine tükürdüğün kitapları yeniden/ Her satırında buram buram alınteri/ Her sayfası günlük güneşlik/ Utanma suçun tümü senin değil/ Yırt otuzunda aldığın diplomayı/ Alfabetik çocuk ol.

Yollar kesilmiş alanlar sarılmış/ Tel örgüler çevirmiş yöreni/ Fırıl fırıl alıcı kuşlar tepende/ Benden geçti mi demek istiyorsun/ Aç iki kolunu iki yanına/ Korkuluk ol!"(161)

93 Milliyet, 4 Kasım 1999.
94 Özlem Yüzüak, Cumhuriyet, "İnternet Casusluğu Belgelendi", 6 Şubat 2000, s.1-8.
95 Rapor No:1352, 27 Nisan 1964, aktaran: David Morley, Post Modernism: The Highest Stage of Culturel Imperialism Altered States, 1994.
96 Çin'de internet'e sansür. Devlet Gizlilik Bürosu tüm siteleri ve sohbet odalarını kontrol etmeye çalışıyor. Hükümetin yeni uygulamasıyla internet'e giren herkes söylediği ve yazdığına dikkat etmek zorunda." (Yeni Binyıl, 28 Ocak 2000, s.6.)
97 "Bilgi çağının istihbarat örgütü 'Ulusal Bilgi Güvenliği Teşkilâtı' (UBGT) adıyla kuruluyor. MİT ve diğer istihbaratın da yeni örgütlenme için çalışacağı düzenlemede, UBGT devletin en büyük elektronik ve internet istihbarat teşkilâtı olacak." (Mehmet Çetingüleç, Yeni Binyıl, 17 Ocak 2000, s.13.)
98 Soli Özel, Yeni Binyıl, "Dağdakilerin Derdi" 31 Ocak 2000, s.15.
99 Bak: Tevfik Çavdar, Sol Dergisi, "Seattle ve Ekvador'un Gölgesinde Davos", No:71, 28 Ocak 2000, s.19.
100 Claude Smadja, Cumhuriyet, 28 Ocak 2000, s.19.
101 Emine Karakitapoğlu, Cumhuriyet, 29 Ocak 2000, s.7
102 Ergin Yıldızoğlu, Cumhuriyet, "Davos Seattle'ın Gölgesinde", 28 Ocak 2000, s.19.
103 "Kapitalist sistem zaman zaman girdiği krizlerden çıkmak için olağanüstü çözümler buluyor. Bu çözümlerin meşruiyeti, ahlâki olup olmadığı, insancıl olup olmadığı kesinlikle tartışılır. (...) 1980'den sonra ahlâkın bu kadar yozlaştığı bir dünyadaki kapitalist tüketim pompalamasının bir ucu silaha, bir ucu uyuşturucu ekonomisine dayanıyor. Bu durumda hangi meşruiyetten, hangi insanlıktan ve hangi ahlâktan söz edilebilir?" (Sümer Gürel, Cumhuriyet, "Çözüm Psikiyatrik Boşalma", 30 Ocak 2000, s.4.)

104 Ergin Yıldızoğlu, Cumhuriyet, "Sorun Çok, Ama Somut Çözüm Yok", 30 Ocak 2000, s.9.
105 Ben bunları daha önce öngörmemiş miydim?
106 Ergin Yıldızoğlu, Cumhuriyet, "Davos Sıkıntısı", 31 Ocak 2000, s.13.
107 Ekonomideki tartışmalar için başlangıç olarak, V.I. Lenin Bütün Eserleri 39. Cilt, Emperyalizm Defterleri' nin, ya da Harward Üniversitesi'nden Prof. Jeffery Williamson' un American Economic Association'ın Şubat 1996 toplantısına sunduğu "Küreselleşme ve Eşitsizlik Dün ve Bugün: XIX. ve XX. Yüzyıl Sonu Karşılaştırması" çalışmasının bibliyografyasına bakılabilir.
108 "Davos Men" kavramının isim babası Prof. Huntington, bu kavramı küreselleşme sürecinin elitlerini betimlemek için kullanıyor.
109 "Seattle Men" kavramını ilk kez Prof. Krugman, New York Time'daki köşe yazısında kullandı.
110 Bak: Murat Belge, Radikal, "IMF", 26 Aralık 1999, s.9.
111 Ergin Yıldızoğlu, Cumhuriyet, "Davos Men" ve "Seattle İnsanı", 26 Ocak 2000, s.2.
112 Hadi Uluengin, Hürriyet, "Ufuk, Davos ve Özal", 27 Ocak 2000, s.18.
113 "Davos'ta Ecevit'le spekülatör George Soros aynı otelde buluştu." (Hürriyet, 27 Ocak 2000, s.9.)
114 Türkel Minibaş, Cumhuriyet, "Davos'taki Yeni Ekonomi", 31 Ocak 2000, s.12.
115 Yavuz Önen, Akit Gazetesi, 29 Ocak 2000, s.1.
116 Radikal, 20 Ocak 2000, s.15.
117 Milliyet, 26 Ocak 2000, s.1.
118 Okan Müderrisoğlu-Mehmet Çetingüleç, Yeni Binyıl, 27 Ocak 2000, s.7
119 Özgür Bakış, 28 Ocak 2000, s.8.
120 Yeni Binyıl, 25 Ocak 2000, s.7
121 Hürriyet, 26 Ocak 2000, s.12.
122 Mehmet Çetingüleç, Yeni Binyıl, 24 Ocak 2000, s.12.
123 Bak: Meral Tamer, Milliyet, "Davos'ta Türk Gecesi", 27 Ocak 2000, s.6; Korkmaz İlkorur, Yeni Binyıl, "Ne Kadar Cesaretimiz Var?", 27 Ocak 2000, s.9; Korkmaz İlkorur, Yeni Binyıl, "Davos veya Mavos Neden Önemli?", 29 Ocak 2000, s.9; Korkmaz İlkorur, Yeni Binyıl, "Kim Korkar Küreselleşmeden?", 1 Şubat 2000, s.9; Hasan Cemal, Milliyet, "Ecevit'e Göre GüleryüzlüKüreselleşme...", 29 Ocak 2000, s.19; Milliyet, 30 Ocak 2000; Meral Tamer, "Davos'ta Gözde Ülkenin Gazetecisi Olmak...", s.6; Hasan Cemal, "İşte Türkiye'nin Önemi Deyince...", s.19; Meral Tamer, Milliyet, "Bizi AB'ye Alırlar, ABD'yi Almazlar", 1 Şubat 2000, s.6; Zeynep Atikkan, Hürriyet, "Yıldız Olmak", 1 Şubat 2000, s.8; Meral Tamer, Milliyet, "Davos'un Son Gününde Yine Türkiye Vardı", 3 Şubat 2000, s.6; Hasan Cemal, Milliyet, "Geleceği Avucumuzun İçine Almalıyız", 2 Şubat 2000, s.19; Sami Kohen, Milliyet, Davos'ta Yeni Türkiye İmajı", 27 Ocak 2000, s.18.
124 "New York Times", "Bakü-Ceyhan anlaşması bir dış politika zaferidir. ABD'nin ulusal çıkarlarına hizmet eden bir anlaşmadır," (19 Kasım 1999.) derken; BDT Dışişleri Bakanı Igor İvanov da ekliyordu: "Bakü-Ceyhan hattı Rus çıkarlarına bir darbedir." (Cumhuriyet, 29 Kasım 1999, s.11.)
125 Cumhuriyet, 26 Ocak 2000, s.4.
126 Cumhuriyet, 26 Ocak 2000, s.4.
127 Kurthan Fişek, Hürriyet, 27 Ocak 2000, s.30.
128 M. Emin Kazancı, Akit Gazetesi, 28 Ocak 2000, s.5.
129 Klaus Schwab, Hürriyet, 28 Ocak 2000, s.12.
130 Osman Ulagay bile, "Türkiye'yi Davos 2000'in 'yıldızı' ilan etmek biraz tuhaf oluyor," (Milliyet, "Davos'un Yıldızı Türkiye miydi?", 3 Şubat 2000, s.20.) dedi!
131 Akit Gazetesi, 29 Ocak 2000, s.1.
132 Hayri Çetinkaya, Hürriyet, 1 Şubat 2000, s.11
133 Cumhuriyet, 30 Ocak 2000, s.9.
134 Okan Müderrisoğlu-Mahmut Bulut, Yeni Binyıl, 24 Ocak 2000, s.7
135 Güngör Uras, Milliyet, "100 Doların 52'si İle 'Silah Alacağız' Diyene Kredi Vermezler", 27 Ocak 2000, s.9.
136 Nükleer Santrallar konusunda bak: Melda Keskin, Cumhuriyet Dergi, "Cehenneme Çeyrek Kala", No:721, 16 Ocak 2000, s.1-4; Özgür Gelecek Dergisi, "Enerjide Yağma Sürüyor: Türkiye Emperyalistlerin Nükleer Çöplüğüne Dönüştürülmek İsteniyor", Yıl:1, No:200002, 7-20 Ocak 2000, s.6-9; Bak: Odak Dergisi, "Nükleer Ölüm Onaylandı", Yıl:1, No:4, 5 Ocak 2000, s.8-9; Selam Gazetesi, "Nükleer Santral Çöplüğü", Yıl:2, No:422, 2-8 Ocak 2000, s.6.
137 "Banka fiyatlarının düştüğü dönemde yabancılar Türkiye'de banka alma girişimlerini hızlandırdılar. Fon elindeki bankaları ucuza kapatacak olan yabancı bankalar, söz konusu bankaların tüm mali yükümlülüklerinden ve bozuk aktiflerinden arındırılmış olarak devredilmesini istiyorlar. Yabancı bankaların bu istemi ise Dünya Bankası'nın mali sektör için vereceği 1 milyar dolara ulaşması beklenen kredi kullanılarak gerçekleştirilecek. Hükümetin el konulan bankalar için fon kaynakları ve yasanın verdiği yetki çerçevesinde borçlanma olanaklarının kullanılacağını açıklamasına karşın Dünya Bankası kaynaklarının kullanılmasıyla düşük faizli olsa bile kredi geri ödemelerinin yükü halkın sırtına binecek." (Banu Salman, Cumhuriyet, "Bankalar Ucuza Kapatılıyor", 2 Şubat 2000, s.1-19.)
138 Selçuk Demiralp, Radikal, 30 Ocak 2000, s.13.
139 Bak: Öztin Akgüç, Cumhuriyet, "Küreselleşme ve Türkiye Ekonomisi", 31 Ekim 1999, s.13.
140 Banu Salman, Cumhuriyet, "Yabancı Sermaye Pazarlığı", 27 Ocak 2000, s.1-19.
141 Radikal, 2 Kasım 1999, s.16.
142 Sanayi kesimi 58.1 milyar dolarlık bir hacme sahip olan Türkiye'nin 700 şirketinin yurtdışındaki doğrudan yatırımları 1.5 milyar tutarındadır. (Sabah Gazetesi'nin Türkiye Ekonomisi Eki, 27 Ekim 1999, s. 3-8.)
143 Bülent Eczacıbaşı, Milliyet, 15 Ocak 2000, s.9.
144 Fikret Bila, Milliyet, "Dünya Gelirinin Paylaşımı", 30 Ocak 2000, s.14.
145 Sabah, 15 Aralık 1999, s.9.
146 Mahfi Eğilmez, Radikal, "Kişi Başına Gelir", 1 Şubat 2000, s.13.
147 Hürriyet, 27 Ocak 2000, s.9.
148 Okan Müderrisoğlu, Yeni Binyıl, 29 Ocak 2000, s.7.
149 Özlem Yüzak, Cumhuriyet, "Osmanlı'dan AB Kapılarına", 31 Aralık 1999, s.13.
150 Cumhuriyet, 1 Kasım 1999, s.13.
151 Okan Müderrisoğlu, Yeni Binyıl, 17 Ocak 2000, s.10.
152 Cumhuriyet, 29 Ekim 1999, s.13.
153 Yahya Düzenli, Türkiye Nereye Götürülüyor?, Öz İplik-İş Sendikası Eğitim Yayınları, 1998, s.14.
154 Yahya Düzenli, Türkiye Nereye Götürülüyor?, Öz İplik-İş Sendikası Eğitim Yayınları, 1998, s.16.
155 Cumhuriyet, 1 Şubat 2000, s.13.
156 Özgür Bakış, 30 Kasım 1999, s.8.
157 Halil Öztoprak, Radikal, "Tarım Politikası Üzerine", s.9.
158 İrfan Uçar, Özgür Bakış, 16 Ocak 2000, s.8.
159 Radikal, 9 Kasım 1999, s.16.
160 Nazım Hikmet.
161 Rıfat Ilgaz, "Aydın mısın?"

TINLAYAN ZAMAN (4)

Hakan ŞENSOY

Sevgideğer İnsancıl Dergisi okurları, geçen sayıda başladığım ve bu yazımla noktalayacağım İspanyol kemancı Pablo de Sarasate serüvenimizin ikinci durağında yine sizlerle birlikteyim. Geçen ay kemancı-bestecinin müzikal yaşantısını sizlerle paylaşmış ve yarattığı kendi evreni hakkında bilgiler aktarmaya çalışmıştım. Bu yazımda ise daha teorik bilgilerle sizlere konuk olacağım.

Sarasate olağanüstü tekniğini "Egosantrik Bir Kemancı" yaratma uğrunda kullandı. Bunda da başarılı oldu. Fakat çalışındaki bu *megalomanite* (ben merkezcilik) O'nu dinleyenlere daima haz verdi. Vibratosu (1), Wieniawski (2)'nin devinen *vibratosu* dışında, çağdaşlarına göre daha genişti ve bu özelliği kendini farklı kılıyordu. Fakat Carl Flesh(3)'in belirttiği gibi, hayatının son çeyreğinde bu özelliğini kaybetti. Sol el *pizzicatosu* (4) Paganini'den farklı olarak daha çok gitar tınısını andırıyordu. Çaldığı eserlerde *spiccato* (5) bir pasaj geldiğinde bunu dinleyicileri hayrete düşürürcesine *"uçan staccato"* (6) (fly staccato - staccato volant) şeklinde çalardı. Hatta bunu Mendelsohn'un Mi minör konçertosunun son bölümünde ve Beethoven Kreutzer Sonatı'nın ikinci bölümündeki 32'lik çeşitlemeleri çalarken dahi kullanırdı. Sahnedeki buna benzer varyetesi Sarasate'ye dalma sansasyonel bir başarı getirmiş ve kendisi de bunun için özel olarak çaba sarf etmiştir.

Sarasate'den bu güne, tamamını 1903 yılında Paris'te yaptığı 9 kayıt kalmıştır. Bunlardan biri J.S. Bach'ın Mi Majör Prelüd'ü, biri Chopin'in meşhur Op. 9 No.2 Mi bemol Majör Noctürn'nünün kendisi tarafından yapılan düzenlemesi ve kendi özgün eserleridir. Şimdi bunları incelemeye geçelim.

Kayıtlarda ilk kulağa çarpan kemanının olağanüstü nitelikli sesi oluyor sevgili okurlar. 1724 yılı yapımı olan Stradivari kemanı, insanın kulağında çapkın bir seda bırakıyor. İkinci dikkate değer nokta ise akordunun bugüne göre oldukça pest (7) olması. La sesi neredeyse günümüzdeki sol diyezin frekansına eşit. Plakta Sarasate'ye ait ilk kayıt Bach'ın 3 numaralı Mi Majör Partita'sından "Prelüd" Aslında Sarasate'den ilk örnek olarak bence bu yorum dinletilmemeli. Çünkü ömrünün son baharının tüm dökülen yaprakları bu kayıtta ortaya çıkmış. Öncelikle Sarasate'nin benmerkezci yaklaşımı prelüdün tamamına hakim. Hiç olmayacak kadar hızlı bir tempo beraberinde pek çok tuzağı getirmiş ve her nasılsa kemancı da bu tuzakların tamamına yakalanmış. Stil olarak Bach anlayışının tamamen dışında. Pek çok ses hatası, yanlış notanın ve iki el arasında koordinasyonsuzluk mevcut Baştan savma bu yorum Sarasate'nin sonraki kayıtlarına umutsuzlukla bakmanıza yol açıyor. Bu umutsuzluk kendi eseri olan Op 41 Indroduction (8 & Caprice'i dinlerken de devam ediyor. Fakat ne zaman ki Op. 43 Introduction & Tarantella (9)'y dinlemeye geçiyorsunuz, o andan itibaren kemancının ellerinden tarifi mümkün olmayan bir lezzetin meyvelerini yemeye başlıyorsunuz. Sarasate ulusal karakterli ezgilerle çok yakından ilgilenmiş ve özellikle kendi ülke nağmeleriyle komşu İtalya'nın halk melodi ve ritimlerini eserlerinde çokça kullanmıştır. İşte bunlardan biri olan bu eser 78 devirl plaktaki yer darlığı nedeniyle baştaki Introduction bölümü kesilerek başlıyor. Tarantella karakterini ifade eden sol ve sağ tekniği olağanüstü. Tabii çalınanın kendi eseri olması ve kim bilir kaçıncı kez bunu yorumlaması müzikal bütünlüğün belki de en önemli nedenlerinden. Teknik seviyesi yüksek arpejlerde sol elin haklmlyetl kimi bozulsa ve iki ve üç sesli akorlarla çalınan melodilerde yay sıkışsa da bestecinden günümüze kalan en güzel örneklerden Bundan sonra Op. 42 Miramar'ı dinlemeye geçiyoruz. Bu eserde Sarasate Flesh'in kendi hakkındaki tespitini doğrular gibi neredeyse hiç vibrato yapmıyor. Eserin genel monoton havası da buna eklenince değeri sadece tarihi olan bir yorum ortaya çıkıyor. Ayrıca sonuna doğru seslerde de kimi bozukluklar kulağa çarpıyor. Paganini'den sonra keman için belki de en büyük devrimci olan Sarasate'yi bi sonra Op.24 Basque Caprice'inde dinliyoruz. Önce son derece monoton olan hava bir anda inanılmaz bir ulusçuluğa bürünüyor ve Basque bölgesinin tüm cazibesi insanın gönlüne doğuyor. Muhteşem bir iade zenginliği ve yaşayan notalar, kemancının elinden fışkırmak için adeta birbiriyle yarışıyor. So elinin sürati ve tertemiz sesler insanı kıskandıracak cinsten. Ayrıca sol el pizzcatolarının zamanlaması gerçekten mükemmel. Üç sesli akorların duyurul

masındaki saydamlık günümüz ilerlemiş keman tekniğinde dahi ulaşılması zor bir boyutta. Bir sonraki eser Sarasate denince ilk akla gelenlerden Op. 20 Zigeunerweisen (10). Tek kelimeyle olağandışı. Sanki 20 yaşında çalıyormuşcasına taze ve diri bir yorum. Kimi zaman insanı hayrete düşürecek kadar mükemmel. Kullandığı glissendo ve portatoların tümü yerli yerinde ve abartısız. Hepsi ayrı ayrı iç gıcıklayıcı. Kemancının bu eserde yüreğinin sesini somutlaştırdığına tanık oluyoruz. Yayı ve sol eliyle 100 yıl geriden bize ne anlatmak istediğini açıkça ifade ediyor. Meşhur *uçan staccatosu* son derece dengeli. Yersizlik nedeniyle orta bölüm çıkartılmış ve hızlı bölüm için plak değiştirilmiş. Ayrıca birinci bölümün sonunda kendi sesini de duymak mümkün. Hızlı bölüme gelince; sol eli mükemmele varacak kadar nitelikli. Özellikle üst pozisyonlardaki sesler tertemiz ve tekniği bugüne dahi ışık tutacak kadar kusursuz. Bir sonraki eser Op. 21 No.2 Habanerra (11) (Danza Espagnola). Bestecinin ulusal karakterli en güzel eserlerinden olan bu yapıta yine kusursuza yakın bir sol el tekniği ve bununla bütünleşen bir yay görüyoruz. Çift seslerdeki şaşırtıcı billurluk imrendirici. Mi telinde üst pozisyonlarda kimi pis ses çalsa da genel kalite çok nitelikli. Kendi eserlerinden son olarak bir Meksika Dansı olan Op 21 No.6 Zapateado'yu çalıyor (Danza Espagnola). İspanyolların en popüler danslarından olan Zaptcado adını zapata (ayakkabı) kelimesinden almaktadır. Zapatcado ayakkabıları yere vurarak yapılan dans anlamına geliyor. Bestecinin bu havayı yeterince canlandırmasının yanında yorumun sonlarına doğru yorgunluğunu perdeleyemediğine tanık oluyoruz. Son kayıt ise F. Chopin'in Op.9 No.2 çok tanınan Nocturn'unun (12) Sarasate tarafından yapılmış bir Piyano-keman düzenlemesi. Eserin başından ortasına kadar sadece la telinde çalıyor olması ve ifadenin bir an dahi kesintiye uğramaması insanı hayran bırakıyor. *Parisienne* yorum dinlemeye değer nitelikte.

Sevgideğer İnsancıl Dergisi okurları yukarıda size bir nebze canlandırmaya çalıştığım yorumları EMI Plak Şirketinin 1988 yılında ürettiği, mono EX 7 61062 1 seri numaralı çift plaklı albümünde bulmanız mümkün. Önümüzdeki aya kadar tümünüz iyilikle kalın.

1 Vibrato: Seslerin dalgalı izlenimi verecek şekilde çıkartılması. Yaylı sazlarda anlatım gücünü arttırmak ve sesin konser salonundaki yolculuğuna katkı sağlamak için sol elin bilek ve kol yardımıyla geri-ileri salınımıyla elde edilir. (Müzik, Ansiklopedik Sözlük, Vural Sözer, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, sayfa 175)

2. Wieniawski, Henryk (1835-1880), Polonyalı kemancı ve besteci, 8 yaşında kemana başladı ve 11 yaşında Paris Konservatuvarı'nı birincilikle bitirdi. Bu başarısı üzerine Rus Çarı kendisine bir Guarneri keman armağan etti. 1860-71 yılları arasında Petersburg'da yaşadı. Amerikan turnesinde kendisine piyanist ve besteci Anton Rubinstein eşlik etti. (a.g.e., sayfa 752)

3. Flesh, Carl (1873-1944) Macar kemancı ve eğitmen. Alman keman ekolünün en önemli isimlerinden olan sanatçı günümüzdeki pek çok kemancının yetişmesinde direkt ya da dolaylı olarak emeği olmuştur. (yazarın kendi notu)

4. Sol el Pizzcatosu: Kemanda sol elin parmaklarıyla teli çekerek ses üretme yöntemi (yazarın kendi notu).

5. Spiccato: Yayı zıplatırcasına çalmak (yazarın kendi notu).

6. Uçan staccato: Yayı zıplatırcasına çalma efektini, yayı hiç kaldırmadan aynı yön üzerinde yapma tekniği (yazarın kendi notu).

7. Pest: Olması gerekenden daha kalın ses. Ya da kalın ses. (Yazarın kendi notu).

8. Introduction: Giriş müziği (yazarın kendi notu).

9. Tarantella: 6/8 tartımda bir İtalyan dansıdır. Kimi besteci aynı tartım ve karakterdeki eserlerinin başlıklarına da Tarantella demiştir. (Yazarın kendi notu).

10. Zigeunerwicisen: Çingene Havaları (yazarın kendi notu).

11. Habanerra: İspanyollaşmış 2/4 tartımda bir Küba dans ritmi. (Müzik Tarihi, Ahmet Say, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara, 1997, sayfa 209).

12. Nocturn. Gece müziği anlamına gelen fakat kendi müzikal ifadesini yaratmış bir form. İlk olarak 18 yy.'da görüldü.Chopin'le anlatım zenginliğinin doruğuna ulaştı. (Müzik, Ansiklopedik Sözlük, Vural Sözer, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996, sayfa 505).

BANA KALSA

piyanonun öyküsü
her notada bir tango
yazmak seni

yetiremez hiç forsalar
dalgalara kürekleri
bitmez kabaran sular
piyano çınlamaları
bestelenir sonsuzluğunda

hani denizi dağlardan
besler ya tanrılar
yağmur, ırmak ve sularla
kıyıda kasabalar boğulur ya
iki kez yazmışlar bilerek
kuyruklu tepeleri, uzatmaları
içi boş denizleri ve 'es'leri
bundan bitmek bilmez notalar

bana kalsa bir kastanyet
ispanyol eşliğinde çalıp giderdi seni

Ömer SERDAR

MURCIA İZLENİMLERİ

Afşar TİMUÇİN

Bir yere ikinci gidişinizde daha önce orada bir şeyler bırakmış olduğunuzu anlarsınız. Bu bir koku olabilir, bir anı kırıntısı olabilir, bir sokak görüntüsü olabilir. Bu size *ben burayı daha önce yaşamıştım* duygusunu verir. Bir yere alışveriş etmek ya da turistlik yapmak için değil de yaşamak için gittiyseniz bu duygu sizi daha da derinden yakalar. Ben kente girer girmez bu duyguyu yaşadım. Yollar uzun yolculuklar külfetli olsa da *bir başka yerde olmak* ve daha önemlisi *birileriyle olmak* iyidir. İki yıl önce Murcia'da ya da geçen yıl Valancia'da tanıştığım kimseler şimdi benim dostlarım arasına girdiler. Ben kendi köşesinde yaşayan ve şu komşu kapısına çevrilmiş Rusya'ya bile -bir kere bile gitmemiş olan ben eskiden insanın bir başka ülke insanıyla yakınlaşamayacağını, arada hep bir takım kilometrelerin, en azından metrelerin kalacağını sanırdım. Değilmiş meğer. Uzaktan görüp de kendimizi yakın duymadığınız insanları şöyle bir uzaklıkları kaldırıp gözlemleyince çok sıcak sevinçleri yaşıyorsunuz.

José Maria Alvarez'den çağrı mektubunu aldığımda hemen *bu yıl gidemem* duygusuna kapıldım. Alvarez daha sonra bir iki *çabuk ol* faksı yollayınca, eşim ve çocuklarım da *canın çıktı, gidip dinlenmelisin* diye bastırınca pekiyi dedim. *Hangi hava yoluyla gelmek istiyorsan biletini oraya yollayalım* diyordu Mösyö Alvarez. *Gene yol ve gene yol* diye düştüm yola. Eşimin hastalığı nedeniyle çok kötü bir kış geçirdim. Hastane odaları, kaygılar, bekleyişler... Dostlarım olmasa kaldıramazdım. Bizim gibi *önce duygulanan sonra ne gerekiyorsa onu yapan* insanlar için bu tür değişikliklere katlanmak kolay değil. O yüzden yol kölfetini göze aldım. Orada da dostlarım vardı artık.

Murcia'ya İstanbul'dan gidiş biraz ayrıntılı. Önce ya Barcelona'ya ya Madrid'e gideceksiniz, oradan Alicante'ye gideceksiniz, oradan da kara yoluyla Murcia'ya. Gece vakti Alicante havaalanında elinde adım yazılı levhayla beni bekleyen şöför pek tatlı pek güleryüzlü biriydi. Önce beni gözü tutmadı, şaire falan benzetemedi, elindeki levhada yazılı adımı parmağıyla göstererek *"Siz bu musunuz?"* dedi. Benim *bu* olduğuma inandıktan sonra havalardan sohbete başladık. Öbürleri'ni bekliyorduk. Öbür beklenenlerden biri Trieste'de dersler veren Arjantin'li Juan Antonio Prenz'di öbürü ilk gördüğüm orta yaşlı bir madam. Şöför sohbetin başında bana *"O sizin şiirlerinizi çeviren bey sizin ispanyolca bilmediğinizi söyledi ve onu karşılamaya sen git dedi"* dedi. *"Mösyö Durazzo burada mı?"* dedim. *"Evet, o da geldi"* dedi.

Murcia'da program yüklüdür. Tartışmalı toplantılar var, şiir okumalar var... 5 nisan salı günü Aula de Cultura Cajamurcia'da yapılan *"Akdeniz kültürleri çerçevesinde şiir çevirileri"* konulu tartışmalı toplantıda yönetici José Maria de Alvarez toplantıyı kapatırken şiir çevirilerinin öneminden sözetti ve *"Şiir çevirisi diye bir şey olmasaydı biz Afşar Timuçin'in şiirini tanıyamayacaktık"* dedi. *"Bereket Durazzo onun şiirlerini dilime kazandırdı da böyle bir olanağı bulabildik."* Daha önce altı kişilik masada yemek yerken (pazar günü öğle vakti) birden bana dönüp şöyle dedi: *"Siz bana göre çok önemli bir şairsiniz, sizden dilimize en azından bir seçmeler kitabı çevrilip yayımlanmalı."* Mösyö Alvarez'le benim aramızda oturan François Michel Durazzo alçakgönüllülük göstererek *şiirleri daha yetkili birisi çevirirse daha iyi olur* demek istedi. O akşam La Puerta Falsa'da şiir okuyanların sonuncusu bendim. Benim hastane günlerinde buradan acele yazıp yolladığım, daha doğrusu fransızcaya çevirip yolladığım şiirleri benim fransızca çevirilerimden de yararlanarak Durazzo ispanyolcaya çevirdi, hemen orada, o dar vakitlerde. Şiirlerimin çok güzel, şiir okuyuşumun rezalet olduğu konusunda herkes fikir birliği içindeydi.

Geçen yıl yayımlanan bir şiir dergisinde, daha doğrusu bir şiir seçkisinde, biliyordum, benim önceki yıl Murcia'da, geçen yıl Valencia'da okunan şiirlerim de vardı. Geçen yıl Valencia'da derginin o sayısına ulaşmaya çalıştım, başaramadım. Bu arada François dergiden bir tane bana verdi. *"Başka yok"* dedi, *"son bir tane kaldı bende"* *Atlantica* adlı bu derginin yayımcısı geldi Murcia'ya. Bir tane de ondan aldım. Çarşambayı perşembeye bağlayan gece şiir toplantısından dönerken Mösyö Alvarez yanıma geldi, *"Şiirlerinizden ne yapıp yapıp bir seçmeler kitabı oluşturmalıyız, şiirleriniz dilimizde kitap olarak bulunmalı"* dedi. *"Çeviri sorunu var ama"* dedim. *"Olsun, çeviri sorununu aşarız, çeviriyi parayla yaptıracağız, ama Durazzo şiirlerinizi pek güzel çevirdi"* dedi. Durazzo şiirlerimi pek güzel çevirmekle kalmamış, benim için uzun bir tanıtma yazısı yazmıştı. Şöyle diyordu tanıtma yazısının başında: *"Büyük adamlar vardır, göze görünmeden yaşarlar, ne yapay bir ünün yararlarını gözlerler ne eleştirinin ya da edebiyat ödüllerinin onurlarını isterler. Yapayalnız bir gölgenin basitliği içinde çalışır dururlar. Afşar Timuçin'e yolda raslarsanız bu alçakgönüllü adamı Ankara'da ve İstanbul'da tepeden tırnağı griler giymiş olarak dolaşan ve bugün Türkiye'yi sarsmakta olan durmak bilmez enflasyonun*

yoksullaştırdığı orta sınıfa ait o sayısız memurlardan biri sanırsınız. Bununla birlikte yumuşak bir şeyler, muzip bir gülüş, pırıl pırıl bir bakış Afşar Timuçin'in, iç yaşamı ta öze kadar inen büyük bir zenginlikle dolu bu sabırlı adamın babacan yüzünü aydınlatır."

François böyle başladığı tanıtma yazısını benim önceki yıl Murcia'da şiir okumadan önce yaptığım şu konuşmayla sürdürüyor. Dinleyicilere fransızca şöyle seslenmiştim o akşam. Demiştim ki ya da şöyle demişim: *"Ben bir düşçüyüm, tüm düşçüler gibi gerçeği de içinde inanılmaz bir şeyler varsa severim. Bir düşçü olmanın onurunu taşıdığım gibi insanlar arasında bir insan olmanın onurunu da taşıyorum. Burada ya da bir başka yerde olmak kolaydır, güç olan dünyada olmaktır yani başkalarının acısını yaşıyor olmaktır. Büyüme şansı olmayan benim gibi biri için dünyada olmak güç değildir. Siz de iyi bilirsiniz, kuşların ve çocukların bir yere ait olmak gibi bir sorunu yoktur. Kuşlar ve çocuklar için dünya tümüyle bir yapılı bir dünyadır. Dünyaya doğru uçarken dillerimizi ya da ülkelerimizi ya da şarkımızı ya da yuvamızı seviyoruz."*

7 nisan cuma sabahı *Akdeniz ve"yeni" Avrupa* konulu tartışmada konuşmacılardan biri de bendim. İlk konuşmayı Fransa'nın yaşayan en ünlü şairlerinden biri olan Lionel Ray yaptı. Lionel Ray'ın konuşması biraz fazla *fransız*'dı. Sonuncu ya da dördüncü kişi olarak ben söz aldım ve fransızca olarak yazdığım metni okudum. Doğrusu konuşmamın bu kadar ya da alkış alacak kadar ilgi uyandıracağını bilmiyordum. Tartışmayı bağlayan Bay Alvarez uzunca bir konuşma yaptı ve benden yana çıktı. Benim konuşmamın tam metni (girişteki nezaket cümlelerini saymazsak) şöyle: *"Bir dünyadan yaşıyoruz, bir tek dünyamız var, bu durumda tek bir uygarlığa katıldığımızı söyleyebiliriz, tek bir insan uygarlığından sözedebiliriz. Ayrı değerlerimiz var, ancak bu değerler birbirleriyle çelişmiyorlar. Kültür alanında çeşitlilikler vardır, ama bu alanda çelişmeler yoktur. Bizi daha çok ulusçuluklar aldattı, biz kendimizde bazı aşılmaz üstünlükler bulmak istedik. İnsan için tek bir üstünlük vardır, o da üstünlükleri kabul etmemektir. Şimdi, bir akdeniz uygarlığının varolduğunu düşünüyor muyuz? Elbette düşünüyoruz. İlk uygarlık etkinlikleri Akdeniz'den doğmuştur. Gittikçe küçülen bir dünyada salt akdenizli bir uygarlıktan sözedilebilir mi? Her insan etkinliği, her yaratıcı etkinlik öbürüyle karışır, her sanatsal değer bize zamanın derinliklerinde ve uzayın genişliğinde yayılan değişik kaynaklardan gelir. Her birey kendinde yalnızca atalarının verdiği şeyi taşımaz, aynı zamanda insanlığın tüm değerlerinin yansıttığı şeyi taşır. Uygar olmak için uzaya ve zamana uyarlanmak gerekir. Bir başka deyişle, bir bilinç yerini insanın tarihinde bulmalıdır. Her bilinç eğer bütünü içinde kendini bütün bir tarihe yerleşmiş duyuyorsa bilinçtir. İnsan bin parçaya bölünmüş bir dünyada yaşanıldığı izlenimine kapıldığı zaman, gerçekleştirilecek yeni bir kavrayış yaratmanın zamanı gelmiş demektir. Bu kavrayışı da bütünsel insan diye adlandırabiliriz.*

"Bu amaca erişebilmek için biz Akdenizliler ortak dayanma noktaları bulabilmeliyiz ya da hatta oluşturabilmeliyiz. Bir tür insani dayanışmadan sözetmek istiyorum. Gerçekte pekçok dayanağımız var, bunlar bizim bütün bir tarih boyunca yaratmış olduğumuz değerlerdir. Çelişkili değerlerimiz var mı? Hayır, değerler dünyasında çelişkiler yoktur. Kültür yaşamında herhangi bir etkinlik bir başka etkinliği çelmez, tersine bu etkinlikler arasında bir bağıntı vardır, zorunlu bir bağlılık vardır. Örneğin Baudelaire'le Shakespeare hiçbir biçimde çelişmezler, birbirlerine çok benzemeseler de; diyebiliriz ki her ikisi de bir bütüne katılmaktadır. Büyük değerler bizde bütünsel bilince katılan değerler olarak yaşarlar. İlkel ruh ya da salt somut zihin bir şeyi bir şeyden hemen ayırıverir. Yetersiz bilinç varoluşunu önyargılara dayanarak sürdürmek ister. Dünyanın akdenizli kesiminden olabilmek için hatta dünyalı olabilmek için her çeşit önyargının uzağında birbirimizi çok iyi tanımamız gerekir. XVII. yüzyılda Bacon ve Descartes bize şunu öğrettiler: önyargılar bizi olumlu düşünce yolunda çokça engellemektedirler. Ve XVIII. yüzyılda Kant bize kimsenin eleştiriden kaçamayacağını söyledi. ve XIX. yüzyılda John-Stuart Mill önemli bir özgürlükten, yanılma ya da yanlış yapma özgürlüğünden sözetti...

"Birbirimizi iyi tanıyamadığımız zaman bütüne katılma şansını elde edemeyiz. Ne yazık insanlar genellikle tarihin dışında yaşıyorlar. Bugün de önyargılarımız var, bugün de ***İdola****'mız var. Sorunsuz insanlar ancak şimdide yaşayabilirler. Bizim evrensel düzeyde çözülmeyi bekleyen pekçok sorunumuz var. Dostoyevski dünyayı güzel kurtaracak demişti. Güzel denilen şey insan sorunlarını içeriyor, öyleyse dünyayı kurtaracak olan insan insanı tanıyan insandır. İnsanı tanımak felsefe yapmaktır ya da biz insanı felsefenin kendinde tanıyabiliyoruz. Sanat felsefenin uzağında durmalı demek doğru değildir. Doğal olarak sanatsal felsefe çıkarımsal olmaktan çok sezgiseldir. Daha önce şu soru soruldu: şiiri çevirebilir miyiz? Evet, çevirebiliriz. Birbirimizi iyi tanırsak, birbirimizi önyargıların dışında tanırsak çevrilemeyecek hiçbir şey yoktur. Dünya, yeni baştan, işte bu bilinçten doğacak. Biz Akdenizliler bu bilinçten sorumluyuz."*

Bu yıl Murcia'ya gelenler arasında Germain Droogenbroodt, François Michel Durazzo, Juan Antonio Prenz, Lionel Ray, José Maria Alvarez, Maram Masri gibi ünlü şairler vardı. Geçen yıl Valancia toplantısını düzenleyen kişilerden biri olan Germain Droogenbroodt'la sık sık görüştük konuştuk bu yıl. Bir akşam Juan Antonio Prenz'le, bir akşam da Lionel Ray'la uzun uzun konuşma fırsatım oldu. Çok güzel bir buluşmaydı. Sözü uzattım, bağışlayın. Benim eksik bıraktıklarımı değerli arkadaşım Zeynep Aliye bir başka dergide anlatacaktır. Çünkü o da oradaydı.

"İNSANCIL" DERGİSİNİN TOPLU SORUŞTURMASI

Hazırlayan: Anıl MERİÇELLİ

Sorular

1. Türkiye'de yayınlanan kültür, sanat ve edebiyat dergilerinden hangilerini izliyorsunuz? En çok hangi dergileri beğeniyorsunuz?

2. Geçen yıl birçok dergi kapandı. Yeni Biçem, Düşlem, Yaşasın Edebiyat ve İnsan Şiir Defteri gibi... Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

3. Günümüz Türk şiiri hakkında düşündüklerinizi özetler misiniz? En çok hangi şairleri, hangi şiir kitaplarını beğeniyorsunuz?

Ali FİL

1. *Milliyet Sanat, Adam Sanat, Türk Dili Dergisi, Varlık, İnsancıl* izlemeye çalıştığım dergilerdir. *Damar, Türk Dili, Papirus, Evrensel Kültür, Ütopia* dergileri de ilgimi çeken ürünlere rastaldığımda edindiğim dergiler arasındadır.

Yayımladığı düşün-sanat ürünleriyle, kültür-sanat politikasını bir ölçüde olsun, toplumumuza egemen değerlerin ilerisinde belirleyebilen dergileri beğeniyle izliyorum. Sanat dergisi olabilmenin bir ön koşulu da bu olsa gerek diye düşünüyorum. Böyle bakınca, yukarıda sıraladığım dergilerin birçoğunu görev duygusuyla izlediğimi de söylemeliyim. Kimi yayın gruplarının dergilerindeki gazete sıradanlığı... Yetmiş yılını aşkınında seksen sonrasının çoğulculuk anlayışı... Yazar kadrosundan seçici kurullar oluşturarak kültür-sanatta yeni egemenlik alanları oluşturma çabaları... Şiirde olsun diğer yaratı türlerinde olsun geleneği, birikimi, yazın ve yazım deneyimini pek de umursamayan bir genel eğilim... Bana öyle geliyor ki, günümüz kültür-sanat dergilerinin çoğu toplumumuzdaki hızlı sıradanlaşmanın yeterince ayrımında değil. Ayrımında olmamak, politikalarının bir yanı da olabilir. Yoksa sıradanlaşma dediğimiz olguyu safyalarında yeniden yeniden üretmez, genç kuşakları da popüler yaklaşımlarla bu sığ algılayışın içine çekmeye çalışmazlardı.

2. Toplumsal koşullara uyarlı değerleri taşımayan bir nesnenin ayakta kalması olanaksıza yakındır. Günümüz toplumunda bu değer tümüyle maddesel değişim değeridir. Bu değişim değeri nesnenin yaşamımızda doldurduğu yerden çok nesneye ulanan sözde değerlerden gelir. Çamaşır makinası bile çamaşır makinasından çok bir şey olmuştur. Otomobil, cep telefonu marka ve modelleriyle kişilik imajımızı durmadan tazelememiz gerekiyor. Bu, insanın makine aracılığıyla özgüvenini artırması, yaşamı daha bir denetim altına alması değil. Aksine teknoloji ve tüketim baskısı altında gittikçe edilgenleşmesi, nesneleşmesidir. Bu yapı yalnızca günümüz insanını değil, geçmiş insanlık kültürünü de karşısına almıştır. İnsan, bir gün tüm egemen güçleri söküp atacaksa, özgürleşebilecekse bunda geçmişin bilgisi temel oluşturacaktır. İnsanın, bilgi ve bilinç birikimine sahip çıkmayı bilmesi gerekiyor. Bu birikimde insandan yana koşulsuz taraf olansa sanat ve felsefedir. Üçüncüsünü saymak gerekirse bilimdir. Fakat, günümüz toplumunda yeni bir olguyla karşılaşmaktayız. Tüketim kültürü insanın kültürel yaratı sürecini de kendi kanallarından akıtıp tümüyle egemenliğine almak, tüm insanlık birikimini de bu anlamda tekelci zihniyetiyle sahiplenmek istemektedir. Gündelik basit araçlara o denli yanılsamalı değerler yükleyeler için tüm kültür-sanat varlığı bulunmaz elverişlilikte bir meta-kaynak olsa gerek. Ülkemizdeki kültür-sanat sürecini, bu sürecin bir parçası olan kültür-sanat dergilerini de bu yapılanmanın dışında tutmaya olanak yoktur. Birçok derginin kapanması, bir o kadarının yayım yaşamına başlaması da bu yapı içinde değerlendirilmelidir. Sanıldığı gibi, kültür-sanat dergilerinin kapanmasıyla kültür-sanatla daha az ilgili bir topluma dönüşmüyoruz, gittikçe bu tür dergicilik de üçbeş kişinin örgütleyebileceği bir etkinlik olmaktan

çıkıp büyük yayım gruplarının egemenliğine giriyor. Hiç gecikmesiz çıkan, en teknik donanımlı dergilerin aynı zamanda büyük yayımevlerinin de vitrini olduğu gözden kaçmamalıdır. Sabah, Milliyet gruplarının, kimi bankaların kitap yayımcılığına, dergiciliğe soyunması hep yukarıda sözü edilen tüketim kültürünün egemenlik alanlarını genişletmesi bağlamında değerlendirilmelidir.

Sözünü ettiğiniz dergilerin kapanma nedenini tartışmak, yerinde olacaktır.

Yaşasın Edebiyat, niçin kapandı? *Milliyet Sanat*'ın yarattığı gibi bir değişim değeri yaratamadığından. Yokso koskoca holding niçin bir dergiyi çıkartamasın. *Yaşasın Edebiyat*'ın şanssızlığı, bir yayımevi vitrini olarak düşünülmemesiydi. *Milliyet Sanat* gibi çokça reklam alınabilecek bir dergi olarak tasarlanmıştı. Genç kesim -daha çok liseliler- hedef alınarak denedi, Milli Eğitim Bakanlığının desteğine karşın sürdürülemedi. Bir ölçüde olsun nitelikli bir iş yapmanın ne denli zor olduğunu ayrımsayan yayımevi geri döndü. Oysa aynı yayımevi, onlarca magazin dergisini gençlere satın aldırmada oldukça başarılı. Gençler sanat dergisiyle magazin dergisini bir arada okuyamazdı ya!

Yeni Biçem ve *Düşlem* dergilerinin Bursa'da yayımlanmış dergiler olduğunu biliyoruz. İzleyebildiğim kadarıyla ikisi de tanınmış yazarlara yer verme çabasındaydılar. Fakat şimdiye değin İstanbul dışındaki dergilerin çok azı tanınmış yazarlardan beklediği desteği görebilmiştir. Diğerleri hatır işi birkaç yazı, şiir koparmışlardır, o kadar. Anlamadığım, bu dergilerin çıkış nedeni. Bursa'ya bir turizm değeri kattıkları söylenemez. İstanbul'dakilerin çoğunluğu gibi yayımevi güvenceleri de yok. O zaman bu emek neyin peşinde? Evet, dergilerin şair, yazar yetiştirmek gibi bir işlevi de var. Fakat ayrıca bir dergi kurmaya gerek yok ki. Eğer şair sayısını çoğaltmak istiyorsanız, tanınmış dergilerden birinin ilinizde bürosunu açar, çıkarttığınız dergiye de *Bursa... Sanat, İzmir... Kültür* gibi adlar koyarsınız, olur biter. Kendinize özgü yayın politikanız olmayacaksa, ayrı adla dergi çıkartmanızın, var olanı yeniden üretmek, nicel olarak çoğaltmaktan başka ne anlamı ola ki?

Her türlü kişisel tatmini aşmak, egemen koşulların belirleyiciliğine bir ölçüde olsun karşı koyabilmek; ortak insanlık değerlerini günümüz ışığında yeniden yorumlayıp yaratı sürecimize katmakla, bu süreci okur-yazar demeden bir örgütlülük içinde kotarabilmemizle olasıdır. Bunu İstanbul'da yapmamızla Kars'ta yapmamızın çok bir anlam ayrımı olmasa gerek. Önemsenmesi gereken okur ya da yazar olarak sanat, felsefe duyarlığı gelişkin bireylerin böylesi bir süreci göze alıp olanak verdiğince nitel ve nicel gelişmelere açık tutmalarıdır. Anadolu'nun küçük yerleşim birimlerinde çıkan birçok kültür-sanat dergisi bizim için önemli bir olanaktır. Bu dergiler, yaygınlaşmış anlayışa öykünmediği sürece, sanatın hep peşinde olduğu canlı bir acemilik dönemini yaşar dururlar. Anadolu'daki bu dergilerin hiçbiri dağıtımda olmadığından İstanbul'da adları bile duyulmaz. Bir anlamda yok sayılırlar. Herkes bir-iki kentteki kültür-sanat medyası üzerinden adını belirgin kılmaya, kültür-sanat simsarlarına yakın durmaya çalışır. Sanatçı yaşamı bu amaçlara, bu yöntemlere indirgenmekteyse kültür-sanat dergiciliği de işlevsizleşmekte, günden güne içeriği boşalmaktadır. Toplumsal yaşamla böyle yüzleşenler, belli ki kendileriyle yüzleşmeye hiçbir zaman cesaret edemeyeceklerdir.

Yayımlanan kültür-sanat dergilerinin sayısına, satışının azlığına, her yıl onlarca yeni dergiye karşılık bir o kadarının kapanmasına bakıp umutsuzluğa kapılmayalım. Tüketim kültürünün, bizim anladığımız anlamda kültür-sanat dergiciliğine yer açmasını beklemek, gerçekleri görmemek olur. Octavio Paz'ın deyişiyle, edebiyatla piyasanın mantığı hiçbir zaman uyuşmaz.

3. Günümüz Türkçe şiiri hakkında doğru şeyleri söylemek biraz daha zaman gerektirecek sanırım. Seksen öncesini değerlendirmede seksen sonrası yaklaşımlarının önemli bir katkısı oldu. Seksen sonrasında geçmişi anlamaya yönelik çabalar günümüz şiiri için önemli bir kazanç gibi görünüyor. O dönemlerdeki tartışmalar, şiir yönelimleri son on-on beş yılda daha bir açıklık kazandı. Belki biraz da günümüz şiirinin pek de şiire özgü olmayan bir sereserpelik, bir kendiliğindelik görünümünde olmasından. Bu nedenle şiir olanla olmayan eskiye oranla daha bir karışmış görünüyor. Şiirle toplumsal ilişkilerin daha karmaşık ve tanımlaması riskli bir yapı sergilediği açık. Şiiri tanımlamaya çalışırken, şiirsel olmayan öğelerle de uğraşıyor gibisiniz. Bütün bunları biraz daha açmak, günümüz şiirinin kimi sorunsallarını birkaç tartışma konusu ile belirlemek gerekirse:

I. Seksen sonrasında toplumun bütününde yaşandığı söylenen değer yitimi, şiir üzerinde nasıl belirleyici olmuştur? Seksen öncesi şairlerinin yeni toplumsal koşullara şiirsel tavrı nedir?

II. Eski dönemlerin şiiri değerlendirilirken *bireyci şiir - toplucu şiir* karşıtlığına başvurulmadan edilemezdi. Dönemler, gruplar da tümden böyle değerlendirilirdi. Günümüz şiirinde şair bazında olsun bu yollu tanımlardan kaçınılır oldu. Bunu şiir dar politik kalıplarından kurtuldu biçiminde mi yorumlamak gerekir? Öyle olduğunu düşünelim, ama günümüz şiirinin kendini toplumsal anlamda hiçbir ta-

nımlama çabası içinde olmamasını nasıl değerlendirmek gerekir (İşte seksen sonrası şiirinin hiç karşısına geçmediği bir soru)?

III. Günümüz koşullarında şair kişiliğiyle Beyoğlu'nun İstiklal Caddesini -ki burada günün her saatinde neredeyse metrekareye bir şair düşer- kaç babayiğit geçebilmiştir?

Böyle, yanıtını pek de esirgemeyen sorular var önümüzde. *Seksen sonrası şiiri* diye anılan şiirin ne olmadığını, olamayacağını kimi yanlarıyla göz önüne seren.

En çok hangi şairleri, hangi şiir kitaplarını beğeniyorsunuz, sorunuz üzerine en az iki hafta, aklıma geldikçe düşündüm. Okuduğum şairlerden kimileri biraz öne çıkar gibi oldu, fakat onları buraya yazacak denli kararlı bulamadım kendimi. Şunu da düşünmeden edemedim: Bu soruşturmada en çok oyu alan şairler ve şiir kitapları şiirimizle ilgili neyin ölçütü olacaktır? Seçen şiirin mi, seçilen şiirin mi? Yoksa her ikisininde mi? Her ikisinin de ölçütü olacaksa dışarda kalan şiiri hangi kaba koyacağız?

Osman Serhat ERKEKLİ

Mehmet Taner'in şiir beğenisinin yansıdığı *Edebiyat ve Eleştiri*'nin Enver Ercan'ın zaman zaman güzel şiirler yayımladığı *Varlık*'ın ve "Kurtul" başlıklı şiirini çok sevdiğim Celal Boycan'ın yönetiminde çıkan *Islık*'ın (Hizbir Galeri, İstiklal Caddesi, Sanat Sokağı, Mersin) şiir beğenilerine güveniyorum. Yüzyılda bir şair yetişiyorsa, her ay iyi bir şiir bulamamamız olağandır dergilerde.

Yeni Biçem, Düşlem, İnsan Şiir Defteri, Yaşasın Edebiyat gibi kapanan dergilerin hepsinde yazdım. Hepsi de belli bir düzeyin üstünde dergilerdi. Hüseyin Cahit Kerse'nin yönetimindeki *İnsan Şiir Defteri*'nde yansıyan şiir beğenisi daha güçlüydü. Şimdi Antalya'daki o boşluğu *Bahçe* dolduruyor. Ama *Bahçe* her sayısıyla temasını önceden duyurduğu bir antoloji görünümünde, ısmarlama şiire kapı aralıyor gibi. Gönül ister ki dergiler de insanlar gibi ömürlü olsun. Kapanan dergiler arasında Mehmet Sarsmaz'ın yönetiminde çıkan *Dördüncü Yeni*'yi niye anmadınız. Önemli bir dergiydi.

Yetmişli yıllarda kimi kuşakdaşlarımızın Şiiri slogandan ibaret saymaları gibi bugün de Şiir imgeden ibaret sayılıyor. Yazılan çoğu şiirin, başı sonu belirsiz bir imge yığınından, salatasından farkı olmuyor. Dahası bilhassa 80 sonrası Şiirin (en iyi şairlerinde bile) bir söz oyunu, bir sözcük oyunu aldı başını gidiyor. Masabaşı şairleri gerçek, doğuştan şairmiş gibi ünleniyor. Şiirsel içerik dediğim anlayışı ya da kavramı diyelim birçok kez anlattım. Şiir söylenen şey'de, anlamda olmalıdır. İmge olmasın demiyorum; imge küçük bir araçtır. Şiire imgeyle varılmaz; şiir buluştur. İmge başka şeydir buluş başka. Her imgenin küçük çapta birer buluş olduğu gerçeği yanıltıyor şairleri. Söz sanatları unutuldu. Herkes bir "imge" bellemiş başka şey çıkmıyor ağızlarından. Dağlarca'nın şiiri, Sedat Umran'ın şiiri buluş ağırlıklıdır. Cemal Süreya'nın en sevdiğim dizeleri bir buluştur: seviş yolcu büyük sözler söyle ve hemen ayrıl/ uçurumlar birleştirir yüksek tepeleri. Cemal Süreya'nın ender güzellikte dizeleri peki imge nerde burda? Yok ama buluş var onun için güzel. Ayrılık uçuruma benzetiliyor; söz sanatı var. 1970 başlarında öne sürdüğüm Düşünen Şiir Akımı'nın izleri kalmış olabilir bende ama kesinlikle buluş şiiri'nden anladığım düşünce şiiri, zekâ şiiri değil şimdi. Dünyada geçerli olan, geçerli kalacak olan gerçek şiir neyse ondan sözediyorum. Ne kadar az.

Fazıl Hüsnü'nün *Çocuk ve Allah*'ını (1940) ve Sedat Umran'ın Şiirimizin el değmemiş alanına düşürdüğü "kara" Leke'yi (1970) beğeniyorum. Oktay Rifat ve Melih Cevdet'te bu şairlerde bulduğum yaşantıdan, şair doğmuşluktan gelme sıcaklığı bulamıyorum. Fazıl Hüsnü ve Sedat Umran dünyanın büyük şairleri ayarındaysa, Oktay Rifat ve Melih Cevdet iyi şairleri ayarında. Cahit Külebi, Behçet Necatigil, Sabahattin Kudret Aksal, Necati Cumalı sözkonusu başarıya erişememiş gibi, zamanla unutulurlar kanısındayım. Yüzyıl sonra bir Fazıl Hüsnü bir Sedat Umran kalır bu geçtiğimiz yüzyıldan. Herhalde bir Yahya Kemal'i bir Nazım Hikmet'i unutturamaz zaman artık. Ama dediğim gibi benim şairlerim Fazıl Hüsnü Dağlarca ve Sedat Umran. 1996 martında bir trafik kazasında yitirdiğim ve ölümünü ancak iki yıl sonra duyduğum sevgili şair arkadaşım Haşim Çatış'ın değeri yıllar geçtikçe daha iyi anlaşılacak. Belki yıllar sonra yeniden keşfedilecek. Lale Müldür benim kader arkadaşım, onunla insan olarak herhalde çok iyi anlaşırdık tanışsak ama şair olarak hiç anlaşamazdık. Onun bir şiir akşamında sıcak bakışları bir şairle karşı karşıya olduğumu hissettirirdi; acaba O'nu ve İlhan Berk, Ece Ayhan, Hilmi Yavuz, (Hilmi Yavuz'un bu saydığım şairlerden farklı bir şiiri var.) Enis Batur, Ersin Tezcan, Osman Olmuş ve "somut şiir"leriyle Mehmet Sarsmaz gibi şairleri masabaşı çalışması yaptıkları için dışlamakla Türk Şiiri'ni yanlış mı yönlendiriyorum. Sanmıyorum. Onlar da kendilerince fazlasıyla yönlendirdiler bugüne dek. Hayatı hakkında hiçbir şey bilmediğim, kime sorduysam onların da bilmediği Levent Yılmaz'ın Kaplan Zamanı ve Geçiş; Enis Batur'un Opera; Osman Olmuş'un Pan Flüt Çetesi ve Mehmet Sarsmaz'ın Yok Kitap adlı kitapları benim anlayışıma uymasa da ilgimi çekti son yıllarda. Yenilerden Mehmet Sarsmaz'ı daha

GEL SENİ SEVİYORUZ

Seni düşünüyoruz
Vazoda kurumuş gül
Masada yarım bardak çay kadar hüzünlüğüz.

Evimiz çatısızdı
Martılar ses bırakmadı bu sabah
Sadece bir tıkırtı yan odada sürekli
Ayaklarından kalma alışkanlık olmalı.

Seni düşünüyoruz
Dokunduğun her eşya kirli gömleğin birde
Odada bıraktığın kokunun peşindeyiz.

Bugün telefon sessiz
Unutmuş olmalısın bu şehirde bu semti
Belli şairsin dedi
Her sözcük boynunladır tavanla sen arası
Bunu bana kapıdaki parmak izin söyledi.

Seni düşünüyoruz
Akşam öğlen ikindi sabah ezana kadar
Bu ev ben ve eşyalar
Gel seni seviyoruz.

Suna ARAS

çok önemsiyorum bu son saydığım şairlerden; İlhan Berk çizgisinden sıyrılıp, kendinde doğuştan olan kumaşın yatağını derinleştirip, kavgacı tavrını bırakmasını ve derli toplu bir eserle ya da bir seçme şiirler kitabıyla yeniden okuma masamda görmek istiyorum O'nu. *Yok Kitap*'ı beni tam doyurmadı. Yani *Kaplan Zamanı* ve *Geçiş, Opera, Pan Flüt Çetesi* kadar doyurmadı. Yani yine bu anlayışın şairlerinden İlhan Berk'in kimi eski şiirleri, Ece Ayhan'ın *Meçhul Öğrenci Anıtı* ve Hilmi Yavuz'un *Ayna Şiirleri* kadar doyurmadı. Ama nedense belli belirsiz bir önseziyle zarımı ondan yana atıyorum.

Ülkü TAMER

1. *Kitap-lık, Adam Sanat, Milliyet Sanat, Öküz* dergilerini sürekli izliyorum. Öteki dergileri de kaçırmamaya çalışıyorum. Ne yapayım, öyle çok dergi yayımlanıyor ki... Bu elbette sevindirici bir şey. Ama hepsini okumaya kalksanız, ne bir kitap okumaya, ne de iki satır yazı yazmaya vaktiniz kalır. Yayımlanan bütün dergileri seviyorum; bu işin nasıl özveri istediğini, nasıl yürek istediğini çok yakından biliyorum çünkü.

2. *Kaynak, Şairler Yaprağı, Mavi, A Dergisi, Soyut, Sanat Olayı, Yeni Dergi, Yeditepe*... Bunlar da kapanmıştı zamanında. Dergilerin de belirli ömürleri vardır. Yaşanır. Biter. Önemli olan, o yaşama sürecinde dirl kalmak.

3. Ortak bir şiir diline yaslananları değil, acemiliklerle donanmış da olsa, kişisel sesleri olan şiirleri seviyorum. Benden önceki, benden sonraki kuşağın şiirlerini biliyorum. Kendi kuşağımın şiirleri zaten ezberimde. Yenilere bakıyorum. Onlardaki pırıltılar içimi aydınlatıyor.

İNSANCIL ATÖLYESİ

FELSEFE GRUBU ATÖLYE ÇALIŞMASI: DOSTLUK

*Arkadaşımız Fidan Eroğlu'nun İnsancıl Atölyesi'nde sunduğu **Dostluk Üstüne** bildiriyi geçen sayımızda yayınlamıştık, bu sayıda bildiriye katkı yapan arkadaşlarımızın ürünlerini yayınlıyoruz.*

BİR BAŞKA BİZ: "DOST"!..

DOSTLUĞA DAİR

Toplumsal ve duygusal yönden hayatımın en zordönemini geçirirken, dostluk kavramının içeriğinin tam olarak ne olduğunu bilmediğimi farkettim. Bu fark edişin zamanlaması "dostluk nedir?" sorusuna da bir ölçüde yanıt veriyordu. Benim bu kavrama en çok yüklediğim nitelik, güven, destek ve kollamaydı. Oysa sorunlar karşısında yalnızdım ve başa çıkabiliyordum. Hatta bundan daha fazla mutlu oluyordum. Öyleyse dostluk bundan farklı ama mutlaka daha fazla bir şey olmalıydı.

İnsanoğlunun evrensel olarak diğerleriyle beraber olma isteği taşıdığını biliriz. Buna bağlı olarak dostluk zaten varolan ihtiyaç ve istekleri tatmin eden bir iletişim biçimidir diyebiliriz. Bu tatminin sağlanabilmesi için dostluğun sevgi ve seçilebilme temellerine dayanması gerekir. Aslında dostlarla çok ortak yönümüz olması bizleri mutlu eder. Birbirimizden hoşlanırız ve birlikte pek çokşey yapabiliriz. Ancak bu durumda kendi duygu ve düşüncelerimizi aramızda mükemmel kabul ettiğimiz uyumu bozmamak adına saklamaya itebilir. Bağlılık ve reddedilme korkusu ile çatışmaya izin vermeyebilir. Bu nedenle ayrılıklarımızın da farkında olarak ilişkinin keyfini arttırmak en güzeli olacaktır.

Toplumsal olarak bakıldığında dostluk belki de tüm değerlerin en iyiye ulaşmasında ilk basamak olma özelliği taşır. Bireysel yaşantıda ise ulaşılabilecek en üst noktadır. Korunması ve yeniden üretilebilmesi bu nedenle önem kazanır. Zira sürekli üretildiğinde bireyselliği de "iyi"ye daha yakın hale getirecektir.

Ebru OKTAY

DOSTLUK

Hayatıma giren, çıkan, düzenli veya düzensiz görüşmekte olduğum ya da, çokkısa veya çok uzun süredir görüşmekte olsam bile insanları dostluk veya aynı familyadan bir kavram ile sınıflama ihtiyacı duymadım.

Çok defa yaptığım geziler, kısa süreli bulunduğum yöreler ya da, eğitim hayatımın gereği ilkokuldan üniversiteye değiştirdiğim kurumlarda tanış olduğum arkadaş ve tanıdık çevreleri, yüzlerce insan ile iletişim kurma imkanı sağladı bana...

25 yaşında bir insan olarak bir asra yakındır dünyada bulunan ya da henüz ilkokula bile başlamamış çok insanla yakınlaşmam sözkonusu. Yaklaşık 20 yaşından beri tanımladığım arkadaş anlayışım ise:

"Beni arkadaşı ya da dostu olarak gören her insan benden de aynı yaklaşımı görür."

Tabii ki insanlarla kurduğum iletişimin açıklık seviyesi herkes için aynı değil. Diyalog ve paylaşımınızın ölçüsü, paylaştığınız zaman, kendinizi olduğunuz gibi ortaya koyma ve söz konusu kişilerin birbirine kapıyı aralama oranı ile doğru orantılı ve tüm bu unsurların birlikte işleyebilme ölçüsüne bağlı dostluk dediğimiz kavramın niteliği...

Bununla birlikte ben, karşımızdaki insan ile birbirimizi, benimsediğimiz katı "dostluk kriterlerine" göre imtihan ederek geçit veren yakınlaşma vizesi vermeye taraftar değilim.

Bir insanla "dostluk kavramı" çatısı altına giden yolu adımlamaya başlamak yani benim tercih ettiğim deyişle "yakınlaşmak" bize iki kapı aralamaya başlar. Bunlardan biri özel hayatının zamanını paylaşma yolu ile birlikte huzur, mutluluk, coşku, haz deneyimlenen sosyal aktivite veya çalışma birlikteliği; diğeri de benzer aktivitelerde deneyimlenen sıkıntı, öfke, korku, kırgınlık ile karşılaştığımız kapısıdır insanın...

İkinci kapı korku/denetleme güdüsü ya da sahiplenme eğilimi üzerine temellenen ve aile, çevresi, toplumsal/ekonomik çevre ile "bireysel niteliksiz eğitim birikimi"ne neden olan "önce ben ve gerekirse yalnızca ben" anlayışının doğal eseridir.

Dolayısı ile zamanın utanç, üzüntü, öfke, ifade etmeden geçme gibi düşünce ve duygu bastırımlarıyla doluluğu, kişinin kabuğu, savunma mekanizması, 2.kapısı olmaktadır.

Yakınlık ve dostluğun açtığı bu yoğun enerji birikiminin zararsız ve bilinçli çözülümü karşılıklı anlayış, sabır, af ve sevgiye odaklanmakta yatmaktadır. Sonucu ise gönüldeki iki ayrı kapının birleşerek

aydınlık dostluğun tek ve altın köprüsüne dönüşmesi, ruhun yürekten yüreklere uzanarak insan rönesansını (yeniden doğuşunu) yaratmasıdır.

Cengiz GÖKDENİZ

DOSTLUK

Sarıçam ile Köknar arasındaki farkı biliyor musunuz? Bilmiyorsunuz değil mi... Her gördüğümüz iğne yapraklı ağaca "çam" deyip geçeriz. Hiç de öyle değil oysaki... Bunun böyle olmadığını sevgideğer bir arkadaşım gösterdi bana. **Dostum** diyorum ben ona. Benim göremediklerimi gösterir kimi zaman. Görülemeyen görünür kılındıkta büyük bir coşku duyarım. Beni dostuma, dolayısıyla yaşama daha bağlı olmaya iteleyen işte bu coşkudur. Salt bu değil belki... On iki senedir görüşüyorum onunla. Aileme anlat(a)madıklarımı ona anlattım hep, coşkularımı onunla paylaştım, doğayı onunla daha çok sevdim. Her şeyi çözmüş bitirmiş değiliz elbet. Böyle olsa dostluğun tadı kalmaz zaten. Kendimizi sürekli sorgulamak zorunda olduğumuzun farkındayız. İnişli çıkışlı bir süreç olsa da bu böyle...

Benim kişiliğimi dostum, ailemden daha iyi tanıyordur herhalde. Onu ben seçtiğime göre istediğim her şeyi anlattım ona. Nasıl seçmişim onu? Dünya görüşü bana yakındı. Konuştuğum zaman beni dinliyordu. Yaşama açıktı. Dağlarla, hayvanlarla, yıldızlarla, sanatla, felsefeyle ilgilenmem demiyordu. O niye beni seçmişti? Bilmiyorum. Bu konuyu hiç tartışmadık onunla. Az çok birbirimize benzediğimizden besbelli. En azından, geçen yıllar içinde benzemek adına özel bir çaba harcamasak da birbirimize benzedik galiba...

Özkan KUŞ

DÜNÜM, BUGÜNÜM, YARINIM

Dün birbirimiz için ölürdük sorgusuz sualsiz. Bir lafla toplanır, koşar giderdik öte mahalleye kavgaya. Akşamları meyhane ve barlarda içerdik, olmayan paramızla bir dostun masasında. Gündüzleri toplanırdık Moda'da. Bizimkisi cafe idi. Kahve değil. Ellibir, okey, pişti. Önce çayına sonra bilmem neyine. Dertlerimizi paylaşırdık. Küfür, sigara ve bizi anlamayan insanlardan bahsederdik. Yol gösterirdik birbirimize. Toplanır ziyarete giderdik malum sinemaları. Sıklıkla anne ve babalarımızla tartışırdık birbirimiz için. Dostluğumuza bok sürdürmezdik. Bir araya geldiğimizde geçmişi yad eder hey gidi günler derdik. Çoğunlukla tuttuğumuz takımlar dostluğumuzdan öte; kavgalar ederdik. Sloganlar atardık yensek de yenilsek de. Birbirimize tüyolar verirdik at yarışlarında. Yürü be koçum kim tutardı bizi. Birbirimize yol gösterirdik akşamları evlerimizi bulmak için. Bizim için her dost dosdoğru dost demekti.

Bugün içim boşaldı. Kavramlar kargaşa verecek boyutta. Kavramlarımın içi boşaldı. Yaşamımın içi boşaldı. Felsefe Seminerleri'ne başlarken Cengiz Gündoğdu korkacaksınız, üzüleceksiniz, kendinizi kötü hissedeceksiniz demişti. Korktum, üzüldüm, kendimi kötü hissetim. İnsanların çevresini ve kendisini anlamasını sağlayan anlıksal süreçlerin toplamını yitirdim. Karşılıklı sevgiye dayanan anlaşma dedikleri yalnızca ansiklopedilerde yazan. Kavramın içini dolduransa insan. İyiyi bilmeden, erdemi anlamadan, dosdoğru yaşama anlam katmadan dostluk yalnız bir kelime. Çok zamanım kalmadı bir dost için. Bir hak ve kırk, elli sene iyisinden. Artık her dost, dosdoğru dost değil.

Yarın umutla bakılan, yarın güzelliklerin yaşanacağı, yarın adalet, yarın eşitlik, yarın insana saygı, yarın haklara saygı. Ama yarın kesinlikle tek başına yaşanabilecek olan değil. Aşkla, sevgiyle, dostlukla var olacak.

Dün ekmemiştim. Bugün ve yarın hasat mevsimi.

Oral BOLKAN

ÇAĞIMIZ YETERSİZLİKLERİNE DOSTLUK

"Hayır, hayır, olduğumu sandığınız yerde, orada; değilim ben... burada duruyor ve gülerek size bakıyorum.

M.Foucoult

Adlandıramadığımız ilişkiler bütünlüğü sarmıştır aslında çevremizi. Her birine ayrı zaman, ayrı mekan ve ayrı isim yeğleriz. Göründüğü yerde bulunmuyordur hiç kimse. Her insan yaşadıkları ve düşündükleriyle çoklukla iki ayrı yaşam içindedir. İçinde bulunduğumuz ana denk düşen... ve düşündüklerimizle olması gerektiğini düşündüğümüz bir yaşam. İnsan ilişkileri içerisinde aşk, dostluk, sevgi, birliktelik, arkadaşlık kategorileri bu iki yüzlü... iki ayrı yaşamdan en fazla gerçekleşen (ya da gerçekleşemeyen)dir.

Kategorilere ayrılmış insan ilişkileri yüzyıllardır belirlenmiş tanımlar içinde dönüp durmaktadır. Bu belirlenmiş çevrim ezen-ezilen, köle-efendi yaşayışının ortaya çıkışından bu yana bu yaşamın belirlediği çerçeveler içinde ele alınmış ve kalıbı belirlenmiştir. Bunlar dışında her insan ilişkisi değerlendirmesi aykırı kabul edilmiş... hatta ahlak değerleri kriter alınarak ahlaksızlık sayılmıştır. Antik dönem filozoflarından günümüz yabancılaşma çağına değin alışılagelmiş arkadaşlık, dostluk kategorisi bu anlayış ve kalıpların dışına çıkamamıştır. Bu kavramları tartışmaya başladığımızda genelde kullanılan dil ve yüklenen anlamlar çerçevesinde bakmaya zorunlu kılınmışızdır bir anlamda.

Dostluk kavramı ve aşk... yeni anlamlar yüklenerek tartışılamadı. Ölçütler belirlenmişti! Dostluğu tartışırken kıskançlığı, iktidarı, bencilliği, çıkarı nereye koyacağımızı... hangisinin gerekip gerekmediğini ya da ne kadar gerektiğini bu ölçütleri bir kenara iterek saptayamıyorduk. Oysa bu duygulanım biçimlerinden bir çoğu insanın doğasına yabancıydı. Ve dostluk insanın doğasına yabancı olan bu duygulardan uzak, arınmış bir insan ilişkisi yaratabilmenin çabası olmalı.

Bugüne değin alışılmış... belirlenmiş... ölçütler konmuş dostluk tanımlamalarını bir kenara itip insan doğasına daha uygun... anlamını bizim yüklediğimiz dostluğu yaratmak zorunluluk!

Öncelikle cinsiyet kavramını bir kenara bırakıp dostluğa cinsiyetsiz demek gerekir: Dostluk cinsiyetsizdir.

Bencilliğin günümüz bağlamında kullanılan anlamını değiştirmek... farklılığı kişinin kendisini kabul ettiği kadar kabul etmek: Dostluk bencildir.

Dostlukta iktidar ve çıkar yoktur: Beklentili yaklaşımların yarattığı çıkarı... kendini yaşatmada ısrar eden iktidar! İşte efendi-köle insan yaşantısının insan ilişkilerine yamadığı duygular. Ah... günümüz insanına göre kazıyıp atmak ne de zor bunları.

Tartışmalarda ve dilegetirimlerde kullanılan dostluk biçimi genellikle yaşanan ile düşünülen arasında çok büyük farklar yaratıyor. Hemen hiç kimse günümüz dostluğunu olduğu gibi kabul etmiyor. Kendinden bir şeyler katarak ifade etmek istiyor dostluk anlayışını. Piyasa dostluğu ya da piyasa aşkı dendikte akla ne gelir? İşte bu aslında günümüz insan ilişkilerini en iyi özetleyen tanımdır. Oysa adlandırmalarıyla, içeriği ve yaşamıyla, ahlaka yaklaşımıyla tümüyle farklı bir anlam yüklemek durumundayız yukarıda sözü edilen insan ilişkilerine. Tam da bu yabancılaşma çağında, ahlak normlarına bağlı kalmadan kıskançlık, iktidar, çıkar ve bencillik duygularını dışlayarak ya da yeni anlamlar yükleyerek dostluklar yaratmak ve insanın kendisini yeniden tanımasına başlangıç yapmalıyız!

İnsan; buradayım... ve gülerek size bakıyorum.

Ayhan VAROL

DOSTLUK... KÖZ İLE KÜL!

Aşk kavramını oluşturan davranışlar bütünü antik çağlardan beri birçok şekli ile ele alınmış. Aşk için tek tanım yapmamış hiçbir filozof. Çeşitli aşkları şöyle özetliyor Platon; Tensel aşk (Bedensel tatminden başka bir şey olmayan ve salt onun üzerine kurulan ilişkileri açıklayan), Tinsel aşk (önce insan olarak güzelliklerini görüp, paylaşımların zenginliği ile o kişide yeniden tutkuları, yeniden güzellikleri yaratma üzerine aşk), Ussal aşk (Tanrısal, dünyevi hiçbir şeyden tat alamama, manevi doyum için tanrıyla bütünleşme). Sokrates'te ise aşk tanrıdır. Ulaşılması zor, neredeyse imkansız, ulaşabilmek için birçok aşamayı geçmek gerekir. Aristo'da ise esas olan dostluktur. Ona göre Dost; bir başka ben'dir. Günümüzde de farklı tanımlamalar vardır. Kimisi aşk'ın iyi ve yararlı olanın istenmesi, kimisi filozofça bir iş, tüm bedensel isteklerin dışına ulaşıp beyinsel hazlara kavuşmanın aracı, kimisi de etkilenilen, hoşlanılan kişi ile birliktelik, ya da ani ateş basması gibi geçici çarpılmalar vş. vs. tanımlar uzayıp gidiyor.

Dostluk; tüketmek için değil sürekli ama sürekli üretmek, zenginleşmek, katkıda bulunmak içindir. Paylaşılan tüketilir, katkı ise çoğaltır. Birlikte üretebilmek, ürettiğinde nhaz alabilmek, aldığın hazzı birlikte soluyabilmek, paylaşırken tükenmemek içinkatkılarla çoğaltmak. İnsanlar paylaşım ve katkıyı ancak mülkiyet hırsını aştıkları zaman özümseyebilirler. Mülk edinme, satın alma insanın insana yabancılaşmasını derinleştirmiştir her dönem. Sahip olan hükmeder, hükmeden, otorite altına alır, kıskanır ve elde ettiğini sandığı şeyi tam anlamıyla mal yapar. İşte insanileşmeyi yok eden en güçlü silah! İnsanın kültürel birikimlerine, ürettiklerine yabancılaşmaması onu üreten insan için yeniden ve yeniden yaratabilmekle olanaklıdır. İnsani birikimlerin taşındığı en yoğun ilişkiler bütünü olan dostluk da yaratılmak, harlanmak ister devamlı.

Yanmak gibidir. Bilir misiniz yanmayı ve yanmanın nasıl sürekli kendini yarattığını?

Canlı yaşamdan kopuşta yanıştadır. Doğa onu yavaş yavaş toprağın altına gömerken ölü hücreler yanar, kavrulur. Bir süre sonra fosilleşir, kömürleşme başlar. Bu kömür sonsuz yanışlara gebedir, içimiz ısınır. Közleşen kömür yeni yeni ateşleri harlama sabırsızlığını taşır. Yaşam sürekli yanıştadır. Közü söndürürseniz yangı biter, kül kalır. Dostluk ateşini sürekli kılmak için közünüzü hiç söndürmeyeceksiniz, hep bir yangıda olacaksınız. **Köz de olmak var yaşamda kül de.** Tercih sizin.

Katkılanan ilişkiler, düşünceler, yaşamda tek bir dostta sınırlı kalmayıp dostlarında farklılaşır. Arkadaşlıklarda ilişkiler bu yoğunlukta yaşanmaz. Arkadaşlık, dostluk, aşk ayrı ayrı ilişkilerin kavramını oluştururken, bu kavramları oluşturan ilişkiler de kendi içinde çeşitlenmektedir.

Ben aşk ya da dostluğu tek bir kavrama hapsedemem. Dost dediğin şöyle olur, arkadaş dediğin ise şudur, bu tanımlara uymayan dost ya da arkadaş değildir diyemem. Tüm bu ilişkiler, bilince geçirdiğimiz davranışlar, çeşitli ve aşamalıdır. Örneğin sadece merhabalaştığım, arada bir oturup çay içip şurdan burdan konuştuğum kişi arkadaşımdır, ama daha yoğun ilişkiler yakaladığım başka arka-

daşlarım da vardır. Herkesle aynı dostluğu yaşayamayız. Yaşamda kişiyi her anlamıyla bütünleyebilen insana rastlamak zordur, hatta imkansızdır. Eksik kalan yanı ise başka bir dost dediğin insanda bulabilirsin.

Aşk ise eğer dostluğun üzerinde geliştirilebilinirse güçlüdür, yeniden yeniden yaratılmaya açıktır, dostluk gibi yıllar geçtikçe yoğunlaşır. Ama bunu başarabilen kaç insan vardır bilinmez. **Aşk da dostluk gibi aynı zamansallıkta, aşamalı olarak yaşanabilir bana göre.** Bu ilişkiler bir piramit gibi tepeye doğru çıktıkça darlaşır. Dostluk üzerine geliştirilen güçlü aşk anlayışına göre; aynı anda birden fazla aşamalı aşkı yaratmak gerçekleşmesi uzak olmayan ütopyalarımı içeriyor. Çünkü tüm yaşamı boyunca bir insanın ideale yakın diye adlandırdığı dostları dördü beşi geçmez, sağlam bir aşk yaratabilmek için dostluğu yaratmayı esas aldığıma göre işimiz gerçekten zor. Dostluk üzerine kurulabilen aşkta cinsel birleşmeyi esas alan cinsel yakınlaşmalar çok gerilerde kalmıştır. Çünkü, zorlukla, büyük emeklerle yaratılan aşkta en büyük haz cinsel birleşmede yaşanmaz.

Yetkinleşen insan nasıl güçlü arkadaşlıklar, dostluklar kuruyorsa, güçlü aşkları da kurabilir, yaratabilir. Bunun için başta yetkinleşmeli ve bu yetkinliği çevresiyle beraber, büyük emeklerle yaratmalıdır. Sürekli insanın yetkin olması için çaba harcayan kişi doğal olarak içinde hiç bir emeğin olmadığı ilişkilerden tatmin olmayacaktır. En yoğun emek harcadığı, paylaşımları en üst düzeyde yaşadığı kişide o tatmini bulacaktır. Peki hiç mi kimseden hoşlanmazsın, etkilenmezsin be kardeşim denebilir? Ben etkilenmek, hoşlanmak için dostluk şart demiyorum. Eğer kalıcı, sağlam bir aşk yaratmak istiyorsanız bunu ancak çok güçlü katkıların olduğu, karşılıklı emek harcadığınız kişide yakalayabilirsiniz diyorum. Dostluğu yaratmak ve yaşatmak ne kadar zorsa aşkı yaratmak ve yaşatmak ondan daha da zordur. Bunun dışında istediğiniz kadar birilerinden hoşlanın, beğenin, etkilenin. Ama kendinizi kandırmayın ve sadece buna aşk demeyin. Bu duygusal davranışlar doğal olarak yaşanır ama kısa sürede değişebilir, farklılaşabilir, çünkü içinde üretim, emek yoktur.

Bir felsefe seminerinde dinlediğim Cengiz Gündoğdu; "aşkı ve dostluğu yaratmak, zenginleştirmek, yenilenmesi ve sürekliliğini sağlamak için insan kendinde en büyük açığı, zayıf yanını bulmalı önce. Yani insan kendini iyi tanımalı kendinde eksik olup da karşısındaki kişide var olan, yine karşısındaki kişide olmayıp da kendinde olan bir zayıf yanın tamamlanması gerekiyor aşkın devamı için."

Cengiz Gündoğdu aşk anlayışını karşı konulmaz bir formülle ortaya koymuş. İnsan kendinde öyle bir eksiklik bulacak ki bu ancak karşısındaki kişide tamamlanacak. İnsan durağan bir varlık olmadığına göre, değişim içinde olacağına, eksiğinin sürekli tamamlanmaya ihtiyacı olacağına göre, yaratacağı ilişki insanın gelişiminin durdurulamazlığı ile paralel bir sonsuzlukta sürecektir. C. Gündoğdu aşk ve dostluğu benden daha fazla idealize ediyor. Tek sonsuz eksikliği saptamak imkansızdır. Çünkü insan, toplum, ilişkiler sürekli değişir. İnsanda çok yönlü eksiklikler vardır. Kimi daha az kimi daha çok. Ve süreklidir. Bu durumda derin diye tespit ettiğiniz bir eksiğinizi gidermek için yaratılan ilişki sizi ne kadar tatmin edecektir? Sizin çok değişken eksiklikleriniz, aşmada zorlandığınız yanlarınız varsa ve bu eksiklikleri farklı farklı kişilerde yaşamda tamamladığınızı görüyorsanız ne olacak? Bu genellikle dostluklarda yaşanır. Farklı paylaşımlarınızın olduğu dostlarınız vardır, bir çok arkadaşınız gibi. Ama aşamaları vardır. Kiminde yakaladığınız ortak yan diğerinde yoktur. Diğerinde olan ise bir başkasında yoktur. Bu durumda birine dostum derken diğerine demeyecek misiniz? Cevabınız her ikisi de dostumsa (ama dostluklarımın dereceleri farklı diyorsanız) bu formüle göre aşk yarattığınız sevgiliniz size bütünlükle hitap etmek durumunda olabilir mi? Hele ki sizin anlayışınız gereği sevgili olduğunuz kişi dostunuzsa, aynı kişide bütünlükle kendinizi bulabilir misiniz?

İnsan bilinciyle insandır. İlişkilerini boyutlandırmak, zenginleştirmek, duygularını, bilincini çok derin yaratılarla doyurmak için sürekli yenileme içindedir kendini. Arkadaşlarını paylaşamayanlar, arkadaşlığı paylaşmayı öğrendiklerinde ilişkilerinin zenginliğini görür olurlar, dostlarını paylaşmayanlar, dostluğu paylaşmayı öğrendiklerinde farklı dostluklarda doygunluğu, bütünlemeyi, canlılığı yakalarlar, dostluk üzerine aşkı yaratanlar dostluktaki gibi niye paylaşmasınlar, bu derin ilişkilerini? Bunu engelleyen ne? Güdüsel yaşam mı? Yoksa henüz kendimizi tanıyamama, yaşama, düşünme, bilinçlenme yeteneğini becerememe mi? Çeşitli aşklardan bahsederken bu duygusal bütünlüğü oldukça ciddiye alıyorum. **Dostluğun kırmızı gülüyse aşk,** dostluğun nasıl ki yoğunlukları dereceleri vardır, aşkın da dereceleri, değerleri, ayrıcalıkları olacaktır. Yoksa basit bir yaklaşımla üç beş sevgili edinmek sığlığı değildir konumuz. İnsanlar zayıf yanlarını, zenginleştirici ilişkilerle aşmaya çalışmıyor, kendini daha fazla hapseden, daraltan, kalıplara sokuyorlar. Daralan kalıplarında hiçbir ilişkiyi bir başkasıyla paylaşmak istemiyorlar. **Kıskanıyorlar, sahipleniyorlar, bencilleşiyor, otoritenin kıskacına alıyor, hükmediyorlar.**

Ayşe GÜZEL

Amatör Tiyatrolar Çevresi (ATÇ) Yüksek Öğrenim Kurumlarında Tiyatro Üzerine Söyleşiler

ÜNİVERSİTE TİYATROLARI/2

BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ OYUNLARI (BÜO)

- Eğitim çalışmalarına geri dönersek...

- Şu son dönemde yaptığımız eğitim çalışmalarını yazın şekillendirdik. Sahne üstü çalışmaları kabaca şu başlıklara ayırabiliriz: vokal, korporal, metinli çalışmalar, doğaçlama, vücut ve bunlara ek olarak okuma çalışmaları. Yaz çalışmasındaki başlıklar bunlardı. Kadronun tonlama, ritm çeşitleme eksikliği, vokal imgelem darlığı göz önüne alınarak vokal çalışmalarına ağırlık verildi. Tiyatro Boğaziçi'nden yardım alınarak yapılan çalışmalarda; tek bir ses veya efekt ve onun çeşitlemeleri üzerine kurulu tek kişilik kurgu oluşturma, oyuncunun kendisine verilen metni önünden geçen tiplemeleri dikkate alarak okuması, bir pasajı anlam yitimine uğratmadan çeşitli aksiyonlarda ve ritimlerde çeşitli vokal teknikleri ile anlatıcı pozisyonunda oynama, oyuncuya bir pasajı anlam ilişkisi kurmadan çalıştırıcı tarafından verilen durumlar, aksiyonlar, ritim çeşitlemeleri, fiziksel değişiklikler ve farklı ses kullanımları ile okutulması, oyunculara yazılı olarak verilen gündelik bir metnin verili farklı durumlar altında oynaması denenmiştir. Korporal çalışmalar başlığı altında vücut anlatımının geliştirilmesine dayalı sözsüz çalışmalar yapılmıştır. Oyunculardan rastlantısal biçimde belirlenen üç eylemden yola çıkarak bir fiziksel aksiyon kurgusu oluşturmaları istendi. Çalışma grubu dörderli gruplara ayrıldı ve gruplar rastlantısal bir şekilde her kişi için mekan, tiplemeye dair bir ipucu ve bir eylem belirledi. Bu sayede her grup tek tek insanlar için kolektif bir şekilde bir kurgu oluşturabildi. Bir grup çelişik, hatta bağlantısız iki fotoğraf sergiledi. Diğer bir grup ise bu fotoğraflardan biriyle başlayıp diğeriyle biten bir kurgu oluşturdu. Metinli çalışmalarda öykü oluşturma, verili bir metnin yorumlanması gibi grup çalışmaları yapıldı. Bunun yanı sıra tirad çalışmaları yapıldı. Yaz başında bir Anton Çehov oyunu oynanması projesi olduğu için ağırlıklı olarak Çehov metinleri kullanıldı. Doğaçlama çalışmalarında oyuncular, tüm oyunculuk anlatım biçimlerini kullanarak, sahne üstünde rahat ve kıvrak bir oyunculuk pratiği geliştirmeye zorlandı. Çalıştırıcı tarafından kurgusu önceden hazırlanmış ve anında sahnede doğaçlamaya yönelik çalışmalar yapıldı. Bir diğer çalışmada ise çalıştırıcı dahil hiçkimse ön çalışma yapmadı. Kurgu sahne üstünde şekillendirildi. Önce bir oyuncu sahneye çıkartıldı ve diğer oyuncuların aşamalı bir şekilde sahneye çıkmasıyla kurgu geliştirildi. Yaz dönemi vücut çalışmalarına başlarken hedeflerimiz şunlardı: hareket setlerinin en basit haliyle fakat hakkı verilerek estetik bir biçimde yapılabilmesi; uzun süreli ritmik koşular, sıçrama gibi hareketlerle oyuncuların kondisyonunun geliştirilmesi ve diğer yandan denge-esneme setleriyle oyuncunun denge noktalarını bulmasını ve çalıştırılmadık kasları çalıştırarak vücudunu tanımasını ve esnetmesini sağlamak; yapılacak müzikli çalışmalarla oyuncuların ritim duygularının geliştirilmesi; belirli takla setlerinin temiz ve akıcı yapılabilmesi; tüm oyuncuların vücut çalışmalarında setler hazırlamalarını zorlayarak didaktik ve içe dönük çalışma ortamlarının oluşmasını engellemek. Yaptığımız okuma çalışmalarında ise oyuncuların gündelik olaylarla tiyatro arasında ilişki kurmasını sağlayacak entelektüel bir bakışı olması gerektiği fikrinden hareketle politik ve felsefi makaleler okundu.

- Oyunlarınızı nasıl seçiyorsunuz?

- BÜO'nun tarihine bakarsak 1988'de yeni döneme imza atan kadronun işe klasiklerden başladığını görüyoruz; Shakespeare, Moliere ve Lorca. Ustalarla hesaplaştıktan sonra kendi oyunlarını yazmaya başlamışlar. Ya klasikler diyoruz ya da metnini kendimizin oluşturduğu oyunlar diyoruz çünkü son dönem yazarlarından nitelikli oyunlar bulamıyoruz, bulduklarımız ise kadroya uygun olmuyor. Oyun seçilirken bir çok unsur göz önüne alınıyor: kadronun kaç kişiden oluştuğu, kadın erkek dağılımı, birikimi, neleri hedeflediği, neler söylemek istediği önemli hale geliyor. Geçtiğimiz yaz önümüzde iki seçenek vardı. Shakespeare'den *Bahar Noktası* ya da bir dans tiyatrosu çalışması. *Bahar Noktası*'nda doğal oyunculuk üzerine bir şeyler

yapılabileceği düşünülüyordu, ama oyunculuk, dans, müzik ve fotoğraf gibi birçok farklı sanatsal dilin aynı potada eritileceği dans tiyatrosunun gruba kazandıracağı şeylerin çok daha fazla olacağı fikri ağırlık kazandı. Folklor kulübü ve BGST'nin dans konusundaki birikimi de dans tiyatrosunun seçiminde bir etken oldu. Bir kez dans tiyatrosu kararı alınınca sahne üstünde birçok şeyi denemek ve görmek gerekti. Görsel malzeme çok fazla ön plana çıktığı için dramaturji çalışmalarını sahne çalışmaları ile eş zamanlı yürütmek zorunluluğu ortaya çıktı.

- Dramaturjl çalışmalarınız genel olarak ne kadar sürüyor?

Genelleme yapmak mümkün değil. *24:00* dans tiyatrosunda dramaturji çalışmaları sahne çalışmalarıyla paralel yürütüldü. Daha önceki oyunumuz olan *Mutfaktakiler*'de oyun Mart ayında çıkmıştı; dramaturji ve oyun yazımı çalışmaları Temmuz ayında başlamıştı. Bu da altı aylık bir süre demek oluyor.

- Bu yazım ve dramaturjl çalışmasını tüm kadro mu yapıyor?

- *Mutfaktakiler*'de BÜO'dan altı, BGST'den de üç kişilik bir grup, oyunun bazı sahnelerini doğaçlayıp yazmak ve belirli bir dramaturji çerçevesinde ortaya çıkan malzemeyi tekrar ele almak gibi bir çalışma yürüttü. Bu sayede çalışmalar başlamadan önce oyunun belli bir taslağı ve dramaturjisi çıkmıştı ve bu hazırlık yenilerin ağırlıklı olduğu kadroda belli bir güvence sağladı.

Dramaturji çalışması ağırlıklı olarak reji grubunun sorumluluğunda gitmesi gereken bir faaliyet, toplu bir dramaturji çalışması çok mümkün olmuyor. Kırk kişilik kalabalık bir grupla -üstelik de bunların bir kısmının liseden yeni geldikleri göz önüne alınırsa- dramaturji çalışmasının hep birlikte yapılması pratik gözükmüyor. Eskilerle birlikte oluşturulan dramaturji tüm kadronun sahne üstündeki katkılarıyla zenginleştiriliyor. Şöyle diyebiliriz, oyun çıkarma aşamasında oyunculara dramaturjinin ana hatları ve her tiplemenin genel yönelimleri veriliyor.

- Bazı gruplar dramaturjl çalışmasını tüm kadroyla birlikte yürütüyor. Tüm oyuncuların oyunu algılamasının ve dramaturjiye hakim olmasının sahne üstünde daha yararlı olduğunu düşünüyorlar...

Bize göre sanatsal imgelemle politik imgelemin birbirinden ayrılması gerekiyor. Dramaturji veya politik bir bakış ister istemez bir netleşme ve kalıplaşma getiriyor. Oyunculuk ise bilinçdışı bir süreç olarak daha esnek bırakılmalıdır. Bu sayede sahne üstündeki yaratım sürecinde oyuncu ve reji arasında bir çatışma ve çelişki yaratılabiliyor ki bu da tekleşmeyi ve kalıplaşmayı engelliyor. Bir yönetmenin daha önce kafasında oluşturduğu bir dramaturjiyi "Şu şöyle olacak, bu böyle olacak" diye oyuncularına dikte ettirdiğini düşünün, eğer bir dahi değilse ne kadar kısır bir ürün ortaya çıkacağını söylemek mümkündür.

- Aslında tek bir yönetmenin oluşturduğu net bir dramaturjl değil tüm kadronun ortak olarak oluşturduğu bir çalışmadan bahsediliyor...

Bunun da pek ideal bir model olduğunu düşünmüyoruz. Geçen sene oynadığımız *Mutfaktakiler* adlı oyun, iç savaş olan bir ülkede insanların savaş yokmuş gibi yaşamalarını eleştirir. İnsanların tüketim toplumunda kendilerini kurtarma telaşı içinde savaş yokmuş gibi davranma eğilimi eleştirinin merkezinde yer alır. Oyun kişileri, savaşı yok sayıp hayatlarına devam etmeye çalışıyorlar ama aslında savaş onları sandıklarından çok daha fazla etkiliyor. Peki *Mutfaktakiler*'de oynayan herkes savaş karşıtı mı? Öyle olduğu pek söylenemez. Oyun öncesinde böyle bir dramaturjinin netleşmesi için aylarca oturup insanlarla okumalar yapmanız ve tartışmalar yürütmeniz lazım. Bu tartışmaların teatral bir yere taşınma ihtimali ise çok düşük. Tiyatro merkezli değil de soyut bir tartışmaya gitme riski çok yüksek. Yalnız dramaturji için belli bir entelektüel düzeye ve hayata bakış tarzına ihtiyaç duyulduğu kesin, bunun için de aydın sorumluluğu çerçevesinde okumalar yapıyoruz.

- Oyun ne kadar sürede çıkıyor ve oynanmaya başlıyor?

- Oyuna bağlı. On kişilik bir kadro ile oyun daha kısa sürede çıkıyor, daha kalabalık bir kadroyla daha uzun sürüyor. Yaz çalışmasıyla sene başına oyun çıkıyorsa aşağı yukarı bir buçuk ay sürüyor. *Mutfaktakiler* gibi yenilerin ağırlıklı olduğu bir oyun ise eğitim çalışmalarıyla beraber dört veya beş ayda çıkıyor.

- Kostüm, dekor, aksesuar konusunda belirli bir anlayışınız var mı? Oyunlarınızda pek dekor kullanmıyorsunuz...

- Oyunculuk da, dekor da, müzik de gösterinin birer parçası. Hepsi belli ağırlıklarda, hatta aynı derecede etkili bir gösterinin çıkmasında. Ama olanaklar sizin ne yapabileceğinizi belirliyor. Mali problemler rahatça biçimsel denemeler yapmanıza olanak tanımıyor. Olanaksızlıklar düzeyli bir oyunun çıkmasının önünde bir engel değildir. Grotowski ve Yoksul Tiyatro bu konuda BÜO için yol gösterici olmuştur. Dekorunuz, aksesuarınız, ışığınız hatta sahneniz olmayabilir ama oyuncunuz varsa iyi oyunlar çıkarabilirsiniz. Bu yüzden de asıl vurgu noktamız oyunculuk merkezli bir teatral arayış oluyor.

- Okul idaresi ile nasıl bir ilişki kuruyorsunuz? Belli bir yönetim kurulu var mı?

BÜ idaresi ile ilişkiye geçen bir kadromuz var. Üniversite içindeki işleyiş dahilinde mali ve teknik sorunların çözümü konusunda bu kadro çalışıyor. Bizim üniversite, kendine özgü bir takım farklılıklar taşısa da diğer üniversiteler gibi konjonktür doğrultusunda her geçen gün daha bürokatlaşıp daha baskıcı hale geliyor. Böyle bir durum idari kadromuzun daha fazla ısrarcı ve mücadeleci olmasını gerektiriyor. Sanırız bu, tüm üniversite tiyatrolarının yaptığı bir şey. Biz kültürel faaliyetlerle uğraşan tüm toplulukların, yaşadıkları alanları kültürel faaliyetleri doğrultusunda dönüştürüp değiştirme çabası içinde olması gerektiğini düşünüyoruz. Bunun içine dersler, barındığımız yurtlar, yaşadığımız kampüs ve üniversitenin iç işleyişi de dahildir.

- Kulüp üyeleri kimlerden oluşuyor? Kolejden mi geliyorlar yoksa başka yerlerden mi? Belli bir tiyatro birikimleri var mı?

Eğitim grubumuz 30 kişi, 17 erkek, 13 kadın oyuncumuz var. Kolejden altı kişi gelmiş, düz lise ve Anadolu liselerinden 24 kişi var. Liseden tiyatro yaparak gelen 8 kişi var. Liseden tiyatro yapmış olarak gelen insan sayısı yıldan yıla düşüyor. Aslında üniversitede tiyatro yapmak isteyen insanların sayısında büyük bir düşüş var. Toplulukların bu konuda çözümler bulmaları gerekiyor. Çalışma ilanları asarak bu işe çözüm bulunabileceğine inanmıyoruz. Bir çoğumuz yurtlarda kalıyoruz ve burada kurduğumuz ilişkileri tiyatroya taşıyabiliyoruz. Bir kısmımız kulüpten arkadaş edindikten sonra tiyatro yapmaya karar vermiştir. Aslında bu da sanatı tabana yaymanın bir başka şekli. Grup üyelerinin yaşadıkları alanda (biz de üniversitede bulunduğumuz için derslikler ve asıl olarak da yurtlarımız oluyor bu) aktif bir kültürel kimlik oluşturma mücadelesi vermeleri gerekiyor.

- Tiyatro alanında çalışmalarınızı yayınlayabildiğiniz bir yayınınız var mı?

BGST ile birlikte çıkardığımız Mimesis Çeviri ve Araştırma Dergisi var. BÜO, tiyatronun içine girdiği darboğazı aşmanın tek yolu olarak sistematik bir çalışmayı öngörmüş ve bunun, araştırmacı yönün alacağı vurgu oranında başarılı olacağını düşünmüştür. Mimesis Tiyatro Çeviri-Araştırma Dergisi bu anlayış çerçevesinde çıkarılmaya başlanmıştır. Dergi sadece bir yayın faaliyeti olarak değil doğrudan bir tiyatro grubunun teatral pratiği zemininde tartışılmalıdır. Yani tiyatro tarihinin bize sunduğu zengin birikimi tanımak ve anlamak ancak sahne üstü çalışmaların, teorik araştırmalarla birlikte yürümesiyle gerçekleşebilir. Mimesis'in şimdiye kadar yayımlanan sayılarında gözetilen ve bundan sonra da bağlı kalınacak ilkeleri, çeviri ve araştırma dergisi olarak tiyatro tarihinin kilometre taşlarını oluşturan tiyatro adamlarının notlarını Türkçe'ye kazandırmak ve özgün yazı üretimini kulüp içinde ve dışında motive etmektir. Dergide birinci sayıdan itibaren Brecht, Stanislavski, Meyerhold, Strehler, Lorca, Grotowski, Brook, Artaud, Barba, Ionesco, Mnouchkine, Miller gibi tiyatrocularla ilgili yazılar, bu tiyatrocuların yazdıkları dramaturji notları ya da onlarla yapılmış söyleşiler yer almaktadır.

BÜO'nun şu andaki sorunlarından önemli bir tanesi Mimesis'e yeterli entelektüel katkının yapılamamasıdır. Sorumluluk daha çok BGST'lilerin üzerindedir. Bu sorunun çözümüne dair BÜO bir dergi kadrosu oluşturmuştur. Çeviri ve kulüp içi seminer faaliyetlerinin yazıya dönüştürülmesi işlerini işte bu grup organize edecektir.

- Oyuna yönelik seminer çalışmalarınız oluyor mu?

- Oyunlara yönelik seminer ve okuma çalışmaları yapıyoruz. Brecht'in *Kafkas Tebeşir Dairesi* adlı oyununu oynamadan önce okuma çalışması yapıldı ve seminer çıkarıldı. Yaz döneminde Shakespeare'in *Bahar Noktası* oyununu oynama olasılığımız vardı. Oyuna dair kısa bir okuma çalışması yapıldı. Brechtyen bir dramatürji anlayışıyla oyunların üzerinde çalışıyoruz. Böyle bir deneyim *At* ve *Aklayıcılar Kongresi*'nde elde edildi. Örneğin *Kafkas Tebeşir Dairesi*'nde ön oyunda Sovyet kolhozlarının yüceltmesi var. Bugünden bakarak bu ön oyunu aynen oynamanın pek bir anlamı yok. Müzelik oyunlar sergilemeyi düşünmüyorsanız tabii... Oyun seçerken buna dikkat etmek gerekiyor: biz bu oyunda söylemek istediklerimizi söyleyebilir miyiz?

- Teorik çalışmalarınızla kulüp içinde nasıl bir ilişki kuruyorsunuz? Belli bir öğretici-öğrenen ilişkisi var mı?

Yenilerle yapılan eğitim çalışmalarında ister istemez eğitim pozisyonunda oluyoruz. Bir aktarım semineri formunda öğrenen-öğreten ikileminden kurtulmak zor. Ancak okuma çalışmalarında bu ilişkiyi daha esnek kurma imkanı doğuyor. Yeni oyuncularla yapılan okuma çalışmalarında temel hedef onlara okuma alışkanlığı kazandırmak, bir makaleyi etraflıca tartışabilmeyi öğretmek olduğu için bu okumalarda, müthiş entelektüel seviyeler aramıyoruz. Ancak daha eski kuşaklarda derinlemesine okumalara ve araştırmalara ihtiyaç var. BÜO bu konuda ciddi sorunlar yaşamaktadır. Her sene gelen yeni nesille beraber okuma alışkanlığının ve ente-

lektüel seviyenin gittikçe kaybolduğunu görüyoruz. Ancak anti-entelektüelliğin önüne geçmede şu anda pek yeterli olduğumuzu düşünmüyoruz.

- Bölgenizde bulunan diğer amatör gruplarla nasıl ilişkiler kuruyorsunuz? Katıldığınız şenlikler ve turne organizasyonları var mı?

Öğrenci kulübü oluşumuz istediğimiz kadar turneye çıkmamız önünde engel. Sınavlar var, dersler var. ODTÜ şenliğine 'Mutfaktakiler' adlı oyunumuzla katıldı. Yaz döneminde çıkarılacak dar kadrolu yarı-profesyonel oyunlar turneye çıkmak için daha uygun. Ancak *Galip Sokaklara Talip* dışında bu pek başarılamadı. 96 yazında *İş Ararım İş*, 97 yazında da *Kafkas Tebeşir Dairesi* adlı oyunları çalıştık. Bu oyunlar yapıları gereği turneye pek uygun değildi. Bu yaz çıkarmayı düşündüğümüz dans tiyatrosu projesinin böyle bir şansı olabilir, ama kadronun kalabalık olması dezavantaj. Bir yandan turneden turneye, şenlikten şenliğe koşan bir grup olmak da istemiyoruz. Devamlı turnede olsak, kendi gelişimimizi sağlayamayız. Geçen sene üç şenliğe katıldık: ODTÜ Şenliği, Gençlik Günleri ve ATÇ'nin düzenlediği İstanbul Amatör Tiyatro Günleri.

- Niçin çok fazla turneye çıkmadığınızı anlayamadık.

- Program etkili. Oyun kadrosu kalabalık, oyuncular öğrenci. Ama mezun oyuncularla turneye çıkmak daha kolay. Bir de oyunculuk kondisyonu ile ilgili. Özellikle yeni oyuncular, prömiyer heyecanıyla ve yoğun disiplinle, beş, altı oyun idare edebiliyorlar ama oyun sayısı arttığında performans düşüyor.

- Bir amatör tiyatro topluluğu olarak profesyonel kurumlarla nasıl bir ilişki kuruyorsunuz? Reklam firmalarıyla ya da şehir tiyatrolarıyla?

- Kadromuzda TV'de, reklamlarda oynayan oyuncumuz yok. Amatör tiyatroyu, alternatif bir kültür aracı olarak düşündüğümüz için sisteme eklemlenmemeye çalışıyoruz. Amatör bir tiyatro grubu olarak, bir çoğunun Boğaziçi Üniversitesi mezunu olduğu profesyonel tiyatrocularından da pek bir fayda görmedik. En azından teknik konularda yardımcı olabilirler. Bir çoğu tarihi şahsiyetler. Ama profesyonel tiyatrolar amatör tiyatrolarla paslaşmayı reddediyor. Onlar için yalnızca oyuncu depolarıyız. Belki de amatör tiyatroları tanıyarak kendi varlıklarını tehlikeye atmak istemiyorlar.

Türkiye tiyatro tarihine şöyle bir göz attığımızda genelde açılımların amatör tiyatro cephesinden geldiğini görürüz. Günümüzdeki teatral tıkanıklığın da yine amatör tiyatrolar aracılığıyla aşılacağına inanıyoruz.

- Reklamlarda bir oyuncunuz oynuyor diyelim, nasıl bir tavrınız olur?

Yaklaşımına bağlı. Bizimle kurduğu ilişki tümüyle pragmatikse, birlikte çalışamayız tabii ki.

Oyunlarınıza ortalama kaç kişi geliyor? Üniversite dışından seyirciniz de var mı? Oyunlara yönelik tepkiler neler?

- Bir oyunu ortalama sekiz, on kere oynuyoruz. Seyirci sayımız da, 2000 civarında. Bunun 1200-1500 kadarı okul seyircisi. Seyirci sayısı düşme eğiliminde. İnsanlar artık hayatlarında tiyatroya pek vakit ayırmıyorlar. Ayrıca mali koşullardaki değişmenin de etkisini göz ardı etmemek lazım. Seyirci profiline gelince... Oyuncuların arkadaşları oluyor, eş dost akraba oluyor öncelikle. Ancak biz, seyirlik bir oyun çıkarma anlamında bir düşme eğiliminde olduğumuzu düşünmüyoruz. Düşük kabul ettiğimiz prodüksiyonlarımız da vardı, ama onlar bile belli bir seviyenin üstündeydi. Biraz da 10 senedir burada iyi oyunlar oynanmasının mirasına sahibiz.

- Oyunlarınızı Boğaziçi'nde oynuyorsunuz. Oyunları çıkarırken seyirci kitlesiyle nasıl bir ilişki kuruyorsunuz?

- Seyircilerle aynı kampüsü, aynı koşulları paylaştığımız için rahat ve kendiliğinden bir ilişki kurulabiliyor.Aynı yurtlarda kaldığımız için eleştirileri de dolaysız dinleme imkanına sahibiz. Seyirciden kopuk olma imkanımız yok anlayacağınız. Dolayısıyla sorunlarını da yakından biliyoruz handikaplarını da. Oyunlarımızı 'varoş'larda oynuyor olsaydık, daha farklı kurgulamak gerekirdi.

- Çok büyük tepkiler oluyor mu? Negatif yönde tepkiler ya da eleştiriler?

- Genelde olumlu eleştiriler alıyoruz. Zaman zaman kendimizi tekrar ettiğimiz yönünde eleştiriler alıyoruz. Aslında biz bu sorunu yoğun olarak tartışıyoruz. Her grubun farklı üslupları denemesi, özellikle yaz aylarında deneysel çalışmalar yürütmesi gerekiyor. Yoksa ister istemez tıkanma, mekanikleşme kendisini gösteriyor.

- Üniversitede yer alan diğer kulüplerle nasıl bir ilişki kuruyorsunuz?

- Müzik kulübünden öğrencilerle daha önce *Galip Sokaklara Talip* oyununda ortak bir çalışmamız oldu. Özellikle Folklor kulübüyle dönem dönem ortak çalışmalarımız ve prodüksiyonlarımız oluyor. Üretim bazında diğer kulüplerle pek bir ilişkimiz yok. Yalnız bu yaz dans tiyatrosunda Fotoğrafçılık kulübünden iki arkadaşla birlikte çalışıyoruz. Bu ilişkisizliğin arkasında üniversitedeki kültürel ortamın verimsizliği de yatıyor. Bir kaç kulüp diğer kulüplere göre daha disiplinli ve daha üretken bir pratik izlediğinde diğer kulüplerin tavrı hayranlık veya reddetme oluyor. Bu da etkin bir dayanışmayı ve yardımlaşmayı önlüyor.

Amatör Tiyatrolar Çevresi (ATÇ) Halk Tiyatrosu ve Devioto Tartışmaları

HAŞMET ZEYBEK'LE HALK TİYATROSU ÜZERİNE

(25.11.1999 İnsancıl Atölyesi)

Halk tiyatrosu halkın kendi kendine yaptığı tiyatro veya halk oyunları, halk dansı, halk yemeği bunların hepsine birden biz folklor diyoruz. Ama folklore gelinceye kadar bir evreden geçiyor; biz bu evrelere neler diyoruz? Bizim folklor dediğimiz şey bu turistik amaçlı izlediğimiz bir, iki, üç, dört, beş gibi nizama girmiş folklor değil katılımcı, yaratıcı ve halkıyla birlikte oynadığı sözlere folklor diyoruz. Anonim şeylerdir. Tabii kendi başına bir şeye yeter mi? "Halk sanatı modern sanatın tarih öncesidir" deniyor. "Onlara devam ederek modern tiyatroya varılmaz" Kürsüyle aramızdaki temel ayrım budur. Bize göre onları tekrarlayarak devam edilmez ama onlarsız da olmaz. Üslûp de ordan çıkar. Biraz romantizm yapacak olursak "her yaprak bir dal üzerine, her dal bir kök üzerine, her kök bir toprak üzerine, başka türlü köksüz yaprak düşünebilir misiniz? Ha olur o gazel yaprağıdır komşu bahçeden gelmiştir. O mevsimlik olur geçer gider bir daha açmaz.

Önemli olan noktalardan bir tanesi de şu: bir dil, bir kültür, bir edebiyat dille ancak anlatılabilir. Dede Korkut'un o *"boy boy boyladım soy soy soyladım"* dediği söylem sosyolojik anlam dolayısıyla değil diğer dillerdeki kültürleri kültürüne geçirdi. Neyle geçirdi? Dille geçirdi, şimdi burdan çıkarak dönüp baktığımız zaman hareket, dram, söz meselesi vardır. Eskimo atasözü diyor ki *"Her insan bir söz eridir. Atları kuyruğundan yelesinden yakalarsın, insanı sözünden yakalarsın. İnsanın gözü çıksa yazar, sözü çıksa yazamaz"* söze böyle bir şey yüklemlüyor.

Tiyatroda işin özü söz ve diyalog olduğuna göre çok önemli bir veri.

Bir adım daha atalım ritüellerden. 3000'li yıllarda yazı icad olduktan sonra itirazlar başlıyor, deniliyor ki yazıya geçen edebiyat birçok şeyi kaybetmiştir. Görsel malzemesini kaybediyor. Kasap havası düşünelim, o oyunla birleşmeyince türkü ne ki bizim için? Çarkta böyle bir bütünsellik var, birliktelik var. Bu geçmişlerde yapılan sanat. Bugünkü yapılan ne? Tiyatroyu ele aldığımız da ne diyoruz, insan bilimi. İnsana ait ne varsa tiyatronun konusunda o var. Burdan oyunculuğa geçiyor, bunları biraz formalize ettim, kendi deneylerimle bulduğum şeyleri.

Seyirlik oyunda ne diyoruz mesala. "Bir role girer oyuncu buna her köylü girebilir ama o rolden sonra da bir rolü yansılar taklid eder, biz buna seyirlik diyoruz. Roma-Bizans mimus diyor. Bir başka rolü de öykünür diyoruz. Hem genç kızı oynayacak hem gelini canlandıracak, katmerli giden bir ustalaşma işi. Seyirlik oyunlarda, halaylarda bütün köy halaya durabilir ama oyun çıkaranların bir başka düzeni vardır. Ana malzemeyle, anonim malzemelerle oluşturulan özgün şeye diyoruz sanat veya halk tiyatrosu.

İlk ana veri halk kültürü, halk motifleri ve halk kültürünün bir üst düzeye sıçratılması meselesini konuştuk. Bunun için ritüeller girdi, yazı girdi diğer oyunlar girdi, halk folklorü, halk folklorünün ticari metaya olan ilişkisi yani belli bir amaçla yapılmış olanları biraz dışımızda tuttuk.

Esas can damarını yakaladığımız nokta şu, katılmışlık. Burdan oyuncu-seyirci katılmışlığını anlatmak istiyorum. Şimdi dünya tiyatrosunun yaşadığı evrelerde geldiği dönem üç dalda değerlendiriliyor. Birinci dalda tiyatro metin tiyatrosu (yazar tiyatrosu) Helenistik dönem 6. y.y.'dan rönesansa kadar gelen dönemde yazarlar metinlerini yazarlar oyuncular o metinleri anlatırlar oynarlar. Daha çok kutsal metinlerdir. Kral Odipuslar gibi çok tanrılı dönemin ters çevrilmiş camileri kiliseleri gibidir. Tek üretim aracı ama kutsal iletişim aracı. 330'da Konstantin'in İstanbul'u artık başkent yapıyorum resmi dini de tek tanrı haline getirdim dediği zamana kadar, ondan sonraki dönem bu yaratılmış olan ne varsa ne yoksa kültürün yok edilme ve hiristiyan putkıranlığı dediğimiz dönem. O dönemden sonra ne olacak unutulacak mı? Metinler yasaklanacak ama Bizans mimusları başlayacak yani kiliseyle bu sefer hipodrum çatışacak. Kilise diyecek ki *"neden bunlar İncil'i okumuyorlarda başka şeyler okuyorlar."* Rönesansa kadar bu birinci dalga gelecek. Röne-

sans döneminde yeniden bir dönüş. (Batı kültürü ontik Yunan kültürüne girip onları canlandırmaya çalışıyor). Bu dönemde metinli tiyatro bitti artık yönetmen tiyatrosu başladı. Bu nedir? Bir sanat eserine yönetmen damgası vurur. (Şimdi de tartışılıyor sinemada). Yönetmen alır bir oyunu çözer, ekler biçer kendine göre bir forma sokar ve oyunu koyar. Bana sorarsınız bu yönetmen tiyatrosu günümüze kadar feci bir şekilde sürer. Öncelikle bizim ödenekli tiyatro da tipik yönetmen tiyatrosudur. Özgürlük deriz ama 657 sayılı devlet memurları yasasına göre Genel Kurmay Başkanlığı gibidir. Genel sanat yönetmeni genel kurmay başkanı, yönetmenler kıta subayları, oyuncular da erler.

21. y.y.'la gelindiğinde deniliyor ki, bir tepki bu, İsmail Hakkı Baltacıoğlu diye bir profesör bu düzen yanlış diyor, bu kurgu yanlış diyor. Şu anki dünyada tartışılanları halkevinde tartışıyor. Halkevleri o zamanlar oyunlar üreten bir kültür evi. Nedir konu? Biz bu tiyatrodan yönetmeni atsak ne olur, ne kaybederiz? Atabaliriz dekoru, kostümü, ışığı atsak atarız en daraldığı nokta ne olmazsa olmaz? Oyuncu ve seyirci daralıyor. Baktığımızda geleneksel sanatta böyle işliyor. Pişekar oyunun hem yazarı hem yönetmeni hem de oyuncusu, seyirlik oyunlarda meydancı aynı. Bu söylendiğinde şöyle bir itiraz geliyor. Nasıl atalım canım. Kaldırıp atmak değil önem ve kurgulama derecesi anlamında. Burdan sonra performans başlıyor. Şimdi performansı tartışıyor dünya, performans bir sanat mıdır? Değil midir? Hepimizi yakından ilgilendiren dünyanın gündemine oturmuş bir olay. Benim fikrim gazetelerin altına yazılan araştırmacı yazar! Araştırmayan adam ne yazar? Çağımızın tiyatrosu kesin oyuncu tiyatrosu olacak, bu nasıl bir oyuncu tiyatrosu olacak? Kodlanmış notalarla söyleyen bir enstrüman değil de araştırmacı olacak. Araştırmacı oyuncu olunca neyi araştıracak. Geldiği kültürü, komşu kültürleri araştıracak, kültürler arası ilişkileri araştıracak ve böylece yeni tiyatro doğacak diye düşünüyorum.

Eğer biz tiyatroyu insanlık bilimi diye alırsak o zaman bir bütünsellik bir dünya, aynı tasavvufçuların söylediği gibi *"bir büyük âlem dünya, bir de küçük âlem insan"* Nasrettin hoca buna ne diyor? *"Ben ölürsem büyük kıyamet, karım ölürse küçük kıyamet"* benim kıyametim bu kadar diyor. Bu bağlamda baktığımız zaman bu oyuncunun gündemine bütün kitle giriyor. Bunu vaad edenler yapabiliyorlar mı?

Baharın uyanışı diyelim Kürtler-İranlılar Nevroz desinler Müslümanlar-Türkler, Türkmenler hıdırellez desinler. Son hali bu bir baharın uyanışıdır. Üstünde insanlar ne kadar kavga ederlerse etsinler o gelincik doğar boynunu büker o çiğdem çiçeği açar. Doğanın umrunda değildir. Sosyolojik bir olaydır. Kırmızı bültenlerle yakalayamazlar bahar uyanmasın diye, çağdaş dünya görüşü dediğin bu, geçmişin kültürüne belli bir yöntemle bakarsın geliştirip alırsın. Geleneksel olan her şeyde geçerli olmaz, o da kendi içinde dönüşür gerici gelenek olur, ilerici gelenek olur. Mesela İlyada hikayesini bana anlatamazsınız 600 sayfa, ayrıştıramazısın da ama yöntemli bakarsanız ayrıştırırsınız. Özü nedir diye bakarsanız ona benzer hikayeler görürsünüz. Mitoslarına ayrıştırmak, kültürü kültüre ayırmak.

Biraz daha açayım: Biz Tal'da (Tiyatro Araştırma Laboratuvarı) araştırmalar yapıyoruz. Kültürü alıp ayrıştırmazsan ona belli bir dünya görüşüyle bakmazsan içinde dönüp dolanırsın neydi bu? İlyada hikayesini anlatıyorum. Ben nasıl bakarım bu hikaye ne? Bir kadın kaçırma hikayesi. Bunun öne çıkması neden? Bu kadın kim? Helen, kimin karısı? Sparta kralının karısını kaçıran kim? Truva kralının Premus'un oğullarının en küçüğü ve en güzeli olanı Paris niçin kaçırıyor? Afrodit aşk tanrısı boş mu duracak? Kışkırtıyor bunları kaçıyorlar. Ne oluyor o zaman? Geri almak için savaş.

Bütün öykülerin içeriğinde bu var mıdır yok mudur? Bunu çeşitli versiyonda çeşitli dillerde karşılığını görebilirsiniz. Burda önemli olan başka şey "Dil ve şiir'dir" Şiirin dilden dile çevrilmezliği.

Mesela Yunus'un bir şiirini alalım *"Mal sahibi mülk sahibi hani bunun ilk sahibi"* Çevrilen dilde kelimenin karşılığı kafiyeyi tutmuyorsa *"Malın da mülkün de ilk sahibi tanrıdır"* deriz. Çeviride şiir bozulur. Karacaoğlan şiirlerinde böyledir.

Şimdi dönersek başa, bu araştırmacı oyuncu kim? Bana göre Şamanizmde aziz oyuncu denilen tanrısal bir güç, mitolojik olarak bakarsak kültürel bir güç, siyaset olarak bakarsak siyasi bir güç, yani oyunculuk, yani dünyayı algılayıp anlatmak kolay değildir.

Metin And'ın kitabında seyirlik oyunlar yazıyor ama bir insan genlerinde bu yoksa oynamamışsa o tarihte oynaması mümkün değil. Ulvi, Yavuzer'ler oynarlardı ortaya muhteşem garip bir şey çıkardı onun bir havası, atmosferi bir kaynağı vardır. Bir getiriliş biçimi var, mesela müstehçen bir şey söyleneceği zaman bir türküyle gürültüyle getirme var.

Mesela elimizde 25 tane Karagöz ve Ortaoyunu metni var. Nerden geliyor bu metin? Kacar Knos gelmiş bunları kaydetmiş onlar da bizim arşive geçmiş. Ama acaba adamlar o gün hangi havada hangi atmosferdeydiler oynarken o güne ait bir oyun o. Geleneksel oyunların yaratıcılığı ve canlılığı şöyle: Ben üç arkadaşın sıkıldığını gördüğüm zaman "her ne kadar sürç-i lisan ettiysem affola" der kapatırım

ya da sabaha kadar gider. Geleneksel sanatta bunla var.

Kavuklu Hamdi'nin Fotoğrafçı adlı oyununu bu sene Şehir Tiyatrosu'nda sahneledik. Nedir özelliği? Geleneksel kültüre gelmiş belgesel bir motiftir. Fotoğraf Osmanlı"ya 1860'da gelmiştir. Başka rivayetler var "Ortaoyunları gelişmedi öldü" denildi. Bakıyoruz 1800'lü yıllarda Osmanlı'ya fotoğraf girdi, gazete, kıraathane, matbaa, roman, metinli oyun mizah dergiler çok yönlü iletişim dağılmaya başladı. Biz o oyunlara bakarken şöyle bakarız: O dönemin olayıdır kültüründe siyasetinde üstündedir. Önce oyun oynanır sonra kurallar konur, sonra kültürü oluşturur. Barbut atıyorsanız eğer önce bunu ritüel olarak oynayarak yapıyorsunuz sonra yek gelirse kaybederim dübeş gelirse kazanırım diyorsunuz işte bu da kültür oluyor. Her insan oynar, oynayan insan drama düşünce oynar. Bir adam düşünün 8'de işine gider akşam 5'te evine gider ortada oyun olmayabilir ama bir adam düşünün sabah 8'de işine gider sonra metresine gider 12'de evine gider bir oyun oynamak zorunda karısına mantıklı olmak zorunda, aynı şey kadın içinde aynı. Bunu kimse seyretmediği için tiyatro demiyoruz ama oyun diyoruz.

Kültür oyunun bir parçasıdır. Diyelim ki ritüeller, mimuslar bunlar yaşayıp yaşayıp geliyorlar 3.000'li yıllarda Tevrat'a geçiyor kutsal kitap oluyor. Kodlanmış oluyor, ondan İncil'e geçiyor ordan dönüyor Kuran'a geçiyor kutanmış mitolojiler bunlar. Öbür mitolojilerde devam edip gidiyor sonra bunlar kiliseyle hipodrumun çatıştığı noktada siyaseti oluşturuyor. Böyle devam ediyor bir dönem geliyor ihtilal oyunları olan Sovyet devrimi oluyor bütün kutsal mitolojiler yasaklanıyor. Yasaklanınca yerine yeni bir şey koymak düşünülüyor ama Gregoryen veya ortodoks kültürü tekrar onu dönüştürüyor. Günümüzün savaşlarında bunu görüyoruz. Yunanistan savaşa girmiyor Sırbistanı destekliyor. Moskova derken bunun altında yine o ritüeller yatıyor. Battal Gazi hikayelerinde de vardır. Mitoslar nasıl karşımıza çıkar bilemeyiz onlar canlılığını sürdürür ama bazen sıkıştırılır, kodlanır, yasaklanır. Bu karşılaştırılmalı mitolojidir. Her dönemlerde çeşitli yerlerde kültürler üretiliyor ve birbirleriyle karşılaşıyor savaşta veya başka yerde. Hep alışveriş ve oluşumu var. Salt bir kültürü yok.

Şöyle söyleyeyim tiyatro olgusuna, oyun oynama olgusuna, rol dağılım olgusuna çok şey yüklemlediğim için ben oyunu başa koyup kültür, siyaset, tarih olarak sıralıyorum "Önce oyun olur sonra kültüde dönüşür" diyorum.

Şimdi Bizans dönemini alalım (Teodora dönemi) hipodrum var. Hipodrumda mitolojiler oynaşıyor. Mimus oyunları olarak veya pandomimus olarak oynaşıyor bir de kilise var. İkisinin çekişme noktasında saray oluşuyor. Mavilerin ve yeşillerin kavgasında siyaset açısında halkınbir boşaltılması var. Ama maviler ve yeşillerin birleşip saraya döndüğü bir ayaklanma var. Halkı yönetelim diye bölüp götürürken birdenbire birleşip kendisine döndüğü zaman ordamitolojinin iktidara yönelik bir şey olduğunu siyaset olduğunu görüyoruz. Birden oyunun yanısıra şiirin dizginlenemez, muhalif bir yanı var kitaba sığmaz. Bunu nerden çıkarıyoruz. Eflatun devletinde şaire yer vermez çünkü her zaman bir yerden ilham alır muhalif olur.Hz. Muhammed şair olmasına rağmen Kuran'da şiire yer vermez. Şuara süresinde açık açık söyler "şaire güvenilmez, inanılmaz" der. Nazım'da gününde yazarken muhalif bir şairdir. Bugün siyaset yok (Nazım'ın savunduğu komünizm de yok) Burjuvaziye göre bu siyaset çöktüğü için böyle bir siyaset yok ama Türkçeyi en güzel kullanan Türk dilinin büyük şairi Nazım. Reisi cmuhura kadar herkese lazım.

Biz bu dünyaya üç tane bomba atıyoruz. Araştırma, dönüştürme, geliştirme (çağdaşlaştırma). Kültürleri birlbiriyle güreştirir bir üst düzeye sıçratır ve çağdaşlaştırsınız. Yoksa dövüştürürsünüz ondan kimse kazanmaz.

Barba bunu yapmaya çalışıyor. O da tiyatro antropolojisine takılmış, hem böyle söyleyip hem de sadece bir alanından gitmek istiyor ve bana göre bütünü kavramıyor.

Psikolojik tiyatro diyebilir insanlar, acaba psikoloji toplumu açıklıyor mu? O söylediğimiz bağlamda tiyatro hayatı açıklayabiliyor mu? Çünkü insan bir hayvandır demişler psikolojiden bakmışlar ama bir de toplum var o zaman sosyolojiktir demişler ama psikolojide var sonradan sosyal-psikolojiyi bulmuşlar. Birey toplum birbirinden kopuk değil. Birey eğer toplumun atomlarına ayrılınca parçalanamaz bir parçası ise tek bireyin yaptığı tiyatrodan gidilebilir diye düşünüyorum. Geçmiş döneme gittiğimizde Şamanlar-Ozanlar günümüzde Meddahlar-Aşıklar öykü anlatanlar bunların hepsi birer oyun verisidir. Hatta ben şöyle bakıyorum, bu parça parça anlatılan geleneksel sanatların birisi ortaoyunu uzmanıdır, birisi karagöz uzmanıdır. Ben bunlara kişiliğin parçalanması diye bakıyorum. Elimizde Meddah var diyelim Meddahı bölüp gölgeye döktüğümüz zaman gölge oyununda Meddahın bölünmesi Hacivat'la Karagöz'ü doğuruyor yani birbirinin zıddını doğuruyor. Onlara kostüm giydirdiğiniz zaman ortaoyunu çıkıyor ve tipler çıkıyor. Çünkü kavuklu bütün tipleri oynadıktan sonra kavuklu olabilir demek ki adam tek başına da onu anlatabilir. O zaman ne yapar Meddahlık yapar. Oturduğu yerde

aklitler anlatarak hikayesini nakledebilir belli kural-
ar içinde. Hatta doğu toplumlarında o kadar geliş-
niştir ki bu iş: Arap'ta tiyatro yok tiyatro olmayınca
erinde ne var Komedi yerine Hiciv var. Trajedi ye-
ine de Kasideler var.

Demek ki mantık çeviriyor. Antik Yunan oyunla-
ını Arapçaya aktaran aktarırken Meddah hikayesi
ılarak aktarıyor, bu nasıl oluyor. Aynı meddah,
\nitgon'u düşünün hem Kreon'u hem Atigon'u aynı
ıdam oynuyor bütün tipleriyle bu da gösteriye müt-
iş zevk veriyor. O dönem zorunluluktan günümüz-
le ise biçimsellikten yapılıyor bu, birisi öze, aksiyo-
ıa ait diğerin de biçimciliğe ait.

Soru: Bugün Araştırmacı oyuncu ne yapacak?

Oyunculuğunu ortaya çıkaran nedir? Korkular-
ır. Neden korkmak; birşeyden korkmak mesela
ıezarlıktan geçerken türkü söyleriz. Bu korkular
oskoca bir klan içinde Şamanı yarattı. Şaman
lestan anlatır, güzellikler anlatır neden? Bir kötü-
ük gelmesin diye ama korkuyu, şamanı ve ormanı
aldırdığın zaman elinizde destanlar kalır. Sanatın
k verisidir bunlar. Korkular, insanın insanla müca-
lelesi kaçınılmaz edebiyatı ortaya getirir.

Sanatın hayatla örtüşen hayattan kopuk olma-
an bir yanı var. Günümüzde şunu söylüyoruz rol
ıölümü (bu burjuvazinin yaptığı rol bölümü)
595'de kilise tipi tiyatrolar yapılıyor amacı oraya
ir gişe koymak, harman yerinde sokakta oynarsa-
ız para toplayamıyorsunuz. Bu rol dağılımı tiyatro-
un metalaştığı noktalara giriyor. Oyuncu rol dağı-
mında özel bir önem var. Bu tanrı adına olabilir.
Kutsal bir totem adına olabilir ama hayatın içinde
le bir rol ve rol dağılımı var. Anadoluda derler ki;
Dünya bir sahnedir, insanlar oyuncu." Oyunculu-
ıa bir dönemde bir misyon yükleniyor kutsal olan
ılabilir, kutsal olmayan olabilir ama iddialı bir iş ya-
ıyor bir iletişim yapıyor.

Soru: Geleneksel Tiyatro'ya hangi açıdan
ıakmalı?

Birincisi diyalektik yönden bakılmalı. Modern
ıözle bakılmalı yani bir yerde biri birşey yapmıştır.
Bu her yerde geçerlidir. Hatta bunun tutuculuğu
levrimciler içinde de olur. Diyalektik bakıyoruz di-
ende de olur. *'Brecht'in tiyatrosu tek devrimci di-*
'atro' dediğiniz zaman aynı şeyi yapmış olursunuz.
Biz bugün 'Kolhoz'u tartışıyoruz. Rusya bugün
Kolhoz'dan nasıl kurtuluruz' diye tartışıyor. Örne-
ıin, adama Kolhoz'dan geldiği için toprak veriyor-
ar. Diyorlar ki, 'sen artık toprak ağasısın' fakat
ıdam traktörü kendi kullanıyor, sürüleri kendi sürü-
'or. Herşey senin ama adam kendi yapmaya de-
'am ediyor çünkü o kollektiften geliyor. Şimdi biz
ıerdeyiz? Çelişki nerde? Bu bir tekrarlama biçimi-
lir ama diyalektik değildir.

Soru: Geleneksel olanı bugüne modern hale getirebilir miyiz?

Fotoğraf geleneksel sanattır. Fotoğraf makina-
sının koyduğum yere kamerayı koyarsam karşısı-
na ne koymam gerekiyor. Perdeyi koymam gereki-
yor. Perde televizyona, sinemaya kadar geliyor
(sanat birbirini doğurduğu için). Bu gelişte adım
adım gelmiş oluyor. Meddahda şöyle bir kural var-
dır. Arkasını yasladığı yer dünya görüşüdür. Dünya
görüşü olmayan meddah yoktur. Sağlam basan
ayağının biri azimdir, diğeri sadakattır sonra oturur
hikayeyi anlatır. Taklit yapmak esastır. Tek kişilik
oyun da bir oyundur mesela *Bir Delinin Hatıra Def-*
teri. Oyun belli bir sürede başlar ve biter. Meddа-
hın böyle bir süresi yoktur. Meddah oyuncunun ye-
teneğine marifetine ve seyircinin algı biçimine göre
uzar ya da kısalır. Hergün aynı sonla bitecek diye
birşey yoktur. Mesela Antep'te adam oturup Battal
Gazi hikayesi anlatır bir süre sonra kılıcını çektiği
gibi "herkese benden bir çay" der ve bitirir. Ticaret,
siyaset, demleme içiçedir. Meddahlığın canlılığı
budur. Tek klişesi "Her ne kadar sürçü lisan ettiysek
afola"dır. Yarım saatte de bitirir, kırk gün kırk gece-
de de. Motif değiştirir. Mesela Murat Çobanoğlu di-
ye bir halk ozanı var. Bu ozanımız Dadaloğlu, Kö-
roğlu anlattı uzun uzun. Yine böyle anlatırken olay
acıklı bir yere geliyor ama o komik bir şekilde bitiri-
yor. "Neden orayı komik bitirdin" diye soruyorlar.
"Arkadaş geldi cenazesi var" diyor. O kadar da se-
yirciyle iletişim içindedir; Meddah. Bunu bugünkü
tiyatro yakalayabilir mi?

Kutsal ritüeller içinde en güzel metinlerden biri
mevlüttür. Odada da okunur, meydanda da camide
de. Ve o 1250 eser arasından seçilmiş. Kolay bir
şey değil. Ne yapar? Doğumu anlatır, siz dinlerken
tam içiniz geçer uykuya dalacakken ayağa kalkar,
"Akkuş kanadıyla geldi sırtını sıvadı" der. Herkes
birbirinin sırtını sıvazlar. Döner başka yerde oturur
ve yeni bir epizota başlar. Hangi tiyatronun bu gü-
cü var. Koltuk değiştirmesini isteyemezsiniz yanya-
na oturan seyirciden.

Soru: Ben tiyatro yapmak istiyorum. Sadece kendi ülkemi değil bütün ülkeleri kapsayacak bir tiyatro düşünüyorum. Burda geleneksel'i nereye koymam gerekiyor. Kendi kültürümüze diğer kültürleri birleştirip ortak bir şey mi yapmak lazım? Siz nasıl bakıyorsunuz geleneksele?

Modern bir tiyatro ve oyunculuk yapabilmek için
(ayrıca modernle de kalmamak için) geçmişle bağ-
larını kurmalı. Geleneksel kültür yerine halk kültü-
rü, geçmiş kültür de denebilir. Mesela tanzimat kül-
türü vardır. Herşeyi yeniden tanzim etmek dönemi
ve Ahmet Vefik Paşa "Bu millet Molier seyrettiği za-
man adam olur. Seyretmediği zaman olmaz" diyor.

Bu bir dayatmadır. Nerde diyor? Karacaoğlan ülkesinde, Dadaloğlu'nun yöresinde bunu söylüyor. Bizim sıkıntımız derdimiz halkımıza birşey anlatmaksa önce halkın öğrencisi olmak sonra öğretmeni olmaktır. Biz tiyatro yapmıyorsak Anadolu halkı ölmüyor, o tiyatrosunu yapıyor. Halk aşıklığıyla sürdürüyor. Bizim o kaynakları modern tiyatroyla damarı damarına bağlamak diye bir derdimiz var. Olgularla savaşılmaz. Bu halk bir oyun oynar, seyirlik oynar, ritüel olarak oynar. Cemevinde döner. Buralardan alıp daha modern üst bir düzeye getirmektir gözardı edilmemesi gereken.

Soru: Örnek verebilir misiniz?

Ahmet Kutsi Tecer'in oyunlarını örnek verebilirim. Gerek Köroğlu olsun, gerek Köşebaşı olsun geleneksel sanat dediğimiz şunlar çok önemlidir: kullandığı efektler, yabancılaştırma öğeleri, mekan açmalar, mekan kapamalar. Siz bana şöyle birşey söyleyebilir misiniz? Mesela bir düğün olayının mekan açması var. Bayrağı çeken bayraktan atar gazeli, "evlerinin önü meşe, dibini keklikler eşe, kızevi geliyoruz, odayı iyi döşe, aşkını tutana diyelim bir allahallah" gibi bütün olay düğünevine doğru gider. Siz böyle bir performans gördünüz mü, aynı zamanda böyle bir dramaturji? Bunları anlatırken de "bunlara çakılıp kalın, ne güzel bir kültürümüz var" demiyorum. Bu öğeler bulunmuş, yaşamış, yaşıyor. Ne diye ters dönelim diyorum. Buralardan kaynaklanmadan çeviri kültürüyle bir yere varılmaz.

Günümüz tiyatrosunda çok mekanlı olan açmak diye bir sorun var. Neden hangarlarda insanlar oyun oynuyor seyirciyi dinamik kılmak için peşine alıp dolaştırıyor. Bu deneylerin trük olarak kullanılmışları var. İki cümleyle mekan açıyor, birebir ev bina yapmıyor. Bu damıtılmış bir üyedir.

Soru: Bu kopma nasıl oluyor? Sizin görüşünüz nedir?

Bizdeki kopma az önce söylediğim tanzimatla başlıyor, şimdi de globalleşmenin ve yeni dünya düzeninin getirdiği yeni tanzimatçılar var. Montaj. Bu birinci tanzimattan daha tehlikeli. Kaseti gör uygula. Burda yaratıcılığa yer yok. İçeriği ne olursa olsun tiyatro, seyircisiyle oyuncusuyla kanlı canlı heyecanlı bir alış veriştir. Benim için devrimcidir, diğeri için başka ilişki kurabiliyor, kurabiliyoruz. Ordan gelmezse de kültürü dönüştüremezsiniz. Kültürü dönüştüremezseniz devrim yapamazsınız. Devrim bir romantizmdir. Sovyet devrimi romantik bir devrimdir. Kurtuluş savaşı milli devrimdir. Kültür devrimi bir zihniyet devrimidir. Zihniyet devrimi olmadan sosyal devrim olmaz. İktisatla devrim olmuyor. Şimdinin iktisadı nedir? "Nasıl malı alır götürürüm?" Ne zaman malı götürmek kolay olmayacak o zaman zihniyet devrimine gidilecek. Şimdi herkes kurtuluşu kendi bireysel çıkarında görüyor, toplumsal kurtuluş gözardı ediliyor. Mesela "Konuştun da kaç paralık konuştun" diyebilirsiniz. Dayanışma, kardeşlik, fedakarlık, ödenmemiş emek bugün bunlar gündemin konusu olmadığı için tiyatro gruplarına çıkar (sadece karşılığında para olmayabilir) bir düşünce iletmek adına da olabilir, ideal adına da olabilir. Zaten onlar olmazsa, toplumun öncüleri olmazsa, toplum adına kendini feda edenler olmazsa toplumlar ilerler mi? Ama adam afiş altına yazıyor "Hiç bir düşünce ölmeye değmez."

Soru: Anlatının gelişmiş olma sebebi?

Bizler sözlü geleneği çok güçlü olan bir milletiz. Okumayı yazmayı çok sevmeyiz. Kültürel boşluklar hava boşluğu gibidir. Mutlaka doldurulur. Yazılı edebiyatımız yoksa okuyup yazmayı sevmiyorsak sözlü edebiyat gelişiyor. Destanlar en önemlisi. Batıda destan, yazılı edebiyata geçtiği için romantizm gelişmiş, uzun uzun insan ruhları, psikolojik tahminler vs. Bizler duygularımızı atasözleri ve kalıplarla anlatıyoruz. Destan geleneği fazladır. Roman geleneği o kadar yoktur. Hatta romancılar destan anlatırlar. Yaşar Kemal ünlü romancımızdır. Ahmet Mithat Efendi'de öyledir. Zengin ve gelişmiştir sözlü edebiyat. Anlattığımız herşey o kadar güncel olmalı yatayına dikine o kadar tarihsel olmalı. Burda ideolojik yapı sistemi yapısı... sistem kendi kültürüyle dünyaya açılmayı değil dünya kültürünün kendine açıldığı zaman dünyanın zirvesine ulaşacağını sandığı bir toplumsal ezikliği var. Bu doların karşısında liranın vaziyetidir.

Soru: Araştırmacı oyuncunun en son noktası performans oyunculuğu diyebilir miyiz?

Hayır bilim deneylerle çalışır, sanatçı sezgileriyle. Bir şeyi dener araştırırsınız sonra adını koyarsınız. Euripides yazarken ben ileride modern felsefeyi kuracağım diye düşünmemiştir. Batılı araştırmacı Grotovski İncil'i araştırır gelir şamanizme dayanır. Goethe Faust'u yazarken araştırır Hafız'ı okur, Farsça öğrenir şamanizme gelir kalır. Batı doğuya yürüyor. Bize doğru geliyor. Biz bunun farkındayız. Bizim de dünyaya doğru yürümemiz gerekiyor.

Web sayfası adresimiz
www.insancil.com

E-mail adresimiz
insancil@insancil.com

Öykü

ANNE, YARIN GENE UZAK

NİSAN

Artık aklı hiç söz dinlemiyordu. Azade kendi sözünü dinlemiyordu. Romanların, öykülerin yazdığı, efsanelerin anlattığı, şiirlerin söylediği, şarkıların çaldığı karşısındaydı. Denizin suyunda, göğün mavisinde, bulutun beyazında, güneşin sıcağında, dağın karında kaybolmak onunlaydı.

Ne anlayabildi, ne de anlatabildi.

Sorsalardı ne derdi, dillerin sözcükleri nerdeydi?

Belki... belki zalim bir kardelen derdi onun için. Yüreği nabzında, nabzı ellerinde, elleri aşkta, aşk Azade'deydi. *"Ah..."* dedi Azade, bakarken gözleri lambada titreyen alevin üşümesine. Onunki toplamıydı bütün aşkların. *"Seni çağırmadım ben. Çağırmadım. Gecenin güneşini çağırmadım. Yıldızını gündüzün, hele acının böyle çığırtkanını hiç çağırmadım."*

Azede aslında yüreğinin yarasının tadına bakıyordu. Aşk düşlerin ötesinden inmişti de gelip bağdaş kurmuştu, Gavur dağlarından çıkarken yüreğine. *"Dur, bu yürek benim yurdum. Atarım seni yurdumdan"* dedi Azade. Herhalde Fransızda böyle girmişti, Gavur dağlarını seyreden Antep'e. Girmişti ve bağdaş kurmuştu. Şimdi Azade Antep'linin yaptığını yapmalıydı. Karayılan'ın siper tuttuğu gül ağacının arkasından fırlayıp, yürüyüp üstüne, Fransızı Antep'ten attığı gibi; atmalıydı yüreğine bağdaş kuranı dışarıya.

Azade bağlandığını hissetti. Gözlerini kısıp, güneşe baktı. Gördüğü yüzlerce ışıkla zincire vurulduğunu anladı. Bütün şiirlerin anlattığı aşk özgürlük değil miydi? Varolmak değil miydi yeniden, salkım saçak tutku değil miydi? Coşması, kabarması, yağması, gürlemesi, esmesi, susması, sarılması, öpmesi, gözün gözü görmesi, Tahir'in Zühre'yi bulması değil miydi aşk.

Sevgiliyi anlat deseler Azade'ye ne derdi? Dillerin sözcükleri yok. Tükenivermiş hepsi. Bütün sözcükler O'na yürüyor artık. Herşey, bütün zamanlar O'na ait. O yüreğine bağdaş kuran çağrısız işgalciye ait. Çağrısız mı? Kimbilir? Öylece gelişiyle, inadıyla, elegeçirişiyle Azade'ye yasak olandı O. Bir tutukluydu Azade. Ama tutuklu giden ve gelmeyendi. Öyle söylemişlerdi. Azade'yse durduğu yerde duruyordu. *"Ah, yarın bana ne uzak, bugünkü gecenin sabahı dedilerdi sorduğumda halbuki."*

Dolabın kapağı çarparken düşündü. Son vermeliydi tutukluluğuna. Gitti radyoyu kapattı. *"Nereden sevdim o zalim kadını"* şarkısı çalıyordu. Sevmezdi bu şarkıyı; beklenip de çalmayan, çalıp da açılmayan telefonları hatırlatırdı. Dayandı duvara. Şu sırada bir oda dolusu arkadaşı onu bekliyordu.

Truva şaraplarını bitirmek üzereydiler belki de. Çalan şarkılar aşkı anlatıyordur; onlar da sanki bilirmişcesine, tanırmışcasına dinliyordurlar. Nihal mutlaka onun için bir sandalye ayırmıştır yanında.

Eğer bilseydi Nihal *"Gel Azade"* derdi. *"Bu tarafa gel, şaşkınsın sen."*

"Bu yol çok zorlu, tut beni, götür beni, kurtar beni Nihal" diye inledi Azade. Aşkı aşk yapan varılamaz olması mıydı, varılınca tutulamaz olması mı? Sevgili varılamaz, tutulamaz bir kaçak mıydı? *"Nerdesin Nihal"* dedi Azade. *"Bakışlarıyla buzu eriten, saran sarmalayan, dostu kadar düşmanı da çok olan Nihal. Ela, mavi, lacivert, siyah gözleriyle bakarken, ömrün uzun olsun dedirten Nihal, gel aydınlat bu tüneli."*

Dalgınlaştı Azade. Karşıya baktı. Tünelin ucunu görmeye çalıştı. Öbür uçta sarışın bir kız; saçları lastik tokalı, elleri yanık izli, elbisesi işlemeli bir kız gülümsüyordu Azade'ye. Sarışın kız *"yarını sen yakın yapabilirsin. Yarın gecenin sabahı. İstersen gelir."* diyordu.

"Ben bu kızı tanıyorum" dedi Azade, saçlarını firketeye tutuklatırken. Hatırlıyordu sanki... Bir kış günü naylon bebeğine banyo yaptırıp, üşümesin diye kuzinenin altına koyan kızdı. Kuzinenin sıcağı naylon bebeği eritince, ağlayıp ağlayıp küllerden mezar yapan kızdı. Soğuktan kurtların aşağıya indiği o gece, korkudan ağladığını söylemişti. Halbuki o kız hep naylon bebeğine ağlamıştı. Hem de Azade'nin İngiliz gazeteci kızın Mustafa Kemal'i bırakıp giderken yazdıklarına ve aşkına ağladığı kadar ağlamıştı naylon bebeğine. Bir daha da bebekle oynamamıştı.

Azade onu şimdi iyice hatırlıyordu. Küçük sarı kız bir daha seslendi. *"Azade bak sana ne anlatacağım. Hani günlerden Eylül'dü, Ekim'di, Kasım'dı. Babalar bir gece gidiyor, bir daha gelmiyordu. Aklına geldi mi? Senin baban da gitmişti. Evde herkes başka türlüydü. Komşular başka türlü, size gelip gidenler başka türlüydü. Sormuştun annene 'babam*

nerde?' diye. 'Tutuklu o kızım' demişti sana. Sonra hergün hergün sormuştun. Anne babam ne zaman gelecek? O'da hergün hergün yarın demişti sana. Yarın... yarın... yarın... Sen, anne yarın ne uzak dediğinde, boncuk gözleri boncuk boncuk yaş olmuştu, senin saçının tokasını düzeltirken."

Azade, masanın üstündeki yuvarlak yeşil boncuklu tesbihi alıp tuttu ellerinde. Boncuk gözyaşlarını avuçladı. Saydı tesbihin yeşil tanelerini. Doksandokuz taneydi. Sıktı gözyaşlarını avuçlarında. Onların gözlerinden aktığını duydu. *"Anlattıklarını biliyorum"* dedi küçük sarı kıza. *"Ben senden iyi biliyorum. Babalar gidiyordu, bir baba gidince arkasından başka baba da gidiyordu. Benim babam gidince, başka babalar ve anneler de gitti. Annem onlar tutuklu diyordu sorduğumda. Anlattıklarını senden iyi biliyorum."* Küçük sarı kızı şimdi tanımıştı Azade.

O kendisiydi. Annesi lastik tokasını düzeltirken saçını acıtmıştı. Sonra Azade büyümüş, ama saçı hep acımıştı. Yıllardan bir yıl, Azade öğrenmişti babası gittikten sonra neden daha çok babanın gittiğini. Altı yaşından çıkıp yirmibirine geldiğinde demişti ki Keriman teyzesi; *"Azade baban annenden başka herkesi ele verdi."* Azade Eylül vurgununu o saniyede yedi. Anladı. Saçları acıdı, gözleri, burnu, dudakları, elleri acıdı. Naylon bebeğe ağladığından çok, İngiliz kızın aşkına ağladığından çok ağladı. O günden sonra da hep acıdı Hüseyin'in kızı Azade'nin saçları, gözleri, burnu, dudakları, elleri. Hep acıdı. Hüseyin'in kızı hep ağladı.

Tünelin ucundaki sarı küçük kız el salladı kaybolurken. Kaybolan yoksa Azade'miydi? Doksandokuz yeşil boncuk, doksandokuz yeşil acı, doksandokuz gözyaşı avuçlarından kaydı... düştü... dağıldı... Birden yerdeki kardelenleri farketti. İncinmişler miydi? İşte ordaydılar. Doksandokuz yeşil boncuk, yeşil acı, yeşil gözyaşıyla biraradaydılar. Yoksa kaymamış da fırlatılmışlar mıydı? Boncuklar dağılırken tutunmaya çalışıp da, kardelenleri de beraberlerine mi almışlardı? Bilmiyordu.

Bakıyordu Azade. Görmeden, duymadan, kıpırtısız bakıyordu. Kardelenleri toplamaya, boncukları saymaya başladı. Bir... beş... yedi... yetmiş... doksan... Doksandokuzuncusu yoktu. Yoktu işte. Aşkı yoktu... dünü, bugünü, yarını yoktu... Yokların gürültüsüyle titredi Azade. *"Ah Nihal"* dedi. *"Sen bilir misin aşkı, bilir misin kaybolmaları. Yasağın tendeki hüznünü bilir misin? Bu yasakla geçeceğim yeşil boncukların deliklerinden. Gecenin sabahıysa yarın, geceyi de geçeceğim. Ömrü uzun olası Nihal ben o geceyi yürüyeceğim."*

Oracıkta bacaklarına sarılan küçük kız *"Anne bunu mu arıyorsun?"* diyordu, son yeşil boncuğu uzatırken. Kendi kızı, küçük kızı zorlukların gece lambalarını yakıyordu. Küçük kız *"baba"* diyerek dışardan gelen seslenişe koştu. Azade'nin saçları, gözleri, burnu, dudakları, elleri acıdı. Kardelenlere uzandı. Okşadı, korkuyu, vazgeç(me)meyi, çaresizliği, aşkı, yarını. Nereye koyacağını bilemediği elleri saçlarındaki firketeye dokundu. Dalgın, çekip çıkardı. Alevden şelale omuzlarında azad edilmenin şarkılarını söylerken, inledi Azade; *"Anne yarın gene uzak."*

DİKENLİ TELDE KANAMAK

Parmak uçlarında yürüyen
Yaramaz bir kızın
Küçücük ayakları geçiyor lila renkli akşamlardan
beyaz ve yumuşak
Masaldaki kırmızı elmayı uzatıyor
Kızıl bir gülün taç yaprakları arasından

Gizemli bahçesinin eteklerinde dolaşıyor
Yıldız kümelerine takılan aklım
İkiz tepeler sarsılıyor/sarsılıyor yerkabuğu
Soluğunla yıkanırken yüzüm

Yarım kalmış bir ezginin tınısını arıyoruz
Yıkılan anılar arasında
Mavi bir uçurtmanın kuyruğuna bağladığımız
umutları düşleri
Ve o yitik patikayı geleceğe uzanan

Oysa sen
Beyaz bir karanfile aşıladığım
Sevgimin dikenli telleri arasında kanıyorsun
Tantalos'un çekisini yaşıyorsun
Varsıl vadileri/gümrah kaynakları arasında
yaşamın

M. Nejat GACAR

YILDIZ GÜNÇESİ

Cengiz GÜNDOĞDU

9 Mart 2000

Cumhuriyet Kitap Eki'nin danışmanı Turhan Günay aradı. Telefonla. Şadiye hanım dışardaydı, telefonu ben açtım.

Turhan Günay, sözü, hiç sektirmeden, "*Kitap Eki*'ni siz mi hazırlıyorsunuz" dedi. "Nerden çıktı bu" dedim, "her şeyi biliyorsunuz da" dedi.

Her hafta *Cumhuriyet Kitap Eki*'nde dosya var ya, bu dosyaları, sanatçılar hazırlamıyormuş. Ben yanlış bilgilendiriliyormuşum. Sonra söz, *İnsancıl*'a geldi.

Hem *Cumhuriyet*'de, hem *Cumhuriyet Kitap Eki*'nde *İnsancıl*'a karşı özel bir tavır var. Turhan Günay'a söyledim bunu. *İnsancıl*'a özel tavır almayın dedim. Ayrıca yazarlara, şairlere haksızlık yapmayın dedim.

Turhan Günay bunların hiçbirini kabul etmedi.

Cumhuriyet Kitap Eki'nin kapaklarından yakınan biri, sırası geldikte kapak olmuş. Böyle söyledi Turhan Günay. Ben de "Benim böyle bir amacım yok" dedim.

Turhan Günay'a teşekkür ettim.

Şimdi burda bir düşüncemi söylemek istiyorum. Sokrates'in yine baldıran zehiriyle ölüme gönderildiğini iyi kavramak gerekir. Sokrates'i yargılayanlar, Sokrates'in de alışagelmiş biçimde davranacağını düşündüler. Ya kaçar, ya da hafif bir cezayı kabul eder.

Alışılagelmişlik buydu o dönemde. Sokrates, bu alışagelmişliği kırdı. Kaçmadı, sürgünü ya da küçük bir cezayı kabul etmedi.

Türkiye'de de eleştiriyi kimileri, kendine yol açmak için kullanır. O kişinin eleştirisini susturmak için yol açıldıkta, o kişi yola girer, susar.

Bu, alışagelmiş bir durum. Ama ben kendime yol açmak için eleştirmiyorum. Beni, alışagelmişlik içinde görenler ciddi bir yanılgı içindedirler.

Bakın, ben sanat eserinin ödüllendirilmesine karşıyım. Hayatım boyunca hiçbir kuruma ödül için başvurmadım. "Bana da ödül verin" diye eleştirmedim ödülleri.

Turhan Günay, "Beni de kapak yapın, benim için de dosya hazırlansın" diye onu eleştirdiğimi sanıyor.

Alışılagelmişin içinde düşündüğü için avutabilirdim kendimi. Ama böyle düşündüğü... o örneği bana verdiği için üzüldüm. "Bak o da eleştirdi ama sırası gelince kapak oldu" denmemeliydi bana.

Turhan Günay, alışılagelmişliği kıramadığı için yanlışını göremiyor... haksızlık yaptığını göremiyor. Düşüncemi bir kez daha söylüyorum. Ben yazarların, şairlerin tanıtılmasına karşı değilim. Yönteme karşıyım. Yazarın, şairin kendisi için dosya hazırlaması yanlıştır. Bu bir. Daha önemlisi diline karşıyım dosyaların. Dosyaların dili, edebi değil, reklam dili. İşte bugünkü *Cumhuriyet Kitap*'ın dili, "Mezopotamyadaki kanlı gelenek ve... Ahmet Ümit."

Daha kötüsü, söyleşisinden önce giriş yazısında şöyle deniyor, "Ahmet Ümit, Türkiye edebiyatında polisiye romanın en önemli adı sayılıyor artık.

Bir yazar tanıtılmıyor... pazara çıkan yeni bir ürün tanıtılıyor. Reklamcının meta tanıtımında kullandığı koşullandırıcı dil bu. Nerden biliyorsunuz Ahmet Ümit'in Türkiye edebiyatında polisiye romanın en önemli adı sayıldığını... üstelik "artık" bastırmasıyla.

O "artık" nerden çıktı. "en önemli" ile "artık" nasıl bir dil biçimi... bu dille n'apılmak isteniyor.

Düşünelim. Bir yazar, nasıl oluyor da, edebiyatın bir dalında "artık en önemli" oluyor. Bunu kim saptıyor... bu saptamanın ölçütü ne. Ahmet Ümit, "artık en önemliyse" önemliler kim, önemsizler kim.

Bir ara "Edebiyatımız önde geleni" denmişti de, sormuştum, "arkadan geleni kim" diye.

Turhan Günay, edebi eserlerin tanıtımını meta diliyle yapıyor.

Ciddi bir zarardır bu edebiyata.

Cumhuriyet Kitap'ta bir sorun da şu. Yazarın bütün görüşleri doğruymuşcasına sunuluyor. "Artık en önemli" yazarımız Ahmet Ümit, bakın ne diyor, "Ben şiddeti yazıyorum. İçimizdeki şiddeti; tarih boyunca insanın insana, toplumun topluma, toplumun insana uyguladığı şiddeti."

Devam ediyor Ahmet Ümit "Yani bize dışardan gelmediğini, içimizde, genlerimizde, güdülerimizde yer aldığını" Ahmet Ümit'e göre, içimizdeymiş şiddet. "Kuşkusuz" diyor, Ahmet Ümit "bu içimizdeki şiddeti, sömürücü, ırkçı, faşist, totaliter sistemler kendileri için en iyi biçimde kullandılar."

Faşizm, "içimizdeki şiddetle" aklanıyor. Şimdi

bu kitap tanıtımı mı oluyor. Kaç okurun bana telefon ettiğini... "Hocam, n'oluyor bu *Cumhuriyet*'e" dediğini biliyor mu Turhan Günay.

Bakın, ne diyor bir bilim emekçisi, "Savaşmak, başkalarını öldürmeyi amaçlamak, hayvanların ya da ilkel denen insanların özünde yoktur. Üretim ve tüketimin ortak, üyelerin eşit ve özgür olduğu örgütlenmelerde ne jandarma vardı ne polis, ne asker ne de soylular sınıfı.

Toplumsal servetlerin birkaç kişinin elinde toplanmaya başlaması, yani devlet'in ortaya çıkmasıyladır ki, savaşmak ve saldırmak zorla resmi insan davranışı dönüştürülerek kitlelere benimsetilmeye çalışılmıştır." (Serol Teber, Davranışlarımızın Kökeni, Sorun Yayınları, İstanbul, 1978)

Daha bitmedi. Bakın ne diyor, "artık en önemli yazarımız" Ahmet Ümit, " cinayetin bir suikast olarak yaygınlık kazanması Hasan El Sabah'la başlar. Hasan El Sabah ve Haşhaşin çetesi korkunç cinayetler işlemiş, suikastler düzenlemişlerdir."

Ahmet Ümit'in bu yorumu "bağnaz ortodoks (sunni) İslam'ın tarihi yorumlama tarzıdır. (Faik Bulut, İslam Bahçesindeki Hizbullah, Berfin Bahar, S.25)

Faik Bulut Hasan Sabbah için şöyle diyor, "Hasan Sabbah, (...) eli kanlı, komplocu bir çetebaşı değildir, aksine okul arkadaşı Ömer Hayyam kadar hem metafizik, hem de akılcıdır, tarihte ilerlemeye hizmet etmiştir.

Doğrudur. Hasan Sabbah, bir fedailer kümesi oluşturup siyasi suikastler düzenlemiştir. Dikkat edilirse başta Selçuklu veziri bağnaz şafii Nizamülmülk olmak üzere daha çok egemen sınıf mensuplarıyla aristokratları veya saraya hizmet etmiş komutanları hedef almış suikastlerdir bunlar. (...) Hasan Sabbah yandaşlarının "ayfonkeş" oldukları yolundaki iddia da tarihsel gerçeklerin çarpıtılmasıdır."

Ahmet Ümit, faşizmi insan genine sokuyor. İnsanın şiddetten kurtulamayacağını söylüyor. Genlerimize şiddeti, faşizmi sokarsan tabii sonuç bu olur. Ama bu, son milimetresine kadar yanlış, bütünüyle insanı aşağılayan, insana hakaret eden bir görüş.

Bu görüş, roman biçimine getirilebilir. Ahmet Ümit'In yaptığı bu. İyi ama *Cumhuriyet Kitap*, insana hakaret eden bu romanı yüceltiyor.

Cumhuriyet'in kuruluşundan beri, Türkiye'de islamın ortodoks, bağnaz, sünni yorumuna karşı mücadele veriliyor. İlhan Selçuk *Cumhuriyet*'de bu mücadeleyi veriyor. Buna karşı *Cumhuriyet Kitap*, ortodoks, bağnaz, sünni yorumlara kanal açıyor.

Afşar Timuçin, "yaratıcı etkinlik, insanı, insana göstermeye yönelik bir etkinliktir" diyor. Doğrudur bu. Ahmet Ümit, insanı, insana göstermiyor. İnsanı çarpıtıyor. Çarpuk çurpuk bir insanı, insana gösteriyor. "Senin genlerinde şiddet var, sen busun" diyor. Bilime, insanlığın serüvenine aykırı bir görüşü romanlaştırıyor. Sonra bu romanın *Cumhuriyet Kitap*'ta satması için yüceltiliyor.

İnsanın her dakika aşağılandığı, itildiği, kakıldığı bir dönemde yaşıyoruz. Tarihin bireyselleştirildiği... insana çöplük diye bakıldığı bir dönemdeyiz.

Böyle bir dönemde sanatın işlevi n'olmalıdır. İnsanı aşağılayan, faşizmi genlerde gösteren bir roman yüceltiliyorsa *Cumhuriyet Kitap*'da, bu, şunu gösterir. Sanatın işlevi doğru kavranmamış.

Sanat tırıl bir iş değildir. Sanat, insandan intikam alınan yer değildir. Sanat önemli bir iştir. Sanat, insanla yüzyüze gelmektir.

Cumhuriyet Kitap, doğru bir kavrayışla sağlıklı bir yöntemle yayın çizgisini düzeltmelidir.

Afşar Timuçin "Sanat, insanlar arasında bağları güçlendirecek, insanları birbirine bağlayacak, onlara ortak bir geçmişin ve ortak bir geleceğin sorumluları olduklarını duyuracak tek ortamdır" der.

Adam, insanı kavramaktan aciz. İnsanla yüzleşmeyi göze alamıyor. Ordan burdan derlediği sakat görüşlerle bir roman yazıyor. Sanat ortamını satış merkezine çeviriyor. İşte burda *Cumhuriyet Kitap*, satış merkezindeki metayı, paraya çevirecek işlev yüklenmemeli.

Turhan Güney, *Berfin Bahar*'da çıkan yazımı okudu. Kızdı bana. Sinirlendi. Telefonla aradı beni. Turhan Günay'ın kızmasına, sinirlenmesine sevindim. Çünkü çok kişi nasıl söylenirse söylensin, söyleneni sünger gibi sindiriyor. Turhan Günay sindiricilerden değil. Bu, umudumu kamçıladı. Bu umutla yazıyorum. Turhan Günay yazdıklarım üstüne düşünecek diyorum.

Cumhuriyet Kitap, meta pazarına dönüştürülen edebiyat ortamından çekilmeli. *Cumhuriyet Kitap*, metanın paraya dönüştürülmesini hızlandıran bir organ olmamalı.

10 Mart Cuma

Baştan şunu söyleyeyim. Yıllardır hem *Cumhuriyet*'in kültür bölümüne, hem de *Cumhuriyet Kitap*'a haber olsun diye kitap göndermiyorum. Gönderdik... gönderdik, baktım, sırnaşık duruma düşeceğiz. Kimi arkadaşların yüzünden şırnaşık duruma düştük bile. Bunu düşündüm. Kestim kitap göndermeyi. Bundan böyle hiçbir biçimde *Cumhuriyet*'in bu iki bölümüne kitap gönderilmeyecek. Burda yararcı davranmamak gerekir. Külterle uğraşanlara kitap gönderilir. Bu ille de kitabımızı tanıt anlamına gelmez. Ama *Cumhuriyet*'in kültür işlerine bakanlar bunu böyle sanıyor. Kitap tanıtılmasa bile ki-

tap göndermeyi sınraşıklık diye algılıyor... Neyse, bir kez daha söylüyorum *Cumhuriyet*'in iki bölümüne kitap gönderilmeyecek. Tırnağın varsa, başını kaşı derler. Maddiyatımız oldukta ilanla duyururuz kitabımızı, dergimizi.

Turhan Günay, *İnsancıl*'a haksızlık yapmadığını söyledi.

Şimdi bunu görelim. İki yıl önce 1998 yılında Ahmet Necdet'in *Bir Can Yongasıdır Aşk* adlı eserini yayınladık. Ahmet Necdet, "*Cumhuriyet*'e gideyim de kitabı duyursunlar" dedi. Ben "Boşuna gitmeyin duyurmazlar" dedim. Ahmet Necdet, Turhan Günay'ı *(Cumhuriyet Kitap*'ın Yayın Danışmanı) Handan Şenköken'i (*Cumhuriyet*'in Kültür Şefi), Hakan Kara'yı (Haber Merkezi Müdürü) tanıdığını söyledi. "N'olacak iki satırlık haber, istersen iddiaya girelim" dedi. Kesinlikle kaybedeceğini bildiğim için iddiaya girmedim. Bu, haksızlık olurdu Ahmet Necdet'e.

Gitti Ahmet Necdet.

Tabii günler de geçmeye başladı. Sonra haftalar geti. Çıkmadı haber. Ahmet Necdet, bu kez *İnsancıl*'dan *Cumhuriyet* Haber Merkezi Müdürü Hasan Kara'yı aradı. "Tamam" dedi "haber çıkıyor" Yine günler geçti... haftalar geçti. Haber çıkmadı. Ahmet Necdet yılmadı, bu kez 10 Aralık 1998'de Turhan Günay'a bir mektup gönderdi.

Haber yine çıkmadı.

İddiaya girseydim Ahmet Necdet kaybedecekti. Sonra Ahmet Necdet umudunu iyice kesti. Mektubu bana getirdi. Ben bu mektubu yayınlayıp, sorular soracaktım Turhan Günay'a. O sıra Kışlalı katledildi. Mektubu yayınlamadım.

Dün Turhan Günay'a bu mektuptan söz ettim. "Ahmet Necdet'in kitabı sırada" dedi. Bu cümlenin bir anlamı var. Anlamı şu. "Biz üç yıl önce çıkan kitapların duyurusunu yapıyoruz. Üç yıl önce çıkan kitaplar bittikte, sıra iki yıl önce çıkan gitaplara gelecek." Bu cümle anlamına uygun bir biçimde hayatı karşıladıkta sorun çıkmaz. Ama bu cümle *Cumhuriyet Kitap*'ta hayatı karşılamıyor, cümle anlamsızlaşıyor. Çünkü *Cumhuriyet Kitap*'ta bir ay önce çıkmış kitaplar tanıtılırken, iki yıl önce çıkmış bir kitap için sırada denmesinin hiçbir anlamı kalmıyor.

Şimdi soru şu. *İnsancıl* kapanırsa, bu kapanmayı kutlayacak kadar kökleşmiş bir muhalefet neden. Bunun tek bir nedeni var. *İnsancıl*'ın kıyıdan köşeden değil, kökten, doğrudan doğruya eleştiren bir dergi olması. Sözgelimi medyayı eleştirmek moda şimdi. Aslında medyayı, edebiyatın içine edebiyatçılar çekti. Kitapları çok okunsun diye koşa koşa gittiler medyanın kapılarına. *İnsancıl* bunu söylüyor. Bunu söyledikte medyaya koşa koşa giden bütün edebiyatçılar kızıyor *İnsancıl*'a. Bu kızgınlık ortamında Handan Şenköken'le, Turhan Günay'ın kızgınlığı çok kolaylaşıyor. Onları da eleştirdik ya... zaten *İnsancıl* böyledir. "Kızmakta çok haklısınız" deniyor... *İnsancıl*'ın haberleri çöpe atılıyor.

Ortaçağ'da olsaydık bunlar beni kazığa çivilerdi. Şimdi yapabildikleri *İnsancıl*'ın haberlerini çöpe atmak.

Bütün bunlar *İnsancıl*'ın başına gelen bir kaza değil. İlkelerinden ödün vermeden yürüyen *İnsancıl*'a karşı bu muhalefetin oluşması gerekiyordu. Çünkü Türkiye'nin kültürel yapısı, eleştiriyi kaldıracak kadar demokratik değil. Bu yapıyı oluşturan bireyler, sözgelimi, Selim İleri, Memed Fuad, Hulki Aktunç, Vecdi Sayar, Ahmet Cemal, Mehmet Baydur, Handan Şenköken, Turhan Günay despotik kültürün biçimlendirdiği insanlar. Edebiyatımızın bireylerinin çoğu böyle.

Despotik yapının biçimlendirdiği bu insanlarda adalet duygusu da çöküntüye uğramıştır.

Sorun, birey-toplum diyalektiğinde hazindir. Çünkü, söylediklerimin bir tekini bile anlamayacak, "çok garip konuşuyor bu adam, delidir zaten. Hani nerde muhalefet... çok bireycidir o" diye, herşeyi geçiştirecekler, bütün olup bitenlerde hiçbir sorumluluk kabul etmeyecekler.

Hazin olan budur işte.

15 Mart Çarşamba

Hep düşünmüşümdür, ilk insan topluluklarının kimi geleneklerini, hiç bozmadan sürdürebilseydik ne iyi olurdu. Pek sevdiğim o geleneklerden birine erginleşme deniyor. Çocuk, gençlik döneme girerken bir tören yapılıyor. İnanışa göre, çocuk ölüyor, genç kız, ya da genç erkek olarak yeniden doğuyor.

Bu erginleşme etkinliğinin, hem insana, hem topluma ciddi bir ilerletici güç verdiğini düşünüyorum. Burdan şuraya geliyorum. 1789 Burjuva devrimini insanlığın bir erginleşmesi olarak görüyorum. 1917 Sovyet Devrimi de bir erginleşme. 1917 Sovyet Devrimi'yle bütün insanlık bir erginleşme dönemine girebilseydi, bugün esenlikli... sınıfsız bir toplum kurulabilirdi. Burdan Türkiye'ye gelirsem. Türkiye çoktandır erginleşememenin sıkıntısını yaşıyor. Erginleşemeyen insanlar... erginleşemeyen toplum... işte sonuç. Bu noktada Yalçın Küçük, Bilgesu Erenus'un hazırladığı *Aydınlık Zindan* adlı eseriyle Türkiye insanını erginleşmeye çağırıyor. *Aydınlık Zindan*'ın genel karakteri bence bu. Tabii çok önemli. Siyasette sanatta erginleşememek toplumu bunalıma sokuyor. Gizil gücünü yitirmiş toplum, aylardır kurban kesip kesmemeyi tartışıyor... Gizilgücün yitiminden doğan anlamsızlığın

anlamlandırılmaya çalışıldığı bu dönemde Yalçın Küçük, kavramların hakkını vere vere, anlamsızlığı yıldırımlarıyla dağıtıyor.

Peki, erginleşeye kendini geliştirme diyebilir miyiz. Hayır. Erginleşme bireysel açıdan, tam da Marx'ın söylediğidir. "Dönemin dayattığı belirli çelişme tarzından özgürleşmedir" erginleşme. Bu söylediğimi Yalçın Küçük'ün Hasan Cemal için söyledikleriyle açmak istiyorum.

Baştan şunu söyleyeyim. Hasan Cemal'in kitabını okumadım. Okumak için de gayret göstermedim. Hasan Cemal'in "Kimse Kızmasın, Kendimi Yazdım" adlı kitabı için bir söyleşi var *Aydınlık Zindanı*'nda. Hasan Cemal, "dönek mi, kendi geçmişine sırt çevirme mi" diye soruyormuş kendi kendine. Yalçın Küçük bu konuda şöyle diyor, "Artık ikisi de değil, bunlar artık, başka insanlar, artık bizim ve benim tanıdığım Hasan Cemal değil, başkasıdır."

Başkası olan bunlar, dönemin dayattığı belirli gelişme tarzına tutsak düşenlerdir... erginleşemeyenler. Dönemin dayattığı gelişme tarzına tutsak düşenler, o tarzı toplumun varabileceği son biçim diye gösterirler. Toplumun varabileceği bu son biçimin en üstüne çıkmak için verdikleri mücadele bir değişmedir, bir gelişmedir onlar için. Onlar hiç bir zaman erginleşemez. Çünkü onlar için, binlerce yılın birikimi dün yoktur. Dolayısıyla geleceğe hiçbir şey taşıyamazlar. Onlar, bugünle biten... hergün bugünle biten bir başkasıdırlar artık.

Tarihi kavrayıştan yoksun oldukları için, onlara göre dün yoktur... yarın da yoktur. Hep bugünde yaşarlar.

Aydınlık Zindanı bunları düşündürttü bana. Bilgesu Erenus, bu eser için şöyle diyor, "insanın her koşulda insan kalabilmesi uğruna verilen amansız bir uğraştır. Mezar'ın ışıyabileceği, zindan'ın aydınlanabileceğine dair çok insani bir kanıttır. İnsan kalabilmek uğruna, insanın kendi yakasına yapışması ve asla bırakmaması konusunda sarsıcı bir örnektir."

Bir anlamda erginleşme bu. İnsan kalabilmek... hep insan kalabilmek uğruna ciddi bir mücadele.

Aydınlık Zindanı, bu mücadeleyi gösteriyor insana. Erginleşemeyenlerin karanlığında, insanın aydınlığını... insanın gücünü kanıtlıyor. Buna, insanın güzelliği diyorum.

16 Mart Perşembe

Pen Yazarlar Derneği, *Dünya Şiir Günü* için bir etkinlik düzenlemiş. Gazetedeki duyuruya göre 16 şair, *Dünya Şiir Günü*'nde şiirlerini okuyacaklar. Burası tam belli değil. Çünkü duyuruda, "Toplantıyı ve Şiirleri Sunanlar, Işık Yenersu, Gülsum Gökalp" deniyor.

Bu etkinlikte Modern Folk Müziği Topluluğu Konseri de varmış.

Duyuruya baktıkta üzülüyorum. Pen'in düzenlediği bu etkinlikte sevdiğim şiirler de var. Sevdiğim şairlerin Pen'in bu etkinliğine katılması beni üzüyor. Çünkü duyuruda "T.C. Kültür Bakanlığı'nın Katkılarıyla" deniyor.

Doğru olanı söylüyorum. Şair, Bakanlık katkısıyla şiir okumaz. Bu, bir. Daha önemlisi, ikincisi. Düşünce suçları için kılını bile kıpırdatmayan bir bakanlığın, şiir okumak için katkısını kabul etmez.

Şöyle düşünemezsiniz. Ben istediğim zaman, istediğim şeyi yaparım. Hayır. Yapamazsınız. Sizi sevenlere, sizi düşünenlere bağımlısınız. Bir davranışa girişirken, onların yargılarını hesaba katmak zorundasınız.

Durup dururken beni üzmeye hakkınız yok. Sizin için gençlerin "Bakanlık katkılı şair" demeleri, kıskıs gülmeleri beni çok üzüyor. Sizi savunamayacak duruma düşürüyorsunuz beni.

Bu duruma tut kelin perçeminden derler.

Katkısız yapılamaz mıydı bu etkinlik. Yapılırdı. Salon da bulunurdu... müzik topluluğu da... Katkısız bir etkinlik düzenlenirdi.

Şunu bilin. Kültür Bakanlığı'nın katkısı çok şey eksiltecek sizden. Çünkü siz şairsiniz. Şiire katkı maddesi gerekmez.

Bunu bir sürçen hareket kabul ediyorum. Şimdilik. Şiir adına, şair adına bakanlık katkısı olmadan şiire devam etmenizi diliyorum. Bunu bekliyorum.

Dünya Şiir Günü'nde bir sorun daha var. *Dünya Şiir Günü* 20 Mart değil, 21 Mart. Pen Klüp Başkanı ya da Yönetim Kurulu, *Dünya Şiir Günü*'nün tarihini mi değiştirdi. Tarih değiştirildiyse, neden değiştirildi... bu değişiklik gerekçesiyle birlikte niye duyurulmadı. Hiçbir değişiklik yok da, Bakanlık katkısını 20 Mart için mi yaptı. Bakanlık "etkinliği 20 Mart'ta yapın, yoksa size salon vermem" mi dedi.

Bütün bunları bilmiyoruz. Pen Başkanı Alpay Kabacılı, bizim politikacılar gibi davranıyor. "Ben yaptım oldu" diyor. Şairler de "N'apalım olursa olsun" diyor.

Oluyor ama, bütün bunlar tatsız oluyor. Şairler, *Dünya Şiir Günü*'nü, gününde kutlamak için bile direnemiyor.

Hepsi için söylemiyorum. Ama o 16 şairden kimilerinin direnmeyi... direnen insanı yücelten şiirlerini hemen bulurum. Peki, direnin insanı yücelten şiir yazıyorsunuz da, siz niye direnmiyorsunuz *Dünya Şiir Günü*'nü gününde kutlamak için.

Şair, şiir gerçeklikten... hayattan bu kadar kopuk mu. Şairi, şiiri hayattan koparanlar var. Bunlara karşı, en azından *Şiir Günü*'nde şiirin hayattan kopuk olmadığı gösterilmeliydi.

29 Mart Çarşamba

Çoktandır... bir yıldır... söyleşiye, paneli gitmedim. Paneller... söyleşiler anlamsız geldi birdenbire. Gidiyorsun, konuşuyorsun, gerekirse tartışıyorsun, her şey orada kalıyor. Katılaşmış yargıların içine giremiyorsun.

Geçenlerde *Evrensel*den Funda, telefon etti. Marmara Üniversitesi'nde Müzik Bölümü'nde Yabancılaşma üstüne konuşmamı istedi. Funda'yı kıramadığım için "Evet" dedim ama, evet derken bile hemen pişman oldum. Hemen pişman olmamın nedeni şu. Türkiye'de üniversitelerden soğudum. Çok soğudum. Bunun birçok nedeni var. Şimdi bunları sıralasam, biri çıkıp "Akademik ünvanın yok, kıskançlıktan bunu yapıyorsun" der. Ama birini söyleyeyim. Bir üniversitenin her bölümünde mutlaka Düşünce Tarihi'yle, Estetik dersi zorunlu olmalı. Felsefeyi bilmeyen, estetiği bilmeyen, yetkin bir hukukçu, yetkin bir mühendis, yetkin bir hekim olamaz.

Üniversitelere gitmememin bir nedeni de şu. Gidersin, konuşursun, seni çağıran çocukların başına bir iş gelir. Neyse... Dün, ayaklarım geri geri gitse de Funda'yla Kadıköy'de buluştuk. Üniversiteye gittik. Yabancılaşma üstüne konuştum. Bölüm Başkanı'yla iki hoca da dinleyenler arasındaydı.

İki saat sürdü söyleşi. Gençlerin soruları da yerindeydi. Bayağı sorguladılar... didiklediler sorunu. Beğendim.

İyi bir söyleşi oldu.

Söyleşiden sonra Müzik Klubü, Mozart'la Haydn'ın birer eserini armağan etti bana.

İşte böyle oldu dün.

Peki yeniden başlayacak mıyım söyleşilere... kuyruğu yanmış kedi gibi, bir orda bir burda. Hayır. Başlamayacağım. Nedeni de kırgınlığım.

Kırgınım insana.

8 Nisan Cumartesi

Yedi yıl ne çabuk geçmiş... Yedi yıl önce Süleyman Demirel cumhurbaşkanı oldu. Sonra yıllar çabucak geçti, geldik 2000 yılına. Cumhurbaşkanlığı süresi de mayıs ayında bitiyor. Anayasaya göre yeniden cumhurbaşkanı seçilmek mümkün değil. Bunun üstüne Başbakan Bülent Ecevit, anayasanın cumhurbaşkanlığı seçimiyle ilgili maddesini değiştirmek için harekete geçti. Ecevit'in tasarısı şuydu. Cumhurbaşkanı beş yıl için seçilsin. Cumhurbaşkanı olan ikinci kez seçime katılabilsin. Böylece Süleyman Demirel, ikinci kez beş yıl daha cumhurbaşkanı olacak.

Bu öneri, kesinlikle Meclis'ten geçer diye düşündüm. Neden böyle düşündüğümü anlatayım.

Bugün Türkiye'de, hem kültürel, hem siyasal alanda sağcı düşünce egemen. Sözgelimi, Meclis'te sosyal demokrat parti bile yok. Aşırısından, ılımlısına kadar bütün sağcılar, bu egemenliği Süleyman Demirel'e borçlu.

Ben, sağcılar, bu borcu Demirel'e öder diye düşündüm. Anayasayı değiştirirler, Süleyman Demirel'i yeniden cumhurbaşkanı seçerler dedim.

Cumhurbaşkanlığı için, anayasa değişikliği oylanıyorken böyle düşündüm. Yanılmışım. Anayasanın cumhurbaşkanı seçimiyle ilgili maddesi Meclis'te kabul görmedi.

Sağcılar vefasız çıktı.

Sağcı gazetelerin yazdığına göre, Demirel'e onay verilmemesinin nedeni 28 Şubat'mış. Aslında Süleyman Demirel 28 Şubat'ta yine sağcıları korudu.

Şunu anlamalı. 27 Şubat Türkiye'de sağcıların gelebileceği en üst nokta. Bu noktanın bir üstü Türkiye'de giderilmesi imkansız acılara yol açar. 27 Şubat günlerinde açık açık şunlar konuşuluyordu. Kuranı ezberleyen mahkumların cezalarında indirim. Bütün öğretim üyelerinin türbanlı öğrencilerin karşısında hazırola geçirilmesi... tesettüre uygun giyinme zorunluluğu... gerekirse kanla iktidara gelme.

Bütün bunların sessizce hayata geçirileceğini düşünmek, Türkiye için ciddi bir hesap hatasıdır. Ama, "Taksime Cami" diye tutturan Erbakan, Türkiye'yi kanlı, zorlu bir didişmenin içine sürüklüyordu. Demirel, bu gidişi önledi. Yumuşak bir inişle sağı bir kez daha kurtardı. Ama sağ, bunu anlamadı.

Tabii bir de şu var. Siyaset, gerçekten hizmet yeridir. Ama Demirel, siyaseti hesaplaşma yerine dönüştürdü. Çocukları, bu siyaseti ondan öğrendi. Şimdi onun hesabını gördüler.

Şimdi bu hesaplaşma zihniyeti, bakalım ülkeyi nereye götürecek.

Berrin TAŞ

İNSANIN AYAK SESLERİ

Şiir

İNSANCIL Yayınları

- BALKAR ŞİİRİ-

M. BEPPAEV

Türkçesi: Anıl MERİÇELLİ/ Anatoli MİZİEV

Ay

Ay-ay-ay!
Nasıl çıplaktır
ay:
Kışın
üşüyerek,
titreyerek,

Göğün
göksel buzunda
kayarak,
İlerleyen
ay.
Ay-ay-ay!
Nasıl çıplaktır ay,
Ocağın
sıcaklığına
uçmuş gitmiş,
Cam
gözleri
kucaklayarak,
İlerleyen
ay...
Ay-ay-ay!
Nasıl çıplaktır ay...
Sıcak yaz mevsiminde
vişne ağacında
şarkı söyleyerek
Her buğday
başağından
bakarak
İlerleyen ay...

Şeytanlı Dizeler

Sokaklar, dalgalanarak,
Yürüyorlar,
Kayalara dayanarak,
Takılarak kıbleye.
Ben giderim tersine.
Gölgeme güvenerek
Tersine!
(Öyle sanır başkaları.)

Günler,
Yağmur damlalarına sığınıp
Yağıyor yeryüzüne.
Ben ise yürüyorum,
Kıvanç duyarak
gökyüzüne.
Tersine!
Her sözüm dizelere
Yürekten takılarak.
Herkes gider Mersin'e
Ben giderim tersine...

Balkar Kızı

Dağlı kız,
Yıkanıyor
Yıldız yağmurunda,
Avuçları dolarak,
Yanan damlalardan...

Nasıl da ışıldıyor
Onun
Yıldız izleri taşıyan
organları

İyi insanlar, artırılmış erdemle
başkalarını desteklerler .

KONFÜÇYÜS
(İÖ 551-İÖ 479)

İnsancıl Atölyesi'nde,

Felsefe
Tiyatro
Edebiyat
Yazarlık
Şiirimizde Temalar
Müzik Üstüne Söyleşiler
çalışmaları devam ediyor.

İstiklal Cad. Tel Sok. No: 20/4 Beyoğlu - İstanbul Tel: 0212. 249 80 19